

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AKHAİMENİD DÖNEMİ SİYASİ TARİHİNİN
KALLİAS BARIŞI'NA KADAR
DEĞERLENDİRİLMESİ: M.Ö. 550-449**

Duygu NARÇİN

2501160146

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : DUYGU NARÇIN Numarası : 2501160146
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / ESKIÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. MUSTAFA HAMDİ SAYAR
Tez Savunma Tarihi : 30.09.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : " Akhaimenid Dönemi Siyasi Tarihinin Kallias Barışı'na Kadar Değerlendirilmesi: M.Ö.550-449 "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönelmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların cevaplarına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUGUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUSTAFA HAMDİ SAYAR		KABUL
2- PROF. DR. KEMALETTİN KÖROĞLU		KABUL
3- DOÇ. DR. ERKAN KONYAR		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. GÜLER ÇELGİN		
2- PROF. DR. ZEYNEP KOÇEL ERDEM		KABUL

ÖZ

AKHAİMENİD DÖNEMİ SİYASİ TARİHİNİN KALLİAS BARIŞI'NA KADAR DEĞERLENDİRİLMESİ: M.Ö. 550-449

DUYGU NARÇİN

Hanedanlığın kurucusu Akhaimenes'ten adını alan Akhaimenidler, M.Ö. 550 yılında II. Kyros'un son derece etkili liderliğinde Med kralı Astyages'i yenerek Pers İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. M.Ö. 547/6 yılında ise Pers İmparatorluğu, Batı Anadolu'da önemli bir güç olan Lidya Krallığı'nı yok etmiş ve sınırları doğuda İran'dan batıda Sardeis'e uzanan geniş bir coğrafyada hüküm sürmeye başlamıştır. Devam eden süreçte, imparatorluğun başarılı askeri fetihleri sayesinde, farklı coğrafyalara yayılım göstermişlerdir. Bu yayılım politikasının sonucunda imparatorluk topraklarına farklı halklar dâhil edilmiştir. Bu geniş coğrafyayı kontrol altında tutabilmek amacıyla da Pers kralları "satrap" adı verilen yöneticileri tayin etmiştir. Dolayısıyla bu halklar satrapların denetiminde imparatora bağlı bir şekilde yaşamaya devam etmiştir.

Persler, M.Ö. 5. yüzyılda başlayan Pers-Grek savaşları ile güç kaybetmeye başlamıştır. Bu sebeple yayılma politikalarını devam ettirememiş aksine zayıflama sürecine girmişlerdir. M.Ö. 449 yılında yapılan Kallias Barışı ile bu savaşlar sona ermiş ve Persler, Ege Denizi'nde ve Batı Anadolu'da Greklerin varlığını tanımak zorunda kalmıştır.

Bu tezde, Pers İmparatorluğu (M.Ö. 550- 334) öncesi İran coğrafyası, söz konusu coğrafyada Perslerden önce izlerine rastlanan krallıklar, Pers İmparatorluğu'nun kuruluş, yükseliş ve zayıflamaya başladığı süreçler ele alınmıştır. Çalışma kapsamında esas olarak, Persler ile ilgili en detaylı bilgileri veren Grek kaynakları incelenmiştir. Bununla birlikte Eski Persçe çivi yazılı metinler ile İran, Anadolu, Mısır ve Mezopotamya gibi çeşitli coğrafyalarda Pers varlığını kanıtlayan arkeolojik veriler değerlendirilmiştir. İmparatorluğun kuruluşundan M.Ö. 449 yılında

Grekler ile yapılan Kallias Barışı'na kadar Perslerin siyasi faaliyetleri, coğrafi yayılım alanları ve yönetim politikaları bu kaynaklar doğrultusunda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akhaimenid, II. Kyros, I. Dareios, Grek, Siyasi Tarih, Kallias Barışı.

ABSTRACT

ASSESSMENT OF THE POLITICAL HISTORY OF THE ACHAEMENID PERIOD UNTIL THE PEACE OF CALLIAS: 550-449 BCE

DUYGU NARÇİN

Achaemenids named after Achaemenes, founder of the dynasty, subdued Medes by defeating Astyages the king of Medes in 550 BCE, under the influential leadership of Kyros II and founded the Persian Empire. In 547/6 BCE, the Persian Empire destroyed the Lydian Kingdom which was an important power in Western Anatolia and began to reign in a wide geography from modern Iran to Sardeis. In the ongoing process, they have expanded to different regions by means of successful military conquests. As a result of this expansionism, the Persian Empire incorporated numerous communities under its reign and in order to control this vast geography, the Persian kings employed administrators called “satrap”.

Persian rule was weakened due to the outbreak of the war between Persians and Greeks in the 5th century BCE. They could not continue the expansionism policy and as a result, the declension has started. After the Peace of Callias in 449 BCE, the wars between Persians and Greeks came to an end and Persians had to recognize the Greek presence in the Aegean Sea and Western Anatolia.

In this thesis, the geography of modern Iran, the kingdoms whose traces were found dating to the period before Persians and the processes of rise and decline of the Persian Empire have been evaluated. In the scope of the research, Ancient Greek sources which provide the most detailed information about this period are taken into account. In addition, Old Persian cuneiform texts and archaeological findings that show the presence of the Persians in various regions such as Iran, Anatolia, Egypt, and Mesopotamia are included in this study. Starting from the foundation of the empire until the Peace of Callias in 449 BCE, political activities, geographical expansions and administration policies of the Achaemenids are evaluated in accordance with these sources.

Key Words: Achaemenid, II. Kyros, I. Dareios, Ancient Greek, Political History, Peace of Callias.

ÖNSÖZ

Yaklaşık iki yüz yıl boyunca tarih sahnesinde kalan ve Akhaimenid hanedanlığına mensup olan Persler, eskiçağ tarihinin en önemli imparatorluklarından birini kurmuştur. Tez çalışması kapsamında Kallias Barışı'na kadar Perslerin fetihleri, yayılım gösterdiği coğrafyalar ve bu coğrafyalarda uyguladıkları yönetim modelleri gibi unsurlar; antik kaynaklar, Eski Persçe çivi yazılı metinler ve arkeolojik verilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirmeye çalışılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde yardımlarını esirgemeyen ve çalışmanın her aşamasında benimle engin bilgilerini paylaşan, daima yol gösteren, büyük bir sabırla metni okuyup inceleyen ve değerlendiren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR'a; çalışma kapsamında kullanılan bazı Grekçe metinlerin çevirisinde bana yardımcı olan değerli arkadaşım Dilan TAŞTEKİN'e; metni okuyup değerlendiren ve gerekli düzeltmeleri yapmam konusunda büyük yardımları olan Sayın Gülçay YAĞCI'ya, Simge GÜREŞ'e ve Elif BÜYÜKGENÇOĞLU'na; değerli katkılarından dolayı Sayın Arş. Gör. Selin ÖNDER KADDAR'a, Öğr. Gör. Hüseyin AYDIN'a ve arkadaşım Metin ORAL'a, tüm eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve kıymetli desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi ve minnetimi sunarım.

DUYGU NARÇİN

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
EKLER LİSTESİ	xi
RESİMLER LİSTESİ.....	xii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PERSLER İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

1.1. Grek Kaynakları	5
1.2. Pers Kaynakları	7
1.3. Arkeolojik Veriler	10
1.4. Modern Kaynaklar	16

İKİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU ÖNCESİ İRAN

2.1. Coğrafya.....	19
2.2. Elam ve Med Krallıkları.....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU

3.1. Akhaimenid Hanedanlığı	24
-----------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. KYROS DÖNEMİ (M.Ö. 559-530)

4.1. Lidya Seferi (M.Ö. 547/6).....	30
4.2. Babil Seferi (M.Ö. 539)	38
4.3. Orta Asya Seferi (M.Ö. 539-530)	44

BEŞİNCİ BÖLÜM

II. KAMBYSES DÖNEMİ (M.Ö. 530-522)

5.1. Mısır Seferi (M.Ö. 525)	47
5.2. Bardiya-Gaumaya Sorunu	52

ALTINCI BÖLÜM

I. DAREİOS DÖNEMİ (M.Ö. 522-486)

6.1. Soyağacı	57
6.2. Tahttaki İlk Yılları	59
6.3. Orta Asya (İskit) ve Hindistan Seferi (M.Ö. 520-513)	60
6.4. İskit Seferi (M.Ö. 513).....	61
6.5. İyonya Ayaklanması (M.Ö. 499)	64
6.6. Lade Savaşı (M.Ö. 494)	66

6.7. Marathon Savaşı (M.Ö. 490)	68
6.8. İcraatları	70

YEDİNCİ BÖLÜM

I. KSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 486-465)

7.1. Mısır ve Babil İsyanları (M.Ö. 486-482)	76
7.2. Artemision ve Thermopylai Savaşları (M.Ö. 480)	77
7.3. Salamis Deniz Savaşı (M.Ö. 480)	80
7.4. Plataia ve Mykale Savaşları (M.Ö. 479)	81
7.5. Eurymedon Savaşı (M.Ö. 466)	83

SEKİZİNCİ BÖLÜM

I. ARTAKSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 465-424/3)

8.1. Mısır İsyanı (M.Ö. 460)	86
8.2. Kallias Barışı (M.Ö. 449)	88
SONUÇ	90
BİBLİYOGRAFYA	93
EKLER	114
RESİMLER	160
HARİTALAR	173

EKLER LİSTESİ

Ek 1) Kallias Barışı'na kadar hüküm süren Akhaimenid kralların listesi.....	114
Ek 2) Kallias Barışı'na kadar gerçekleşen olayların kronolojik listesi	115
Ek 3) Herodotos'a göre satraplıkların ve ödedikleri vergilerin listesi.....	117
Ek 4) I. Dareios'un Nakş-ı Rüstem'deki Mezar Yazıtı'na göre satraplık listesi	119
Ek 5) I. Kserkses'in Daiva Yazıtı'na göre satraplık listesi.....	121
Ek 6) I. Dareios'un Behistun Yazıtı'na göre satraplık listesi	123
Ek 7) Terimler Listesi	125
Ek 8) Tezde başvurulmuş çiviyazılı metinlerin çevirileri.....	126

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Behistun Yazıtı ve Kabartması.....	160
Resim 2: Behistun Yazıtı	160
Resim 3: I. Dareios heykeli	161
Resim 4: II. Kyros'un Anıt Mezarı.....	162
Resim 5: Pasargadai R kapısında yer alan cin kabartması	163
Resim 6: Piramit Mezar	164
Resim 7: Foça'daki Taş Kule	165
Resim 8: Daskyleion'un antik kenti	166
Resim 9: Siyah Obelisk	167
Resim 10: Nabonidus Kroniği	168
Resim 11: Kyros Silindiri	168
Resim 12: Sippar Silindiri	169
Resim 13: Kroisos'un yakılma sahnesinin tasviri	170
Resim 14: Ucahorresnet heykeli.....	171
Resim 15: Apis steli.....	172

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Persepolis.....	173
Harita 2: Sardeis kent planı.....	174
Harita 3: İran coğrafyası	175
Harita 4: Elam coğrafyası	176
Harita 5: Media	177
Harita 6: Akhaimenid Dönemi'nde İran Coğrafyası	178
Harita 7: Anşan ve Persia.....	179
Harita 8: Lidya Krallığı'nın egemenlik alanı	180
Harita 9: Babil kenti (M.Ö. 626-539)	181
Harita 10: İskit coğrafyası	182
Harita 11: Mısır coğrafyası	183
Harita 12: İstanbul Boğazı'nda I. Dareios tarafından köprü kurulması.....	184
Harita 13: İyonya Ayaklanması	185
Harita 14: Marathon Ovası	186
Harita 15: I. Dareios döneminde satraplıklar	187
Harita 16: Batı Anadolu satraplıkları.....	188
Harita 17: Yol ağı	189
Harita 18: Kral yolu	190
Harita 19: Thermopylai Geçidi	191
Harita 20: Salamis Adası	192

Harita 21: Plataia Savaşı	193
Harita 22: Orta Hellas	194
Harita 23: Ege Denizi'nin batı ve kuzey kıyıları	195
Harita 24: I. Dareios döneminde Pers İmparatorluğu'nun yayılım alanı	196

KISALTMALAR LİSTESİ

Ael. VH	: Aelianus, <i>Varia Historia</i>
Aesch. Pers.	: Aiskhylos, <i>Persai</i>
Amm. Marc.	: Ammianus Marcellinus
Arr. Anab.	: Arrianos, <i>Anabasis</i>
Bacchyl.	: Bakkhylides
bkz.	: bakınız.
çev.	: çeviren
Dem.	: Demosthenes, <i>peri tes Parapresbeias, Orationes</i>
Diod. Sic.	: Diodorus Siculus
ed.	: editör
Hdt.	: Herodotos
Isoc. Paneg	: Isokrates, <i>Panegyrikos</i>
Joseph. AJ	: Josephus, <i>Antiquitates Judaicae</i>
Lycurg. Leoc.	: Lykurgos, <i>kata Leokratus</i>
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Paus.	: Pausanias
Plin. HN	: Plinius, <i>Naturalis Historia</i>
Plut. Artax.	: Plutarkhos, <i>Artakserkses</i>

Plut. <i>Cim.</i>	: Plutarkhos, <i>Kimon</i>
Plut. <i>Them.</i>	: Plutarkhos, <i>Themistokles</i>
Polyb. <i>Hist.</i>	: Polybios, <i>Historiai</i>
Simon.	: Simonides
Strab.	: Strabon
<i>Strat.</i>	: Polyainos, <i>Strategemata</i>
Thuc.	: Thukydides
v.d.	: ve diğerleri
Xen. <i>Cyr.</i>	: Ksenophon, <i>Kyrou Paideia</i>

GİRİŞ

Hint-Avrupa kökenli oldukları bilinen Akhaimenidlerin M.Ö. 550 yılında kurduğu Pers İmparatorluğu, M.Ö. 334 yılında Büyük İskender ile yapılan Granikos Savaşı'na kadar ayakta kalmıştır. Söz konusu imparatorluk Pers krallarının İran'dan Anadolu, Mısır, Orta Asya ve Hindistan gibi çeşitli coğrafyalara yapmış olduğu başarılı fetihler sonucunda çok geniş sınırlara ulaşmıştır. Bu coğrafyaları başarılı bir şekilde yönetmek amacıyla Assurlulardan miras kalan, "satraplık" denen ve günümüzde eyalet sistemi olarak bilinen yönetim sistemini kullanmışlardır. Bu eyaletlerin yönetilmesi için kral tarafından satraplar atanmış ve bu yöneticiler Pers soyluları arasından seçilmiştir. Bununla birlikte imparatorların büyük çoğunluğu egemen oldukları coğrafyalarda hem yerel hem de kendi inanç unsurlarını gözeterek bir yönetim politikası uygulamışlardır.

"Akhaimenid Dönemi Siyasi Tarihinin Kallias Barışı'na Kadar Değerlendirilmesi: M.Ö.550-449" adlı tez konusunda, Pers İmparatorluğu'nu kuran Akhaimenidlerin tarih sahnesine çıkarak imparatorluğun temellerini atması, fetihleri ve bununla bağlantılı olarak fethettikleri bölgelerde uyguladıkları yönetim politikaları, hükmettiği halklarla olan ilişkilerine değinilmiştir. Perslerin kendilerine ait kaynakların özellikle siyasi tarihlerini aydınlatmaya yetecek kadar olmaması sebebiyle, çalışmada imparatorluğun kuruluş aşamasından Kallias Barışı'na kadar ki siyasi faaliyetlerinde Grek kaynakları esas alınmıştır. Ancak sınırlı sayıda da olsa mevcut olan Eski Persçe çiviyazılı metinlerden, arkeolojik verilerden ve modern araştırmacıların bu dönem ile ilgili yaptıkları araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda hem doğu hem de batı kaynakları karşılaştırılarak özellikle Grek yazarlarının aktarımlarına eleştirel bir gözle bakılabilmektedir.

Tezin birinci bölümünde, çalışmanın dayandığı kaynaklara yer verilmiştir. Bununla birlikte, öncelikle Persler hakkında kayıt tutan Grek yazarlarına ve metinlere değinilmiştir. Bunun ardından Perslere ait çiviyazılı metinler ve krali yazıtlardan çeşitli örneklere yer verip arkeolojik veriler de ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, İran coğrafyasından ve tarihinden söz edilmiştir. Perslerden daha önceki dönemlerde bu bölgeye hâkim olan, M.Ö. 3. bin yıl itibari ile tarih sahnesinde görülen gerek kültürel gerekse siyasi olarak bu coğrafyada daha sonra da var olacak krallıklarda izlerine rastlanan Elam Krallığı'ndan bahsedilmiştir. En az Elam Krallığı kadar Pers İmparatorluğu için önem teşkil eden fakat yazılı kaynakları olmaması sebebiyle az sayıda bilgi sahibi olunan Med Krallığı'nın da tarihi kısaca ele alınmıştır.

Tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde, öncelikle Büyük Kyros olarak da bilinen II. Kyros'tan önce hanedanlığın yönetiminde yer alan isimlerden ulaşılabildiği ölçüde söz edilmiştir. Sonrasında ise hanedanlığın gücüne güç katarak son derece görkemli bir imparatorluğa dönüştüren II. Kyros'un icraatlarından bahsedilmiştir. II. Kyros M.Ö. 559-530 yılları arasında hüküm sürmüş olup M.Ö. 550 yılında Med kralı Astyages'i tahttan indirmiş, M.Ö. 547/6 yılında Lidya Krallığı'na son vermiş, Babil'i hükmü altına almış ve Orta Asya'ya seferler düzenlemiştir. Tüm bu girişimleri bağlamında da uyguladığı politikalarından hem başarılarından hem de başarısızlıklarından söz edilmiştir.

Tezin beşinci bölümünde, II. Kyros'tan sonra M.Ö. 530'dan M.Ö. 522 yılına kadar hüküm süren oğlu II. Kambyzes'ten bahsedilmiştir. Grek kaynaklarına bakıldığında, II. Kambyzes akıl sağlığı yerinde olmayan bir yönetici olarak tasvir edilirken Mısır'da bulunan bazı kayıtlarda herhangi bir kötü ifadenin yer almaması modern araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Bu kapsamda, kralın en önemli seferi olan Mısır seferi detaylı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, bu dönemin en önemli olayı olan Bardiya-Gaumata sorununa da değinilmiştir.

Tezin altıncı bölümünde, M.Ö. 522-486 yılları arasında hüküm süren I. Dareios'un soy bilgilerinden, bu dönemde çıkan isyanlardan ve bu isyanların bastırılma sürecinden, Skythia ve Hindistan seferlerinden, İyonya Ayaklanması'ndan ve Pers-Grek savaşlarının başlangıcından söz edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte, kralın hüküm sürdüğü dönem boyunca imparatorluğun daha güçlü hale gelmesi için yaptığı icraatlarına da değinilmiştir.

Tezin yedinci bölümünde, I. Dareios'un oğlu olan ve M.Ö. 486'dan M.Ö. 465 yılına kadar tahtta kalan I. Kserkses'in bastırıldığı Babil ve Mısır isyanlarından ve Pers-Grek savaşlarından bahsedilmiştir.

Son olarak tezin sekizinci bölümünde, M.Ö. 465 yılında tahta geçen I. Artakserkses'in Mısır'da çıkan isyana yönelik seferi ve Grekler ile M.Ö. 449 yılında yapılan Kallias Barışı ele alınmıştır.

Persler M.Ö. 550'den Grek savaşlarının başladığı M.Ö. 490 yılına kadar özellikle Batı Anadolu'daki varlıklarıyla Grekler için bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bununla birlikte yayılma girişimleri Anadolu'yla sınırlı kalmamış, Trakya'ya ve Hellas'a kadar ilerlemişlerdir. Fakat yoğun bir savaş döneminden sonra Greklerin üstünlük sağlamaları ile Persler özellikle Batı Anadolu'daki nüfuzunu yitirmiş, Kallias Barışı sonucunda da Pers donanmasının hareket alanı Anadolu'nun güneyinde Phaselis'i, kuzeyinde ise Karadeniz'den İstanbul Boğazı'nı geçemeyecek şekilde kısıtlanmıştır. Bu süreç göz önünde bulundurulduğunda, "Akhaimenid Dönemi Siyasi Tarihinin Kallias Barışı'na Kadar Değerlendirilmesi: M.Ö.550-449" adlı tezde, görkemli imparatorluklardan biri olan Perslerin en parlak dönemi ve güç kaybettiği tarih aralığı olan M.Ö. 550-449 yıllarının ele alınması tercih edilmiştir.

Tezin içeriğinde yer verilen Grekçe ve Latince metinler için *TLG* ve *TLL* edisyonları kullanılmıştır. Bunun dışındaki edisyonlar ayrıca belirtilmiştir. Antik kaynakların kısaltmaları için de *Oxford Classical Dictionary* tercih edilmiştir. Bu nedenle antik kaynaklar bibliyografyada ayrıca belirtilmemiştir. Türkçe çevirisi mevcut olan çiviyazılı metinlerin kaynağı belirtilmiş, diğer durumda İngilizce'den ve Fransızca'dan Türkçe'ye çevirileri yapılmıştır.

Tezde bahsedilen coğrafi bölgelerin, kentlerin ve halkların isimlerinin Lydia, Ionia, Ephesos, Phokaia, Khios, Kilikia, Paphlagonialılar, Thraklar ve Ionialılar gibi yazımları yerine Lidya, İyonya, Efes, Foça, Sakız Adası, Kilikyalılar, Paflagonyalılar, Traklar ve İyonyalılar gibi dilimize yerleşmiş yazımları tercih edilmiştir. Bunların dışında kalan coğrafi bölge, halk ve kent isimlerinin Grekçeden transliterasyonu yapılmıştır.

Ayrıca konuya ilişkin güncel olmayan, erken tarihli yayınlara bakıldığında hanedanlığın isminin Ahameniş ve Ahamenid; kralların isminin ise Kiros, Kuruş, Kuraş, Kambises, Kambizes, Kambis, Kambujiya, Darius, Daryus, Dara, Darayavuş, Khşayarşa, Serhas, Artakşathra, Erdeşir, Artaserhas, Ahaşveroş gibi farklı versiyonlar ile kullanıldığı görülmüştür. Çalışma kapsamında ise hem hanedanlığın hem de hanedanlıkta hüküm süren kralların isimlerinin Grekçeden transliterasyonu yapılarak kullanılması uygun görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

PERSLER İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

1.1. Grek Kaynakları

“Tarih” kelimesi, Grekçe bir kelime olan ve sorgulamak, araştırmak anlamlarına gelen *historein* kelimesinden gelmektedir. İnsanoğlu yaşamına dair yaptığı araştırmalarını ve gözlemlerini birtakım işaretler aracılığıyla kayda geçirmiştir. Bu kayıtlar başlangıçta yalnızca günlük yaşamı basitleştirme amacı taşıyan ileriki süreçlerde gereksinimlerin artmasıyla gelişim göstermiştir. İnsanoğlunun yaptığı araştırmaları ve gözlemleri sonraki nesillere aktarmak istemesi de tarih yazım geleneğinin ilerlemesine katkı sağlamıştır (Demiriş, 2006: 9-10).

Greklerde tarih yazımı hem çevrelerinde yaşanan olaylarla hem de yabancı bölgeler ve o bölgelerde yaşayan halklarla ilgili gözlemlerin yapılarak kayıt tutulması ile başlamıştır. Bu tarz gözlemler yapan ve bilgiler aktaran kişilere *logographos* adı verilmiş ve bunların çoğu İyonya bölgesinde yaşamıştır (Sina, 2007: 116).

Romalılar ise zaman içinde gelişim gösteren kayıt tutma geleneğine sahiptiler. Bu doğrultuda bazı memurlar, görevleri ile ilgili her ayrıntıyı ve belgeyi kayıt etmişlerdir. Başlangıçta resmi dilden uzak bir üslupla tutulan bu kayıtların, memurların görev süresi bittiğinde aile arşivine konarak sonraki nesillere aktarılması amaçlanmıştır. Ancak, ileriki dönemlerde memur sayısının artması sebebiyle resmi kayıt tutmak bir gelenek olarak devam etmiştir (Demiriş, 2006: 14).

Çalışmanın kapsamında, tarih yazım geleneğinin antik dönemdeki öncüllerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın içeriğinde Akhaimenidlerin siyasi olayları, yönetim politikaları ve kültürleri gibi unsurlardan bahseden Grek ve Romalı yazarların aktarımlarına yer vermeye çalışılmıştır.

Çalışmamız ile ilgili en detaylı bilgiler veren Halikarnassoslu Herodotos, M.Ö. 485-424 yılları arasında yaşamıştır. *Historiai* adlı dokuz kitaptan oluşan eserinin ana konusu Pers-Grek savaşlarıdır. Tarihin babası olarak kabul edilen

Herodotos, bu kitabının başlangıcında yeryüzünde insanların birbirleriyle sürekli savaştığı konusunda bilgi sahibi olunmasını, yapılan iyi ve kötü işlerin unutulmamasını ve sonraki kuşakların da bunlardan ders çıkarmalarını amaçladığını belirterek tarihçiliğin temelini atmıştır. Bununla birlikte kitabında, seyahatler sayesinde bilgi edindiği birçok halk ve bu halkların kültürleri ile ilgili bilgiler sunmuştur. Herodotos sayesinde özellikle Perslerin gelenek ve görenekleri, kültürleri, ordu ve vergi sistemleri, yönetim politikaları ve savaşları gibi çok detaylı bilgilere sahibiz. Herodotos tarihin babası olarak kabul görmekte birlikte tarafsızlığına tamamen güvenilen bir yazar değildir. Yine de şüphesiz en önemli ve en zengin bilgi kaynağımızdır.

Herodotos dokuz kitaptan oluşan eserini Mykale Savaşı (M.Ö. 479) ile noktalarken M.Ö. 460-400 yılları arasında yaşayan Thukydides, *Historiai* adlı eseri ile olayları aktarmaya devam etmiştir. Bu eserde Peloponnesos Savaşı'nın başından M.Ö. 411 dolaylarına kadar yaşanmış olan tüm olaylar hakkında bilgiler sunmaktadır. Tez çalışmasında Thukydides'in özellikle Pers-Grek savaşlarını aktardığı bölümlere yer vermeye çalışılmıştır.

M.Ö. 430-355 yılları arasında yaşayan, önemli bir komutan ve tarihçi olan Ksenophon, *Kyrou Paideia* adlı eseri ile çalışmanın kapsamı açısından bir hayli önemlidir. Bu eserde Ksenophon, II. Kyros'un çocukluk yıllarından, aldığı askeri eğitimden ve seferlerinden bahsetmektedir. Ancak Ksenophon'un gerek kronolojik gerekse krallıkların ilişkileri hakkındaki aktarımları, Herodotos'ununkinden büyük farklılık göstermektedir. Çalışmanın bazı bölümlerinde bu farklılıklara yer verilmiş olup karşılaştırmalar yapmaya çalışılmıştır.

Yaklaşık M.Ö. 90-30 yılları arasında yaşadığı bilinen Diodorus Siculus, *Bibliothekes Historikes* adlı 40 kitaptan meydana gelen eserinde Pers-Grek ilişkileri esas olmak üzere Pers İmparatorluğu'nun siyasi yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

M.Ö. 64-M.S. 24 yılları arasında yaşayan ünlü coğrafyacı Amasyalı Strabon'un *Geographika* adlı eseri, Pers coğrafyası ve kültürü hakkında bilgiler içermektedir. Bununla birlikte XII, XIII ve XIV kitaplar Anadolu ile ilgilidir.

Knidoslu Ktesias, Pers kralı II. Artakserkses döneminde Persia'ya giderek kralın şahsi hekimi olarak sarayda görev almıştır. 23 kitaptan meydana gelen *Persika* adlı eseri, Assur İmparatorluğu'ndan başlayarak Ktesias'ın Hellas'a geri dönüşüne kadar olan olayları aktarmaktadır. Söz konusu eserin bir kısmı, Ktesias'tan sonraki dönemlerde yaşamış olan Damaskuslu Nikolas, Diodorus Siculus, Plutarkhos ve Polyainos gibi yazarların eserlerinde de yer almaktadır.

Yukarıda bahsedilen eskiçağ yazarları ile birlikte Pers siyasi tarihinin anlaşılabilmesi için Arrianos, Polybios, Polyainos, Pausanias, Plinius, Aelianus, Plutarkhos, Josephus, Justinus, Ammianus Marcellinus, Simonides, Bakkhylides, Isokrates, Lykurgos, Demosthenes gibi antik dönem yazarlarının eserlerinden de yararlanılmış olup, tez çalışması içinde bu eserlerin bazı bölümlerine yer verilmiştir.

Persler tarafından kültürlerinin, fetihlerinin, yönetim politikalarının ve göreneklerinin tamamıyla aktarıldığı birinci elden kaynakların yetersiz olması sebebiyle bugün Pers tarihi hakkındaki araştırmaların büyük çoğunluğu 'tarafli' olduğu kabul edilen Grek kaynakları esas alınarak yapılmaktadır. Ancak yine de arkeoloji bilimi sayesinde açığa çıkarılan materyallerin değerlendirilmesi ve Eski Persçe çiviyazısının çözümlenmesi sonucunda araştırmacılar bu dönem ile ilgili aktarımların yer aldığı Grek kaynaklarına eleştirel bir gözle bakabilmektedir.

1.2. Pers Kaynakları

Akhaimenidler, Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan Eski Persçe'yi kullanmışlardır. Bu dilde yazılan çiviyazılı metinler ise sosyal, ekonomik ve siyasi olmak üzere çeşitli konularda olup bu tür metinlere yapıların, kayaların, mühürlerin, kapların, pişmiş toprak ya da çeşitli madenlerden yapılan tabletlerin üzerinde rastlanmıştır (Kuhrt, 2007: 10-11; Kuhrt, 2009: 357). Ancak krali yazıtlar diğerlerinden farklı olarak çoğu zaman kralların saray yapıları ve mezarlarında, kabartmalı heykeller üzerinde ya da tabletlerde yer almaktadır. Bunlar bazen tek dilli (yalnızca Eski Persçe), bazen çift dilli (Eski Persçe ile birlikte Babilce ya da Elamca), çoğunlukla üç dilli (Eski Persçe, Babilce, Elamca) ve nadir olmakla birlikte

dört dilli (Eski Persçe, Babilce, Elamca ve Mısır hiyeroglif yazısı) yazıtlardan oluşmaktadır (Baghbidi, 2009: 46). Bu tür yazıtlar çoğunlukla Persepolis, Nakş-ı Rüstem, Pasargadai, Susa ve Ekbatana gibi merkezlerde ortaya çıkarılmıştır (Stolper, 2005: 22).

Çok dilli yazıtların en önemli örneği Kirmanşah ile Ekbatana arasındaki Behistun Dağı'nda, sarp bir kayaya oyularak yazılan Behistun Yazıtı'dır. 19. yüzyılda çözümlenen¹, I. Dareios dönemine tarihlenen ve rölyef ile birlikte mevcut olan yazıt Elamca, Eski Persçe ve Babilce olmak üzere üç dilde yazılmıştır (Resim 1-2). Kral bu yazıtta isyancılara karşı kazanmış olduğu zaferlerinden, imparatorluğa bağlı eyaletlerden, başarılarından ve soyağacından bahsetmektedir (Wiesehöfer, 2003: 33-34). I. Dareios döneminde olduğu gibi ardılları I. Kserkses ve I. Artakserkses dönemlerinde de çok dilli yazıtlara rastlanmıştır (Stolper, 2005: 23). Ancak I. Artakserkses döneminden sonra bu tür yazıtların sayısındaki azalma dikkat çekmektedir. Bu dönemden itibaren çok dilli yazıtların yerini tek dilli yazıtlar almış olup çoğunlukla standartlaşmış örnekler tespit edilmiştir (Wiesehöfer, 2003: 27).

Perslerin sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyan en önemli kanıtlar, Persepolis kazıları sırasında sarayın hazinesi olduğu düşünülen binada ve kentin kuzeybatı sur duvarında tespit edilen, sayısı binleri bulan tabletlerdir. Söz konusu tabletler buldukları yerlere göre "Hazine Metinleri" ve "Sur Metinleri" olarak adlandırılmıştır. 1936-38 yılları arasında keşfedilen Hazine Metinleri, M.Ö. 492 ile M.Ö. 460 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu metinlerin tümü, işçilere hizmetlerinin karşılığında hazineden yapılan gümüş ödeme ile ilişkilidir (Cameron 1948: 1; Kuhrt, 2009: 357, Wiesehöfer, 2003: 109). İşçilere yapılan bu ödemeye ilişkin Hazine Metinleri'nden bir örnek aşağıdaki gibidir:

Kralın emriyle (Dareios), 410 adet karsha ve 6 şekel gümüşün toplamının, Appishiyatish'in (muhtemelen Vahauka'nın oğlu) sorumlu olduğu işçilere yöneticinin elinden ücret olarak ödendiği söyleniyor. Yazarı Dadumania'dır (Cameron, 1948: 94).

---

¹ Behistun yazıtının çözümlenme süreci ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kinal, 1969: 1-15.

M.Ö. 519 ile M.Ö. 494 yılları arasında tarihlenen Sur Metinleri ise oldukça fazla sayıda olmaları ve farklı konularda yazılmaları sebebiyle kategorilere ayrılarak incelenmiştir (Hallock, 1969: 13). Buna göre metinler vergilendirme, depolama ağı, işgücü sistemi, tarımsal üretim, ürünlerin temini, taşınması, teslimatı, organizasyon sistemi, hayvanlar için harcanan yem miktarı gibi konular başta olmak üzere çoğunluğu ekonomiye dayalı bilgiler sunmaktadır (Kuhrt, 2007: 12; Wiesehöfer, 2003: 109). Sur Metinleri'nden bir örnek aşağıda verilmiştir:

Bakabaduş'un tedarik ettiği 16 erkek keçi, 14 koç ve toplam 30 küçük sığır kesildi. Hayvanların derilerini, Bakabaduş'ın arkadaşı olan Şākada ve Irtima teslim aldı ve onları Batrakataş'da hazineye teslim etti (Hallock, 1969: 98).

Akhaimenid dönemi krali yazıtlarının geneli, imparatorların başarılı fetihlerini anlatması açısından bir propaganda aracıdır. Krallar bu yazıtlarda kendilerini bazen baş tanrı Ahuramazda'nın yeryüzündeki bir temsilcisi olarak tanımlamış, bazen de Ahuramazda tarafında seçildiklerini belirterek iktidarlarını Ahuramazda ile meşrulaştırmıştır. I. Dareios'a ait olan ve Susa'da bulunan bir yazıt bu durumu kanıtlar niteliktedir:

Kral Dareios der ki: Ahuramazda, tanrıların en büyüğü beni yarattı, beni kral yaptı, iyi atların ve insanların olduğu bu büyük krallığı bana bağışladı (Kent, 1950: 143-144).

Eski Persçe çiviyazısı ile yazılmış metinler ortaya çıkarılmadan ve çözümlenmeden önce, Akhaimenidlerin siyasi tarihi ve yönetim politikaları ile ilgili bilgiler yalnızca Grek kaynaklarından gelmekteydi. Bu dönem ile ilgili bilgi veren Grek kaynaklarının büyük çoğunluğunun taraflı bir anlatıma sahip olması, konu ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların Akhaimenid tarihine tek taraflı bakmasına neden olmuştu. Ancak Eski Persçe çiviyazısının çözümlenmesi ile Akhaimenid hanedanlığına mensup Pers krallarının soy bilgileri, yönetim politikaları, askeri seferleri ve imparatorluğun sosyo-ekonomik yapısı daha iyi anlaşılmış, bu doğrultuda çeşitli karşılaştırmalar yapmaya başlanmıştır.

1.3. Arkeolojik Veriler

Grek kaynakları ve Eski Persçe çiviyazılı metinlerin yanı sıra arkeolojik veriler de Perslerin varlığına ışık tutmaktadır. İran coğrafyasında Susa, Persepolis, Pasargadai, Anşan gibi önemli merkezler ile birlikte Orta Asya, Akdeniz ve Anadolu gibi coğrafyalarda yapılan kazı çalışmaları, Perslerin bu bölgedeki izlerini kanıtlamakta ve imparatorluk ile ilgili birtakım bilgilerin elde edilmesine yardımcı olmaktadır (Garthwaite, 2011: 25). Arkeolojik kazı çalışmaları sırasında Perslere ait yapı kalıntıları, krali mezarlar, *paradeisoslar*, krallığın sosyal, ekonomik ve siyasi durumunu gösteren arşivler gibi çok sayıda buluntu tespit edilmiştir. Bunlar arasında özellikle *paradeisoslar* ilginçtir. İlk kez Assurlular tarafından kullanılan *paradeisoslar*, Pers krallarının ve soylularının avlandıkları, keyif sürdüğü ve içinde yer alan köşk ya da saray niteliğindeki yapılarda dinlendikleri tesislerdir. Bu park alanlarının güç ve otoritenin simgesi olması sebebiyle krallar tarafından bir siyasi propaganda amacıyla yaptırıldığı düşünülmektedir. *Paradeisosların* Pasargadai, Persepolis, Susa, Ekbatana, Sardeis, Dasykeion, Kelanai, Tralleis ve Menderes Magnesiası gibi Pers varlığı gösteren bölgelerde olduğu tahmin edilmektedir (Bulut, 2017: 174-178).

İran'daki ilk arkeolojik kazılar, 1850 yılında W. K. Loftus tarafından Susa'da başlamıştır. Yapılan kazılar neticesinde Susa'nın Persepolis ile birlikte I. Dareios tarafından başkent olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Mieroop, 2018: 259). Kentteki en önemli kalıntılar I. Dareios'a ait heykel, II. Artakserkses Sarayı, I. Dareios Sarayı ile içinde askerlerin betimlendiği panolar ve *apadanadır*². Kral saraylarında tespit edilen yazıtlar sayesinde yapıların hangi kral tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle I. Dareios Sarayı'nda tespit edilen yazıt, sarayın nasıl yapıldığına ilişkin bilgiler de sunmaktadır:

Susa'da inşa ettiğim bu sarayın malzemeleri uzaktan getirildi. Kayaya ulaşılan kadar toprak kazıldı. Sarayın inşa edilmesi için bazı kısımlarda 40 kübit (20 m), diğer kısımlarda ise 20 kübit (10 m) derinliğinde temel oluşturuldu. Toprağın kazılması, temelin oluşturulması ve kerpicin dökülmesi gibi işler Babilliler

---

² Kabul salonu.

tarafından yapıldı. Sedir kerestesi Lübnan Dağı'ndan getirildi. Assurlular bunları Babil'e getirdi, Karyalılar ve İyonyalılar ise bu keresteleri Babil'den Susa'ya götürdüler. Gandaria ve Karmania'dan da yaka kerestesi getirildi. Altın Sardeis'ten, işlenmiş hali ise Baktria'dan getirildi. Lapis lazuli ve akik işlendiği yer olan Sogdia'dan getirildi. Turkuaz taşı ise işlendiği yer olan Harezmi'den getirildi. Mısır'dan gümüş ve abanoz getirildi. Duvarın süslenmesi için bezemeler İyonya'dan getirildi. Etiyopya, Sind ve Arakhosia'dan fildişi getirildi...

Kral Dareios der ki: Susa'da kusursuz bir işin yapılması emredildi, bu kusursuz işin yapımı sona erdi. Ahuramazda beni, babam Hystaspes'i ve ülkemi korusun (Kent, 1950: 55-58).

Susa'da tespit edilen bir diğer önemli buluntu I. Dareios'un heykelidir (Resim 3). Kralın tasvir edildiği bu heykelde yer alan kama ve kemer üzerinde yazıt bulunmaktadır. Heykeli önemli kılan unsur ise kaide kısmında boyunduruk altına alınan halkların, tip özellikleri gözetilerek betimlenmesidir.

Persepolis'in 40 km kuzeyinde yer alan Pasargadai, Perslerin ilk başkenti olması açısından büyük önem taşımaktadır. Kentte bu döneme ait P ve S Sarayları ile birlikte iki adet küçük köşk, kanallar inşa edilerek sulanan *paradeisos*, ateş kültü için kutsal alan ve II. Kyros'un Anıt Mezarı (Resim 4) gibi önemli kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Mieroop, 2018: 259). Pasargadai'daki Akhaimenid dönemi yapılarında geleneksel inşa malzemeleri olan ahşap ve kerpicin yerine taşın kullanılması, II. Kyros tarafından boyun eğdirilen İyonya ve Lidya'dan taş ustalarının Pasargadai'a getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Curtis, 2005: 31).

Pasargadai'a giriş, R Kapısı'ndan sağlanmakta ve giriş kısmında, günümüzde ne yazık ki mevcut olmayan ve Assur İmparatorluğu yapılarında da sıkça tasvir edilen kanatlı boğa heykeli yer almaktaydı. Bunun aksine kapı pervazında, başında Mısır tacı bulunan dört kanatlı cin kabartması (Resim 5) hâlâ yerinde durmaktadır. Kabartmanın üstünde ise Eski Persçe, Elamca ve Babilce olmak üzere üç dilli yazıt mevcuttu. Bugün eksik olan yazıtta II. Kyros'un Akhaimenid olduğunu belirten bir ifadenin yer aldığı bilinmektedir (Curtis, 2005: 31-32; Kent, 1950: 116).

Pasargadai'da Mısır sanatında kullanılan bir taç ile dört kanatlı cin kabartmasının bulunması Perslerin Mezopotamya ve Mısır sanatından etkilendiğini göstermektedir.

Pasargadai'da tespit edilen mimari buluntular arasında en önemlilerinden biri II. Kyros'un Anıt Mezarı'dır. Basamaklardan oluşan platformun üzerinde yer alan anıtta, dikdörtgen bir mezar odası bulunmaktadır. Bu mezar odasının ölçüleri, Sardeis'te yer alan Alyattes Tümülüsü mezar odası ile hemen hemen aynı ölçülere sahiptir. G. M. A. Hanfmann'a göre bu benzerlik II. Kyros'un Sardeis'i fethettikten sonra Lidyalı taş ustalarını, kendi mezar anıtını inşa ettirmek amacıyla başkent Pasargadai'a getirtmesinden kaynaklanmaktadır (Russin ve Hanfmann, 1983: 57). G. M. A. Hanfmann gibi C. Ratté de aynı taş ustalarının her iki mezarın yapımında çalışmış olabileceğini savunmaktadır (Ratté, 1992: 160)

Ünlü coğrafyacı Strabon, II. Kyros'un Anıt Mezarı'ndan *Geographika* adlı eserinde bahsetmiştir. Buna göre, Büyük İskender Perslere yönelik seferi sırasında Pasargadai'a gelmiş, burada ağaçların ardına gizlenen ve kule biçiminde olan II. Kyros'un Anıt Mezarı'nı görmüştür. Kralın mezar yazıtı ise Aristobulos tarafından aktarılmıştır. Aristobulos bu yazıtı, *Ey insanlar, ben Kyros, Persler arasında krallığı kurarak Asya'nın kralı oldum. Bu yüzden bana hatıramın kinini gütmeyin!* ifadeleri ile aktarmıştır (Strab. XV. 3. 7).

Strabon ile benzer bir biçimde Arrianos'a göre, II. Kyros'un Anıt Mezarı Pasargadai'da kraliyet parkı içinde yer almaktadır. Arrianos, anıtın alt kısmında kare kesilmiş taşlardan yapılan mezarın dikdörtgen şeklinde olduğuna ve yukarı kısmında taştan yapılan bir çatının bulunduğuna değinmiştir. Anıtta bulunan taş odanın içinde ise II. Kyros'un bedeninin yer aldığı altından bir lahit ile mor renkli bir kilim ve Babil işçiliğini yansıtan bir örtünün bulunduğundan bahsetmiştir. Mezarın üzerinde ise Eski Persçe çiviyazısı ile yazılmış, *Ben Pers İmparatorluğu'nu kuran ve Asya'yı yöneten Kambyses'in oğlu Kyros'um...* şeklinde bir ifadenin varlığından söz etmektedir (Arr. *Anab.* VI. 29. 1-7).

I. Dareios döneminde krallığın başkenti, Mervdeş ovasında bulunan Persepolis'e taşınmış olup Büyük İskender'in fethine kadar kullanılmıştır. M.Ö. 518-515 yılları arasında I. Dareios tarafından başlatılan inşa faaliyetleri ile Persepolis'teki

yapıların çoğu 455x300 m ölçülerinde geniş bir taraça üzerine konumlandırılmıştır (Harita 1). Söz konusu taraçaya giriş ise merdivenlerle sağlanmakta, merdivenlerden sonra lamaşşuların³ bulunduğu kapılar yer almaktadır (Curtis, 2005: 34; Kuhrt, 2009: 259)

Persepolis'te yapılan kazı çalışmaları sırasında I. Dareios ve ardılları dönemlerinde kullanılan yüz sütunlu salon, Harem, I. Kserkses'in Sarayı, I. Dareios'un Sarayı ve H Sarayı gibi sütunlu salon ve girişlere sahip olan önemli kompleksler açığa çıkarılmıştır. Tüm bu mimari buluntuların yanı sıra, daha önce de bahsedildiği üzere, hazine binası ve sur duvarında depolanan Elamca metinler ele geçmiş olup tüm bu belgeler dönemin sosyo-ekonomik yapısına ışık tutmaktadır.

İran coğrafyası gibi, Anadolu coğrafyası da Perslere uzun bir süre ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple Anadolu'da yapılan kazı çalışmalarında da Pers İmparatorluğu'nun izlerine sıklıkla rastlanmıştır. Özellikle Sardeis ve Daskyleion gibi Perslerin satraplık merkezlerinde yapılan kazı çalışmaları, bu iki merkezdeki Pers hâkimiyetini somut veriler ile ortaya koymaktadır.

Manisa'nın Salihli İlçesi, Sart Beldesi'nde yer alan Sardeis kenti (Harita 2), antik dönemde Lidya Krallığı'na başkentlik yapmıştır. M.Ö. 1. binde ortaya çıkan krallık, bugün Küçük Menderes ve Gediz vadilerini içine alan verimli topraklarda Perslerin saldırısına kadar varlığını sürdürmüştür.

Kentteki ilk arkeolojik kazılar Howard C. Butler tarafından başlatılmış, 1958 yılında ise George M. A. Hanfmann başkanlığında devam etmiştir. Günümüze kadar süre gelen kazı çalışmalarında, M.Ö. 547/6 yılında II. Kyros'un önderliğinde yapılan ve yalnızca antik dönem metinlerinden bildiğimiz saldırının tahribatına ulaşılması oldukça önemlidir. Bu tahribat tabakasında, Perslerin saldırısı sırasında kenti çevreleyen sur duvarlarının ve etrafında bulunan evlerin yakılıp yıkıldığı açıkça görülmüştür. Ayrıca bu tabakada kafataslarında, kılıç ve balta ile kesildiği anlaşılan izlere sahip, yirmi yaşlarında olduğu düşünülen iki iskelet tespit edilmiştir. Kentin

---

³ Yüzü insan, gövdesi boğa biçimli kanatlı heykeller.

kazıcısı, söz konusu iskeletlerin Persler tarafından öldürülen Lidyalı askerlere ait olduğunu ortaya koymaktadır (Cahill, 2010: 349).

Ksenophon *Kyrou Paideia* adlı eserinde, Sardeis'te gerçekleşen savaş sırasında ölen Susa kralı Abradatas için Paktolos Nehri civarında bir mezar yaptırıldığından söz etmektedir (Xen, *Cyr.* VII. 3. 5). C. Rattē, 1914 yılında Sardeis'te H. C. Butler tarafından ilk kez keşfedilen ve Paktolos Nehri'nin doğusunda yer alan Piramit Mezar'ın (Resim 6), Ksenophon'un bahsettiği Abradatas için yaptırılan mezar olabileceği fikrini ileri sürmektedir (Rattē, 1992: 160). C. Rattē'nin aksine Ö. Özyiğit, Ksenophon'un söz ettiği Abradatas'a ait mezarın Foça'da yer alan Taş Kule (Resim 7) olabileceğini savunmaktadır (Özyiğit, 2002: 334-335).

Sardeis gibi önemli bir satraplık merkezi olan Daskyleion (Resim 8), ilk kez 1952 yılında Kurt Bittel tarafından keşfedilmiş, 1959 yılında ise ilk kez Ekrem Akurgal tarafından kazılmıştır. Yapılan kazı çalışmalarında tespit edilen Aramice yazıtlı bullalar⁴, Akhaimenid tipi kâseler ve mezar stelleri bölgedeki Pers varlığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca bu çalışmalar sırasında Perslerin, Daskyleion'a yerleştikten sonra gerçekleştirdikleri ilk inşa faaliyeti olan sur duvarına Hisartepe'nin güneydoğusunda rastlanmıştır. Bu sur duvarı hem savunma sisteminin düzenlenmesi hem de yeni yerleşim birimleri için bir temel oluşturma amacıyla yapılmıştır (Bakır v.d., 2003: 311; İren ve Yıldızhan, 2017: 337-338).

Daskyleion'da ikamet eden Pharnukhos, Mitrobates, Megabazos ve Megabates, I. Artabazos gibi satrapların kentte çeşitli inşa faaliyetleri gerçekleştirdiğine yönelik kalıntılar tespit edilmiştir (İren ve Yıldızhan, 2017: 340). Bu mimari kalıntılara örnek olarak, I. Artabazos'un M.Ö. 499'da meydana gelen İyonya Ayaklanması'ndan sonra Daskyleion'a satrap olarak atanmasının ardından kente saray olduğu düşünülen bir yapı inşa ettirmesi verilebilir (Ateşlier, 2017: 165).

Daskyleion'da tespit edilen buluntular, Pers kültürü ile yerel kültürün etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Örneğin, bölge civarında bir Frig kültürü

---

⁴ Eskiçağda herhangi bir yere gönderilecek bir belgenin kapatılması amacıyla kullanılan mühür benzeri objelerdir.

olan tümülüslerde bulunan ve bölgenin yerelleri tarafından yapıldığı anlaşılan mezar stellerinin gerek konuları gerekse üzerindeki figürler ile Pers geleneklerini yansıttığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra tümülüsler içinde Pers ve Lidya etkileri taşıyan buluntular bir arada tespit edilmiştir (İren ve Yıldızhan, 2017: 341).

Daskyleion ve Sardeis'in yanı sıra, Anadolu'nun farklı coğrafi bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılarda da Pers izlerini yansıtan buluntular açığa çıkarılmıştır. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde Deve Höyük, Kilokki Tarlası, Karagündüz, Çavuştepe, Altıntepe, Nurgüh gibi yerleşim yerlerinde tespit edilen Akhaimenid tipi phialeler⁵ ve kâseler tespit edilmiştir. (Çokay-Kepçe, 2017: 225-227; Summers, 1993: 87-94). Van-Tuşpa'da yapılan kazı çalışmalarında ise Post Urartu denilen tabakada krem rengi astarlı seramik parçaları ve Erken Akhaimenid Dönemi çerçevesinde değerlendirilen ve akıtacağı üzerinde bir dağ keçisi figürü yer alan tek dikey kulplu kap ele geçmiştir. Yine bu tabakada kerpiç bloklardan yapılan duvarlar, höyükte Geç Urartu tabakasının üzerinde yer alması sebebiyle yeni bir yerleşimin olduğunu gösterir niteliktedir (Konyar v.d., 2013: 361; Konyar v.d., 2017: 127; Konyar v.d., 2018: 143). Akhaimenid varlığını kanıtlayan bu buluntuların yanı sıra Tuşpa'da yer alan I. Kserkses'e ait yazıt dikkat çekicidir. Yazıtta;

Tanrıların en büyüğü, bu evreni, gökyüzünü, insanı yaratan, insanlık için mutluluğu yaratan, Kserkses'i herkes için bir kral ve bir yönetici yapan Büyük tanrı Ahuramazda'dır. Ben Kserkses, büyük kral, kralların kralı, tüm insanların kralı, evrenin kralı, Dareios'un oğlu bir Akhiamenid. Kral Kserkses der ki: Kral Dareios, benim babam, Ahuramazda'nın eliyle bu nişleri kazmak için emir verdi ama o yazıt yaptırmadı. Yazıtın yapılması için emri ben verdim. Ahuramazda ve diğer tanrılar beni, krallığımı ve yaptıklarımı korusun ifadesi yer almaktadır (Tarhan, 2007: 121).

Kütahya'nın 25 km. kuzeybatısında yer alan Seyitömer Höyük'te yapılan kazı çalışmaları sırasında, höyüğün III. tabakasında, Akhaimenid dönemine dair izler tespit edilmiştir. Bu tabakada yapılan arkeolojik kazılarda bullalar, Akhaimenid tipi kâseler, cam kap parçaları, idoller ve fibulalar ele geçmiştir. G. Coşkun'a göre

---

⁵ Libasyon amaçlı kullanılan sığ kâselere verilen ad (Saltuk, 1990:123).

Seyitömer Höyük'ün coğrafi olarak Daskyleion ve Sardeis'e eşit uzaklıkta yer alması ve konumunun bu iki satraplıktan gelen yolların birleştiği kısımda olması, bu dönemde Seyitömer Höyük'ün önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir (Coşkun, 2011: 59).

Son olarak, Amasya'da yer alan Oluz Höyük'te Akhaimenid dönemine tarihlenen özel üretim kaplar ve mühürler gibi buluntuların yanı sıra, 2013 yılı kazı çalışmalarında, "Pers Yolu" olarak adlandırılan taş döşemeli yolun güneyinde bir ateş yakma çukuru açığa çıkarılmıştır. Burada tespit edilen ateş çukuru, Pers dininde ateşin kutsal sayılması sebebiyle ateş kültüne yönelik ritüellerin gerçekleştirildiğini akla getirmektedir (Dönmez, 2011: 148; Dönmez ve Yurtsever Beyazıt, 2014: 371).

1.4. Modern Kaynaklar

Akhaimenidlerin siyasi tarihinin değerlendirilmesine ilişkin bu çalışma kapsamında; antik kaynaklar ve arkeolojik verilerin ele alınmasının yanı sıra, modern kaynaklar da bir süzgeçten geçirilmiş ve bilim insanlarının konu ile ilgili farklı görüşlerine yer verilmiştir.

Akhaimenidlerin tarihine en kapsamlı bakış A. T. Olmstead tarafından 1948 yılında yayımlanan **History of the Persian Empire** adlı kitapta görülmektedir. Bu çalışmanın yanı sıra Akhaimenidlerin hem siyasi hem de politik tarihi ile ilgili; G. R. Garthwaite'in 2011 yılında dilimize çevirisi yapılan **İran Tarihi** adlı eseri, P. Briant'ın **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire** adlı eseri, J. M. Cook'un **The Persian Empire** adlı eseri, M. A. Dandamaev'in **A Political History of the Achaemenid Empire** adlı eseri, R. N. Frye'in **The History of Ancient Iran** adlı eseri, K. Farrokh'un **Shadows in the Dessert: Ancient Persia at War** adlı eseri, E. Herzfeld'in **The Persian Empire: Studies in geography and ethnography of the ancient Near East** adlı eseri, T. Holland'ın **Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West** adlı eseri, M. Brosius'un **The Persians an Introduction** adlı eseri önemli bilgiler sunmaktadır.

Tez çalışmasında yer verilen Pers kaynaklarının bazı modern dillerden (İngilizce ve Fransızca) Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Bu kapsamda Kyros Silindiri, Nabonidus Kroniği, Sippar Silindiri, Pers krali yazıtları, Hazine ve Sur Metinleri'nden bahseden A. Kuhrt'un **The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period I** adlı eserinden, I. Finkel'in **The King of Persia's Proclamation from Ancient Babylon: The Cyrus Cylinder** adlı eserinden, R. G. Kent'in **Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon** adlı eserinden, A. K. Grayson'un **Assyrian and Babylonian Chronicles** adlı eserinden, P-A. Beaulieu'nun **A History of Babylon 2200 BC-AD 75** adlı eserinden, G. G. Cameron'un **Persepolis Treasury Tablets** adlı eserinden, R. T. Hallock'un **Persepolis Fortification Tablets** adlı eserinden yararlanılmıştır.

Ayrıca, önemli Grek yazarlarından biri olan Kniodoslu Ktesias'ın **Persika** adlı eserinin orijinaline ulaşamaması sebebiyle A. Nichols'un **The Complete Fragments of Ctesias of Cnidus: Translation and Commentary with an Introduction** adlı eserinden faydalanılmıştır.

Arkeolojik veriler, Akhaimenidlerin yayılımını göstermesi açısından bir hayli önemlidir. Bu sebeple tez çalışmasında gerek İran gerekse Anadolu coğrafyasında tespit edilen buluntulara yer verilmiştir. Yürütülen kazı çalışmaları ve bu çalışmalar sırasında tespit edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasına ilişkin; J. Curtis'in **The Archaeology of the Achaemenid Period** adlı makalesinden, N. Cahill'in **Sardeis'te Pers Tahribi** adlı makalesinden, G. D. Summers'in **Archaeological Evidence For the Achaemenid Period in Eastern Turkey** adlı makalesinden, D. Stronach'ın **Excavations at Pasargadae: Second Preliminary Report** adlı makalesinden, J. M. Cook'un **Archaeology in Western Asia Mino 1965-70** adlı makalesinden, G. Çoşkun'un **Achaemenid Bowls From Seyitömer Höyük** adlı makalesinden, M. J. Mellink'in **Archaeology in Asia Minor 1964, 1965, 1967** adlı makalelerinden faydalanılmıştır.

Akhaimenidler hakkında hem genel hem de özel olarak bilgi veren dilimizde yazılmış ya da dilimize çevirisi yapılmış eserlerin sayısı ne yazık ki azdır. Bu kaynaklardan özellikle en son ve güncel yayın olma niteliği taşıyan, editörlüğü K.

İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar tarafından yapılan **Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem** adlı eser, bu konuda çalışma yapan araştırmacılar için oldukça yararlı ve yardımcıdır. Bununla birlikte Ş. Günaltay'ın **İran Tarihi** adlı eseri de, Akhaimenidlerin siyasi tarihine ilişkin detaylı bilgi veren, 1948 yılında yayımlanmış olması sebebiyle güncel bir kaynak olmayan ancak yine de Akhaimenidlere ilişkin yapılan çalışmalarda değerlendirilmesi gereken kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bahsi geçen iki eser gibi, Akhaimenidlere ilişkin önemli çalışmaları olan J. Wiesehöfer'in dilimize **Antik Pers Tarihi** olarak çevrilen, G. R. Garthwaite'in **İran Tarihi** olarak çevrilen, A. Kuhrt'un **Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-300)** olarak çevrilen eserleri de çalışma kapsamında başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU ÖNCESİ İRAN

2.1. Coğrafya

Perslerin anayurdu olan Persia⁶, Zagros Dağları'nın kuzeybatısı ile İran Platosu'nu içine alan bölgedeydi (Harita 3). İran Platosu ise kuzeyde Mezopotamya'nın düzlük bölgelerinden Ceyhun Nehri'ne, güneyde de Hint Okyanusu'na kadar uzanmaktadır. İran Platosu'nun kuzey sınırı Zagros ve Elbruz Dağları'ndan Ceyhun Nehri (Amu Derya) ve Maverâünnehir bölgesinden devam ederek Seyhun (Sir Derya) Nehri ile Hindikuş Dağları'na kadar ulaşmaktadır. Bu coğrafya antik dönemde Akhaimenid, Seleukos, Part ve Sasani gibi önemli imparatorluklara ev sahipliği yapmıştır (Garthwaite, 2011: 2-3).

İran Platosu'na sıcak ve kurak bir iklim hâkimdir: yaz mevsimi oldukça sıcak, kış mevsimi ise aşırı soğuk geçmektedir. Bu sebeple çorak alanlar yoğunluktadır. Genellikle bölgenin büyük bir bölümünde yağışlar az olup kış mevsiminde yüksek kesimlere kar yağmaktadır. Yüksek kesimlerde serin geçen yaz mevsimi ile karlar eriyerek tarım ve hayvancılığa uygun kaynaklar oluşturmaktadır (Garthwaite, 2011: 3).

Antik dönemde İran Platosu'nda arpa ve buğdayın evcilleştirilmesi ile koyun ve keçiye dayalı hayvancılığın başlangıç tarihi birbiriyle örtüşmektedir. Kış mevsiminde daha ılık olan düzlükleri tercih eden antik dönem halkları, yaz mevsiminde eriyen karların oluşturduğu kaynaklar sebebiyle yüksek kesimlerde yaşayarak hayvancılık ile uğraşmaktaydı (Garthwaite, 2011: 5).

---

⁶ Perslerin yaşadığı ülke olarak bilinen Persia; Akkadça'da Parsuaš, Grekçe'de Persis, Eski Farsça'da ise Pârsa olarak geçmektedir.

2.2. Elam ve Med Krallıkları

İran'ın prehistorik dönemleri ile ilgili verilerin büyük çoğunluğu Batı İran'dan gelmektedir. Burada M.Ö. 10.000 ile M.Ö. 7.000 tarihleri arasında yerleşik yaşama geçen toplumların izlerine rastlanmıştır. Bu dönemin hemen sonrasında ise boyalı çanak çömlek kullanan halkların yerleşimleri büyüyerek Kafkaslar, Mezopotamya, Orta Asya ve Hindistan'ın sınırına kadar yayılmıştır (Ball, 2015: 41).

M.Ö. 3. binde ortaya çıkan ve çağdaşı Sümerler ile Babililere güçlü bir rakip olan Elam Krallığı, İran'da kurulan en erken krallık olarak bilinmektedir (Farazmand, 2002-2003: 286; Reyhan ve Cengiz, 2015: 250). Elam kelimesi ilk kez Sümerlerin bir metninde “yüksek bölge” anlamına gelen bir işaret ile gösterilmiştir. Akkadlar bu işareti “Elamtu” biçiminde göstermişler, İbraniler ise “Elam” olarak bahsetmişlerdir (Reyhan ve Cengiz, 2015: 250). Antik dönemin ünlü coğrafyacısı Strabon da söz konusu bölgeden “Elymais” olarak söz etmiş ve bölgenin Zagros Dağları'ndan sonra gelen dağlık bir ülke olduğundan bahsetmiştir (Strab. XI. 12. 4; XVI. 1. 1-19).

Elam Krallığı (Harita 4), “Susa ve Anşan Kralı” (Mieroop, 2018: 164) ünvanlarını taşıyan dört hanedan tarafından yönetilmiş olup yaklaşık iki bin yıl boyunca tarih sahnesinde kalmıştır. Başkentleri Susa başta olmak üzere Anşan, Liyan, Silk, Bahtiyari ve Buyerahmad gibi kentleri içine alan coğrafyaya hâkim olmuşlardır (Reyhan ve Cengiz, 2015: 250). Elamlar coğrafi olarak Mezopotamya'nın bir uzantısı gibidir, bu yüzden Mezopotamya uygarlıklarının kullandığı çiviyazısı sisteminden ve inşa ettikleri zigguratlardan etkilenmişlerdir (Ball, 2015: 41-42). Ancak her ne kadar etkilenmiş olsalar da M.Ö. 1400 yılından sonra, özellikle Elam bölgesinin dağlık kısımlarında, kendi yazı sistemlerini kullanmışlar ve kendi tanrılarına ibadet etmişlerdir (Mieroop, 2018: 164).

Krallığa ait yazılı kaynakların az olması nedeniyle, siyasi tarihleri ile ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu Mezopotamya kayıtlarından gelmektedir. Bu kayıtlardan Elam Krallığı'nın konum itibarıyla maden yataklarına ve ticaret yollarına sahip olması sebebiyle Sümer kent devletleri ile çekişmeler yaşadığı bilinmektedir (Reyhan ve Cengiz, 2015: 249-250). M.Ö. 3. bin yılın sonlarına doğru ise Mezopotamya'nın

yükselen gücü Akkadlar, Elamları boyundurukları altına almış, ancak kısa bir süre sonra Elamlar bağımsızlıklarını yeniden kazanmıştır (Bahar, 2015: 297).

Elam Krallığı'nın en ihtişamlı dönemi ise kral Kudur-Mabuk (M.Ö. 1770-1754) zamanındadır. Babil kralı Hammurabi dönemine kadar Mezopotamya'daki krallıklar Elam'a dâhil edilmiştir. Bir süre Babil egemenliğinde kalan krallık, Assur kralı Assurbanipal'in M.Ö. 646 yılında, bölgeye düzenlediği sefer sonucunda yıkılmıştır (Bahar, 2015: 298).

Elam Krallığı'nın yıkılmasından sonra İran'da izlerine rastlanan bir diğer güç Medlerdir. Orta Zagros'taki Horasan yolunda, Diyala Nehri'nin doğusunda varlık gösteren ve M.Ö. 7. yüzyılda birleşik devlet kurabilen Medler ile ilgili bilgilerimiz, kendilerine ait bir yazı sistemleri olmadığı için çoğunlukla Assur kayıtlarından gelmektedir (Mieroop, 2018: 238-240). Özellikle 1846 yılında A. H. Layard tarafından Nimrud'da yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılan ve günümüzde British Museum'da sergilenen siyah obelisk (Resim 9), Assur kralı III. Salmanassar dönemine (M.Ö. 858-824) tarihlenmekte olup Medlerden bahseden ilk kaynak olma özelliği taşımaktadır.

1965 yılında T. Cuyler Young, Jr tarafından yapılan kazılar sırasında, II. Sargon dönemine (M.Ö. 721-725) ait yazıtlı bir stel keşfedilmiştir. Bu stel üzerinde yer alan yazıta göre Assurlular, Media'nın bir parçası olan Zakruti ve Kurabli'ye girmişler ve Daiku, Bigali ve Sikris gibi kabilelerden haraç almışlardır. Burada bahsi geçen Zakruti, Assurlular tarafından Medlere karşı yapılan savaşın başladığı bölgeyken, Sikris'in de Media'nın bir parçası olduğu bilinmektedir (Levine, 1972: 41-49). Medlerden bahseden bir diğer önemli yazılı kaynak, Assur kralı Sennaherib'in (M.Ö. 704-681) yıllıklarındadır. Kral, Dicle'nin doğusunda bulunan kabilelere yönelik sefer düzenlediğinden ve Med kabilesinden aldığı ağır haraçlardan bahsetmektedir (Luckenbill, 1926: 118).

Assur krallarının yıllıklarında Medes olarak bahsedilen Medler Urmiye Gölü'nün güneydoğusunda, Hamedan civarına (Harita 5) yerleşmiş olup başkentleri Ekbatana'dır (Reyhan ve Cengiz, 2015: 256). Medler, M.Ö. 8.-7. yüzyıllarda Urartu ve Assurlular için büyük tehdit oluşturmuşlardır. Nabopolassar önderliğindeki

Babilliler ve Kyaksares önderliğindeki Medler, M.Ö. 616 yılında Assurlulara karşı sefer düzenlemişler, M.Ö. 612 yılında ise başkent Ninive'yi yıkmışlardır. Söz konusu yıkımın izlerini Ninive ve Kalhu'da yapılan arkeolojik kazılar ortaya koymaktadır. Kazılar neticesinde elde edilen veriler, Babilliler ve Medlerin büyük bir tahribat yaratmak istedikleri için Assurluların varlık gösterdiği bölgelere saldırdığını göstermektedir (Radner, 2018: 18-20).

Başkentlerine yapılan saldırıdan kaçmayı başaran Assurlulardan bazıları, ay tanrısı Sin'in kutsal kenti olan Harran'a sığınmıştır. Ancak çok geçmeden Medler ve Babilliler, Assurluların peşinden giderek Assur İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir (Köroğlu, 2006: 181).

Yakındoğu kaynakları gibi batı kaynakları da Medler ile ilgili veriler ortaya koymaktadır. Özellikle Strabon, *Geographika* adlı eserinde Media bölgesi ile ilgili detaylara yer vermiştir. Strabon'a göre Media, iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan biri başkent Ekbatana'nın içinde bulunduğu ve serin olmasından dolayı kralların yazı geçirdiği Büyük Media, diğeri ise adını komutan Atropates'ten alan Atropatan Media'dır (Strab. XI. 13. 1).

Polybios'a göre geniş bir alana yayılan Medler, sahip oldukları adam ve at sayısı bakımından Asya'nın en önemli krallığını oluşturmaktadır. Buna ek olarak başkentleri Ekbatana, sahip olduğu yapıların ihtişamı ve zenginliği ile diğer kentlerden oldukça üstün durumdadır (Polyb. *Hist.* X. 27. 1-2).

Herodotos, Medler ile ilgili en ayrıntılı bilgileri sunan antik yazardır. Herodotos'a göre Deiokes, M.Ö. 8. yüzyılda çeşitli boylardan oluşan Medlerin başına geçen ilk kraldır. Ölümünün ardından yerine geçen oğlu Phraortes, M.Ö. 7. yüzyılda, Persleri hâkimiyeti altına almayı başararak Med ordusunu genişletmiştir (Hdt. I. 101-102).

Phraortes'in oğlu Kyaksares (M.Ö. 625-585) ise ordusunu savaş sırasında bir düzene sokan ilk Med kralıdır. Bu kral döneminde göçebe İskitlerden bazıları bir ayaklanmanın ardından Media'ya sığınmıştır. Kyaksares tarafından kabul edilen İskitler, her gün ava çıkararak krala avladıkları hayvanları getirmekteydiler. Ancak bir

gün İskitler elleri boş geldiğinde kral bu duruma sinirlenmiş ve onları küçük düşürecek davranışlarda bulunmuştur. Bunun üzerine Med çocuklardan birini öldürerek avdan getirdikleri hayvan etiymiş gibi pişirerek krala sunmuşlar, ardından da Lidya Kralı Alyattes'in yanına kaçmışlardır (Hdt. I. 73).

Kral Kyaksares, Alyattes'ten kaçan İskitleri geri istemiş, ancak reddedilmiştir. Bu sebeple Kızılırmak kıyısına yakın Pteria⁷ kentinde Lidya kralı Alyattes ile Med kralı Kyaksares beş yıl boyunca savaşmıştır. Beşinci yılın sonunda savaş, M.Ö. 28 Mayıs 585 tarihinde meydana gelen ve daha önce de Miletli Thales tarafından öngörülen güneş tutulması sebebiyle sonlanmıştır. Hem Medler hem de Lidyalılar bu doğa olayını savaşın sonlanması için tanrılar tarafından gönderilen bir emir olarak yorumlamışlardır. Bunun ardından iki taraf arasında Babilli Labynetos ve Kilikyalı Syennesis'in tanıklığında bir barış yapılmıştır. Yapılan bu barışa göre Kızılırmak Lidya ve Med krallığı arasında sınır olarak kabul edilmiştir. Buna ek olarak Labynetos ve Syennesis'in önerisi ile iki krallık arasındaki barış, Alyattes'in kızı Aryenis ile Kyaksares'in oğlu Astyages'in evlenmesiyle pekiştirilmiştir (Hdt. I. 74).

Kyaksares'ten sonra Astyages (M.Ö. 585-550) döneminde Medler, egemen oldukları coğrafyayı genişletmek amacıyla askeri seferlere girişmişlerdir. Ancak sınırları Kızılırmak'ın doğusuna kadar uzanan Med Krallığı, M.Ö. 550'de II. Kyros önderliğindeki Persler tarafından yok edilmiştir.

---

⁷ Pteria, günümüzde Kerkenes Dağı'na lokalize edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU

3.1. Akhaimenid Hanedanlığı

Pasargad boyunun Akhaimenid klanına mensup olan Perslerin, M.Ö. 2. binde, Hazar Denizi'nin doğusundan gelerek Persia'ya (Harita 6) yerleştikleri varsayılmaktadır. Perslere dair ilk bilgi, daha önce bahsettiğimiz üzere, Assur kralı III. Salmanassar dönemine tarihlenen siyah obeliskten gelmektedir. Ayrıca, M.Ö. 8. yüzyılda Urartular tarafından Perslerin yaşadığı bölge Parşua olarak tanımlanmıştır (Bahar, 2015: 298-299).

İmparatorluğun ismi, klanın yöneticisi konumunda olan Akhaimenes'ten gelmektedir. Akhaimenes'in ardından kendisinden Anşan Kralı olarak bahsedilen Teispes (M.Ö. yaklaşık 650-620) başa geçmiştir. Teispes'in ölümü ile de krallığın yönetimi oğulları Ariaramnes ve I. Kyros (M.Ö. yaklaşık 620-590) arasında paylaşılmıştır. Ariaramnes Persia bölgesini, I. Kyros ise Elam'daki Anşan bölgesini (Harita 7) yönetmiştir (Günaltay, 1948: 127-129). Perslere ait yazıtların ilk örneği sayılan ve 1930 yılında Hamedan'da bulunan altın tablet bize kral Ariaramnes hakkında bilgiler sunmaktadır:

Ariaramnes, büyük kral, kralların kralı, Persia'nın kralı, Teispes'in oğlu, Akhaimenes'in torunu. Kral Ariaramnes der ki: İyi atlara ve iyi insanlara sahip olan egemen olduğum ülke, Persia Ahuramazda tarafından bana bahşedilmiştir. Ahuramazda'nın lütfu ile ben bu ülkenin kralı oldum. Kral Ariaramnes der ki: Ahuramazda'nın yardımı benimle olsun (Kent, 1950: 116; Lecoq, 1977: 179).

Bu dönemde I. Kyros, Assurlular tarafından tehdit altında kalmıştır. Kardeşi Assur saldırılarına maruz kalırken Ariaramnes de Medler tarafından istilaya uğramış, hatta en sonunda onların boyunduruğu altına girmek zorunda kalmıştır. Bu istila sonucunda Persia, Medler tarafından yağmalanmıştır. Hatta Ariaramnes'e ait altın tabletin Hamadan'da bulunmasının nedeni olarak Medlerin yağmaladıkları eşyaları

Ekbatana'ya getirdikleri düşünölmektedir (Brosius, 2006: 7; Günaltay, 1948: 129-130).

Persia ile birlikte Elam bölgesi de Med hâkimiyetine girmiş, söz konusu bölgelerin yönetimi Medler tarafından I. Kambyes'e (M.Ö. yaklaşık 590-559) verilmiştir. I. Kambyes'in, Med kralı Astyages'in kızı ile evliliğinden de ileriki dönemde Pers imparatorluğunu kuracak olan Büyük Kyros doğmuştur (Günaltay, 1948: 130).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. KYROS DÖNEMİ (M.Ö. 559-530)

I. Kambyses ve Mandane'nin çocukları olan II. Kyros, Pers İmparatorluğu'nu kurucusu olarak kabul edilmektedir. Eski Persçe çiviyazılı metinlerde ismi “Kūruš” (Kent, 1950: 13) olarak geçen II. Kyros'tan Nabonidus Kroniği'nin (Resim 10) bir bölümünde Anşan kralı olarak bahsedilmektedir. Akkadça yazılan ve II. Kyros'un Babil fethini anlatan “Kyros Silindiri” (Resim 11) ise II. Kyros'un soy bilgisini sunmaktadır:

Evrenin kralı, büyük kral, Babil'in kralı, Sümer ve Akkad kralı, dünyanın dört bir yanının kralı, Anşan kralı Kambyses'in oğlu, büyük kral, Anşan kralı Kyros'un torunu, büyük kral, Anşan kralı Teispes'in soyundan, büyük kral, saltanatını Bel ve Nabu'nun istediği kral hanedanlığının sonsuz tohumu...
(Kuhrt, 2007: 120; Potts, 2005: 13; Wiesehöfer, 2003: 78-79).

Akhaimenid hanedanlığı, I. Kyros ve Ariaramnes döneminde Persia ve Anşan olmak üzere iki bölgeden yönetilmekteydi. Ancak söz konusu bölgeler II. Kyros'un M.Ö. 559 yılında tahta geçmesi ile birleştirilerek tek bir koldan yönetilmeye başlamıştır (Karatekir, 2016: 71-72). Hem çiviyazılı belgelerden hem de Grek kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla II. Kyros, M.Ö. 550 yılında Med Krallığı'nı devirerek Persler ile Medleri tek bir çatı altında toplamıştır. Bu belgelerden biri olan Sippar Silindiri'nde (Resim 12), M.Ö. 553 yılında Anşan kralı II. Kyros'un Media'yı ele geçirerek kralları Astyages'i tutsak aldığından bahsedilmektedir (Beaulieu, 2018: 241). Yakındoğu'nun en önemli tarihi kayıtlarından biri olan Nabonidus Kroniği'ne göre, M.Ö. 550/549 yılında Astyages, ordusu ile birlikte Anşan Kralı II. Kyros'a karşı ilerlemiştir. Ancak bu sırada askerler Astyages'e karşı ayaklanmış ve onu esir alarak II. Kyros'a teslim etmiştir. Bunun ardından II. Kyros, Med Krallığı'nın başkenti Ekbatana'ya giderek kenti yağmalamış, ele geçirdiği değerli eşyaları da Anşan'a götürmüştür (Grayson, 2000: 106).

II. Kyros tarafından Med Krallığı'nın yok edilmesi ile ilgili en detaylı veri Herodotos'tan gelmektedir. Herodotos'a göre Kyaksares'in ölümünün ardından oğlu

Astyages tahta geçmiştir. Kızı Mandane ve I. Kambyses'in evliliklerinin ilk yılında kral, rüyasında kızının rahminden yükselen bir asma yaprağının tüm Asya'nın üzerini örttüğünü görmüştür. Astyages'in gördüğü bu rüya falcılar tarafından Mandane'den doğacak bebeğin Astyages'i devirerek tahta geçeceği şeklinde yorumlanmıştır. Bundan korkan Astyages, II. Kyros doğduğunda komutan Harpagos'u görevlendirerek bebeğin öldürülmesini emretmiştir. Harpagos kralın emrine itaat ederek bebeği almış, ancak öldürme işini Mitradates adında bir sığırtmaca vermiştir. Mitradates ve karısı, bebeklerinin ölü doğması sebebiyle kralın torununa kendi çocuklarıymış gibi bakmaya karar vermiştir (Hdt. I. 106-113).

On yaşına gelen II. Kyros, bir gün yaşlıları ile birlikte oynadığı oyunda kral olarak seçilmiştir. Buna göre II. Kyros çocukların hepsine bir emir vermiş, ancak soylu Medlerden Artembares'in oğlu emre itaat etmeyerek II. Kyros tarafından cezalandırılmıştır. Bunun üzerine Artembares, sığırtmacın oğlunu şikâyet etmek üzere kral Astyages'e gitmiş, durumu haklı bulan kral cezalandırmak için sığırtmacın oğlunu huzuruna çağırılmıştır. Kralın karşısına çıkan II. Kyros, emirlerine itaat etmediği için Artembares'in oğlunu cezalandırdığını ve adil davrandığını ifade etmiştir. Bu sözlerin bir köle çocuğuna ait olamayacağını ve çocuk ile kendisi arasındaki benzerliğin farkına varan Astyages, Mitradates'i çağırılmış ve çocuğun kendi torunu olduğunu öğrenmiştir. Bunun ardından kral intikam almak için Harpagos'un oğlunu öldürterek etini ona yedirmiştir (Hdt. I. 117-119).

Astyages rüyasını yorumlayan falcıları çağırarak onlara II. Kyros'un köydeki diğer çocuklarla oyun oynarken kral olduğunu, bu durumun rüyası ile bir bağlantısı olup olmadığını sormuştur. Falcılar ise çocuğun ikinci kez hüküm sürmeyeceğini, kralın rüyasının gerçekleştiğini, ancak çocuğu yine de Perslerin yanına göndermesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Ardından kral, II. Kyros'u yanına çağırarak gördüğü bir rüya yüzünden ona kötülük ettiğini, artık annesi ve babası olan Mandane ve I. Kambyses'in yanına gidebileceğini söylemiştir (Hdt. I. 120-121).

II. Kyros Perslerin yanına döndüğünde Astyages'e karşı büyük öfke duyan Harpagos, ona oldukça iyi davranmıştır. Ayrıca, kral tarafından kötü muamele gören Medlere haber göndermiş ve Astyages'e karşı kendi yanında yer almalarını

sağlamıştır. Medleri yanına çektikten sonra II. Kyros'a gizlice bir mektup göndermiş, mektupta Astyages'ten onu öldürmek istediği için intikamını alması gerektiğini, Persleri ayaklandırması halinde bir ordu ile Media'ya ilerleyebileceğini yazmıştır. Harpagos'un yazdıklarını haklı bulan II. Kyros, Persleri toplayarak Medlere karşı ayaklandırmış, bunun üzerine Astyages tüm Medleri silahlandırarak başlarına kendisine karşı düşmanlığı olduğundan habersiz bir şekilde Harpagos'u geçirmiştir. Medler ve Persler arasında gerçekleşen ağır çarpışma neticesinde yenilgiye uğrayan Medlerden bazıları II. Kyros'un tarafına geçmiş, diğerleri de kaçmıştır. Bunun üzerine Astyages, II. Kyros'un kendisine karşı başkaldırmayacağını söyleyen falcıları öldürtmüş ve ülkesinde kim kaldıysa onlarla birlikte Perslere karşı yeniden savaşmıştır. Savaşın sonunda yenilgiye uğrayan Med kralı Perslere esir düşmüş, geriye kalan Medler de Pers boyunduruğu altına girmiştir (Hdt. I. 123-129).

Ksenophon'un Med kralı Astyages ve II. Kyros ile ilgili aktarımı, Herodotos'un aktarımından oldukça farklıdır. Ksenophon'a göre II. Kyros, Persia'da annesi Mandane ve babası I. Kambyzes ile birlikte yaşamaktadır. On iki yaşına geldiğinde dedesi Astyages'in yanına Media'ya giderek burada askeri eğitim almıştır (Xen. Cyr. I. 1-3)

II. Kyros Media'dan Persia'ya döndüğünde dedesi Astyages ölmüş, yerine dayısı Kyaksares tahta geçmiştir. Bu sırada Assurlular, Med Krallığı'ndaki değişiklikten yararlanmak amacıyla bazı devletler ile ittifak kurarak Medlere karşı sefer düzenleme girişimlerine başlamıştır. Bunun üzerine Kyaksares, Persia'dan askeri yardım istemiş ve gönderecekleri ordunun başına komutan olarak II. Kyros'un geçmesinin uygun olduğuna karar vermiştir (Xen. Cyr. I. 5. 3-5) . İleri süreçlerde Medler ile birlikte birçok krallık ile savaşan II. Kyros'un, Astyages ve Kyaksares ile herhangi bir düşmanlığının olmadığı anlaşılmaktadır.

Diodorus Siculus'a göre II. Kyros, Astyages ile yaptığı savaşta üstünlük sağlamıştır. Yenilgiye uğraması sebebiyle büyük öfke duyan Astyages, mevcut komutanlarının yerine başkalarını atamış, hatta savaştan kaçan herkesi öldürerek zalimce cezalandırmıştır. Bununla birlikte, Perslerden intikam almak üzere askerleri harekete geçirmek için teşvik edici konuşmalar yapılmıştır (Diod. Sic. IX. 23).

Ktesias'a göre II. Kyros ile herhangi bir aile bağı olmayan Astyages, Ekbatana'ya kaçmış ve kızı Amytis ile kocası Spitamas'ın yardımı ile sarayda saklanmıştır. Kaçağın peşinden Ekbatana'ya giden II. Kyros Medlerin kralını bulmak için kızına, damadına ve çocuklarına işkence yaparak sorgulanmasını emretmiştir. Ailesini işkenceden kurtarmak için saklandığı yerden çıkan Astyages, Oibares tarafından ele geçirilerek zincirlenmiştir. Astyages, kısa bir süre sonra serbest bırakılmış ve kızı Amytis'e II. Kyros tarafından saygı gösterilmiştir. Ancak kocası Spitamas, sorgulandığı sırada Astyages'in yerini bilmediğini söylemesi üzerine II. Kyros tarafından öldürülmüştür. Daha sonra II. Kyros, Astyages'in kızı Amytis ile evlenmiştir (Kuhrt, 2007: 58).

Justinus'a göre Medler ve Persler arasında gerçekleşen savaşta Astyages yenilmiştir. Ancak II. Kyros, Media'ya geri dönmek istemeyen Astyages'i Hyrkania valisi olarak görevlendirmiştir (Kuhrt, 2007: 59).

Polyainos'a göre II. Kyros, Medler ile yapılan üç savaşta da yenilmiştir. Buna rağmen, Perslerin çocuklarını ve eşlerini bıraktığı Pasargadai civarında dördüncü savaşı başlatmak istemiştir. Dördüncü kez yenilen Persler kente doğru kaçmışlar, eşleri ve çocukları Medler tarafından esir alırsa ne olacağını düşünmüşlerdir. Bunun üzerine cesaretlenen Persler, tüm güçleriyle Medlere saldırmışlar ve zafer kazanmışlardır (Polyaenus, *Strat.* VII. 6. 1) .

Antik dönem yazarlarının Pers kralı II. Kyros ile Med kralı Astyages arasında gerçekleşen savaş ve iki kral arasındaki aile bağlarıyla ilgili aktarımları bazı farklılıklar gösterse de sonuç kısmen (Ksenophon'un aktarımı hariç) aynıdır. Bu sebeple günümüzde de II. Kyros'un Astyages'i devirerek M.Ö. 550 yılında Media'yı ele geçirdiği ve Pers İmparatorluğu'nu kurduğu kabul görmektedir.

4.1. Lidya Seferi (M.Ö. 547/6)

Sınırları doğuda Frigya, batıda Aiolis ve İyonya, kuzeyde Mysia ve güneyde Karya ile sınırlanan Lidya Krallığı, M.Ö. 1. binde, günümüzde Küçük Menderes ve Gediz vadilerini içine alan coğrafyada ortaya çıkmıştır (Harita 8). Krallık, tarım ve hayvancılık açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Tarım ve hayvancılık ile birlikte başkent Sardeis'ten akan Paktolos Nehri alüvyonlarında bulunan altın tozu da krallığın ekonomisini geliştirmede büyük rol oynamıştır. Lidyalılar bu nehirden elde ettikleri altın tozu ile birlikte gümüşü kullanarak parayı icat etmişler, bu önemli icat sayesinde ticaret ileri seviyelere ulaşmış ve Lidya Krallığı zenginleşerek güç kazanmıştır (Reyhan ve Cengiz, 2015: 147-148). Ancak E. Akurgal'a göre, Lidyanın zenginleşmesindeki en önemli etken sahip oldukları altın madeni değil, boyunduruğu altında olan kent ve beyliklerden alınan haraçlardır (Akurgal, 2014: 283).

M.Ö. 550 yılında ayaklanarak Med kralı ve dedesi olan Astyages'i tahttan indiren II. Kyros hem Medlerin hem de Perslerin kralı olmuştur. Bunu öğrenen Lidya kralı Kroisos, eniştesi Astyages'in intikamını almak ve daha geniş bir coğrafyaya egemen olmak için Perslere karşı bir savaş açmak istemiş ve bunun için hazırlıklara başlamıştır. (Cahill, 2010: 339).

II. Kyros'un Küçük Asya hâkimiyeti ile ilgili bilgiler, antik dönem metinlerinden gelmektedir. Herodotos'a göre Kroisos, Perslere karşı açacağı savaşta galibiyet kazanacağından emin olamadığı için Hellas, Libya ve Milet'te bulunan kehanet merkezlerine elçiler yollamıştır. Bu kehanet merkezlerinden hangisinin en güvenilir olduğunu anlamak için kehanet merkezlerini bir teste tabii tutmak istemiştir. Yapmış olduğu test sonucunda en güvenilir merkezin Delphoi olduğuna inanmış ve Delphoi Tapınağı'nın tanrısına çok sayıda kurban vermiş ve değerli madenlerden yapılan armağanlar göndermiştir. Gönderdiği armağanlarla birlikte kâhine, Perslere karşı savaş başlatmasının mı yoksa başlatmamasının mı krallığının geleceği için uygun bir hüküm olduğunu sordurmuştur. Kâhin ise Persler ile savaşırsa büyük bir imparatorluğun devrileceği cevabını vermiştir (Hdt. I. 46-53). Herodotos'un bu aktarımından yola çıkarak savaşı başlatan tarafın Kroisos olduğunu söylemek mümkündür.

Lidya kralı Kroisos ilk olarak ordusunu güçlendirmek amacıyla komşu Grek kentlerinden⁸ askeri destek istemiştir. Tüm savaş hazırlıklarının ardından da başkent Sardeis'ten yola çıkmıştır. Kızılırmak kıyısına vardığında selefi Alyattes ve Kyaksares'in karşılaştığı Pteria'yı askeri üs olarak belirlemiştir. Bu durumu öğrenen II. Kyros, M.Ö. 547⁹ yılında, bulunduğu Ekbatana kentinden harekete geçmiştir. Kilikya üzerinden Kapadokya'ya ulaşan II. Kyros, Karrhai (Harran) kentini hâkimiyeti altına almıştır. Bu sırada kendisi ile ittifak kurması için bazı İyonya kentlerine elçiler göndermiş, ancak Milet dışındaki kentler II. Kyros'un bu teklifine olumlu bir yanıt vermemiştir (Kaya, 2018: 123 ve 237).

II. Kyros ve ordusu Pteria'ya ulaştığında, Lidya kralı Kroisos'un ordusu ile bir gün süren ve galibi belli olmayan çarpışma gerçekleşmiştir. Hem kış mevsiminin yaklaşması hem de Perslerin sayıca kendi ordusundan üstün olması sebebiyle Kroisos, Perslere karşı ilkbaharda yeniden saldırıya geçeceğini planlayarak başkent Sardeis'e dönmüştür. İlkbaharda Perslere karşı yapacağı saldırıda Mısır, Babil ve Lakedaimonia'dan askeri destek almak amacıyla söz konusu bölgelere elçiler yollamıştır. Bu sırada Lidyalıların başkentlerine kaçtıkları haberini alan II. Kyros, savaştan vazgeçmeyerek Lidyalıların peşinden gitmiştir. Medialı komutan Harpagos, yük taşımak için yanlarına getirdikleri develere süvarilerin bindirilmesini, böylelikle Lidyalı askerleri korkutabilecekleri fikrini öne sürmüştür. Bu savaş stratejisinin uygulanması ile Lidyalılar, gerçekleşen savaşta ağır kayıplar vermiş ve kale duvarlarının ardına çekilmiştir. Kuşatma, Sardeis kenti akropolisinin doğal sarp kayalıklar üzerine kurulmuş olması sebebiyle on dört gün devam etmiştir. Kuşatmanın on dördüncü gününde Hyroiades adında bir Mardialının oldukça sarp olması sebebiyle, nöbetçiler tarafından korunmayan bir kayalığa tırmanması ile Sardeis, Persler tarafından ele geçirilmiştir. Sardeis'in düşmesi sonucunda Kroisos esir alınarak odun yığını üzerine bağlanmıştır (Resim 13). Odun yığınları üzerinde yakılmayı beklerken daha önceden Solon ile aralarında geçen konuşmayı hatırlayarak

---

⁸ Kroisos'un destek istediği Grek kentleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hdt. I.69.

⁹ Persler ve Lidyalılar arasında gerçekleşen savaşın tarihi çoğu araştırmacı tarafından M.Ö. 547/6 olarak kabul edilmektedir. Ancak N. Cahill, söz konusu tarihin Nabonidus Kroniği ile çeliştiğini, bu sebeple savaşın tarihi için şüpheli yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Cahill, 2010: 344-345.

‘Solon’ diye seslenmiştir. Bu sırada yağın yağmur sebebiyle II. Kyros, bu durumu tanrıların bir işareti sayarak Kroisos’u bağışlamıştır (Hdt. I. 76-86).

Herodotos’un yanı sıra M.Ö. 520-450 dolaylarında yaşayan Keoslu şair Bakkhylides, Kroisos’un yakılmak üzere odun yığını üzerinde bağlanmasından bahsetmiştir:

Zeus kötü talihi yerine getirirken, uzun zaman önce atları evcilleştiren Lidyalıların kralı ve Sardeis, Pers ordusu tarafından ele geçirildi. Kroisos, tanrı Apollon tarafından korunuyordu. Beklenmeyen o gün geldiğinde Kroisos’un köleliğin gözyaşlarını beklemeye niyeti yoktu. Onun (Kroisos’un) bronz duvarlı avlusunda ölünün yakılması için kullanılan bir odun yığını vardı, o (Kroisos), eşi ve güzel saçlı kızları odun yığını üzerine çıktılar; onlar avutulamayacak bir şekilde ağlıyorlardı. O (Kroisos), kollarını gökyüzüne doğru kaldırarak “Tanrıların minnettarlıkları nerede, Tanrı Apollon nerede?” diye bağırdı... Paktolos nehri altın kan ile birlikte kırmızı akıyor ve kadınlar, acımasız bir şekilde, oldukça iyi inşa edilen salonlardan dışarıya çıkarılıyordu. “...ölmek en tatlısıdır” şeklinde konuştuğundan sonra yanmak üzere adım attı. Kızları ağladılar ve kollarını annelerine doğru uzattılar. Ancak yanan odunlardan alevler yükselmeye başlayınca, Zeus alevlerin üzerine karanlık bir yağmur bulutu getirdi ve altın alevler sönmeye başladı. Tanrılar tarafından gelen hiçbir şey inanılmaz değildir (Bacchyl. III. 25-55).

Herodotos, Sardeis düştükten sonra kentin Pers askerleri tarafından yağmalanmasından bahsetmektedir. Bu durum karşısında Kroisos, esir düştüğü II. Kyros’a artık Sardeis’in Pers egemenliğine girdiğini, yağmalanan malların da artık Perslerin kralına ait olduğunu, aralarından en fazla ganimeti toplayan kişinin ileride krala karşı isyan girişiminde bulunabileceğini, bu yüzden askerlerine durmaları için emir vermesi gerektiğini söyleyerek II. Kyros’a fikrini beyan etmiştir (Hdt. I. 88-89).

Perslerin Lidya’ya boyun eğdirdiğini öğrenen Aioller ve İyonlar, Perslerin hâkimiyeti altına girmek istediklerini bildirmek için elçiler göndermiştir. Ancak II. Kyros, Kroisos’a karşı açtığı sefer sırasında söz konusu bölgelere elçiler göndererek Kroisos’tan ayrılmalarını emretmiş, Aioller ve İonyalılar da buna olumsuz karşılık vermişti. Bu sebeple kral, Aiolis ve İyonya’dan gelen elçileri hoş karşılamamıştır.

Milet haricindeki diğer İyon kentleri, II. Kyros'un tavrından korkmuş olacak ki Sparta'dan yardım istemeye karar vermişlerdir (Hdt. I. 141).

II. Kyros, başkente dönmek üzere ordusu ile yola çıkmadan önce Sardeis'in idaresini birine bırakmalı, bunu yaparken de hem Lidyalıların güvenini kazanmalı hem de yönetimin artık Perslere geçtiğini göstermeliydi. Bu sebeple Sardeis'in yönetimini Pers Tabalos'a, maliyesini de bir Lidyalı olan Paktyas'a bırakmıştır. II. Kyros Sardeis'ten ayrılır ayrılmaz Paktyas, Lidyalıları isyan için harekete geçirmiştir. Önce II. Kyros'un hazinesini kullanarak bir ordu kurmuş, ardından Tabalos'un yönetiminde olan kente saldırmıştır. Bunun üzerine II. Kyros, Sardeis'teki karışıklığı sonlandırması ve Paktyas'ı kendisine canlı getirmesi için Medialı Mazares'i görevlendirmiştir. Pers ordusunun kendisi için geldiği haberini alan Paktyas, Kyme kentine sığınmıştır. Kymeliler ise isyancıyı Perslere teslim edip etmemek konusunda kararsız kaldıkları için en doğru kararı vermek üzere kâhine danışmışlardır. Kâhin, isyancının Perslere teslim edilmesi gerektiği cevabını vermiş, ancak Aristodikos adında bir aristokrat kâhinin bu cevabına karşılık kendilerine sığınan bir kimseyi teslim etmenin doğru olmayacağını savunmuştur. Sonuç olarak Kymeliler, Paktyas'ı teslim etseler de etmeseler de Persler tarafından cezalandırılacaklarını düşündükleri için isyancıyı Mytilene'ye sürmeye karar vermişlerdir. Paktyas sürgün edildikten sonra, Kymeliler tarafından Sakız Adası'na getirilmiş, burada yaşayan halk ise isyancıyı Perslere teslim etmiştir (Hdt. I. 153-161).

Mazares isyancıyı yakaladıktan sonra tüm Batı Anadolu'yu Pers boyunduruğu altına almak amacıyla ilk olarak Priene kentini, ardından da Magnesia dâhil olmak üzere tüm Büyük Menderes Ovası'nı kuşatmıştır. Medialı komutanın ölmesi üzerine, yerine yine bir Medialı olan Harpagos geçmiştir. Harpagos komutasındaki ordu yönünü ilk olarak Foça'ya çevirmiştir. Herodotos'a göre, Arganthonios¹⁰ adına bir kral, Pers tehlikesinden kendilerini korumaları için Foçalılara para vererek kente sur duvarı inşa etmelerini istemiştir (Hdt. I. 161-163). 1990 yılında Foça'da yapılan kazı çalışmaları sırasında Herodotos'un sözünü ettiği

---

¹⁰ Tartessos adındaki bir İspanyol kentinin kralı. (Hdt. I. 163)

sur duvarı olduğu düşünölen bir sur duvarına rastlanmıştır. İlerleyen yıllarda yapılan kazı çalışmalarında ise kenti çevreleyen sur duvarı oldukça iyi korunmuş vaziyette ortaya çıkarılmış, yapılan incelemeler sonucunda da söz konusu duvarın bir savaş neticesinde yıkıldığı anlaşılmıştır (Özyiğit, 1995: 6-7).

Komutan Harpagos, Foça kentini kuşattıktan sonra Teos kentine varmıştır. Perslerin hâkimiyetine dayanamayan Teoslular ise gemilerine binerek Trakya'da bulunan Abdera kentine yerleşmişlerdir. Ancak burada bulunan kolonistlerin bir kısmının daha sonra Teos kentine geri döndüğü bilinmektedir (Bean, 2018: 143).

Harpagos'un İyonya üzerine yaptığı başarılı fetihlerin ardından Likya ve Karya bölgelerinin Pers hâkimiyetini tanınması amaçlanmıştır. Nitekim söz konusu bölgeler, Harpagos'u zorlayan bir direniş göstermeden ele geçirilmiştir (Hdt. I. 174-176).

Ksenophon, II. Kyros'un Lidya egemenliğı ile ilgili bilgi veren bir diğeri önemli antik yazardır. Ksenophon'a göre, Medler ile Perslerin evlilik neticesinde güçlü bir akrabalık ilişkisi kurması Assurluları rahatsız etmiştir. Bunun sonucunda Assurlular, bazı halklara haber göndererek ittifak kurma çağrısı yapmıştır. Bunun sonucunda Lidyalılar, Büyük Frigyalılar, Kapadokyalılar, Araplar, Hellespontos Frigyalılar, Kilikyalılar, Paflagonyalılar, Karyalılar, Assurlular ve Babillilerden oluşan ittifakın harekete geçtiğı haberini alan II. Kyros, askerlerine eğitim vererek gerçekleşecek savaş için hazırlıklara başlamış ve ordusuna Armenialıları ve Kaldelileri de katmıştır. Tüm hazırlıkların tamamlanmasının ardından Medler ve Persler, Assurluların topraklarına girmişlerdir. Assurlular ile Persler arasında yapılan savaş sırasında Perslerin cesaretinden korkan düşman askerleri savaş alanından geri çekilerek mağlup olmuşlardır (Xen. Cyr. I. 5. 3; II. 1. 5; III. 3. 1; III. 3. 22; III. 3. 63).

Assur kralının ölmesi ve askerlerin kaçması, Kroisos ile diğeri müttefiklerin savaşa devam etmemesine sebep olmuştur. Hatta Assurlular ile müttefik olan Hyrkaniyalılar, II. Kyros'a elçiler göndererek onların yanında savaşmak istediklerini bildirmişlerdir. Bunun ardından Persler Assurlulara saldırı düzenlemiş, bunun sonucunda Kapadokyalılar ve Araplar büyük kayıplar vermiş ve Lidya, Frigya ve

Hellespontos Frigyası kralları kaçarak bölgeyi terk etmiştir (Xen. Cyr. IV. 1. 8; IV. 2-4; IV. 2. 30).

Persler tarafından Assurluların yanına casusluk yapmak amacıyla gönderilen Hintliler, müttefik ülkelerin komutanı olarak Kroisos'un seçildiğini II. Kyros'a bildirmişlerdir. Ayrıca casuslar Traklar, Mısırlılar, Kilikyalılar, Paflagonialılar, Frigyalılar, Kapadokyalılar, Fenikeliler ve Arapların desteğiyle düşman ordusunun büyüdüğünü, tüm bu askerlerin Sardeis kentinden geçen Paktolos Nehri civarında buluşacakları haberini vermişlerdir. Bu sırada II. Kyros, savaş için hazırlıklarını tamamlamaya başlamıştır. Susa kralı Abradatas tarafından yüz savaş arabası yapılmış ve Pers süvarilerinin sayısı on bin civarına ulaşmıştır. Ayrıca, okçular tarafından kullanılmak üzere develer hazırlanmıştır (Xen. Cyr. VI. 2. 8-10).

II. Kyros, tanrılara kurban verdikten sonra Sardeis kenti önünde ordusu ile birlikte savaş düzenini almıştır. Savaş sonunda bir kez daha mağlup olan Lidyalılar, Sardeis kentine sığınmıştır. Pers ordusundan bir askerın akropolise giden gizli yolu bilmesi ile II. Kyros ve ordusu kente girmiş, böylelikle Sardeis kenti düşmüştür (Xen. Cyr. VII. 1. 1; VII. 2. 3).

Pers egemenliğine geçen kent, Kaldeliler tarafından yağmalandığı sırada Perslere esir düşen Lidya kralı Kroisos, Kaldelileri durdurması yönünde II. Kyros'a tavsiyeler vermiştir. Bunun üzerine emir vererek kentin yağmalanmasına son veren kral, Sardeis'te çok sayıda asker bırakarak ve Kroisos'u da yanına alarak Babil'e doğru yola çıkmıştır (Xen. Cyr. VII. 2. 5; VII. 2. 13-14).

Knidoslu Ktesias'ın *Persika* adlı eserine göre II. Kyros, Amorges ve Oibares ile birlikte Sardeis'i ele geçirmek üzere yola çıkmıştır. Sardeis'e vardıklarında Oibares'in önerisi ile kent duvarları üzerine Pers askerlerini andıran ve ahşaptan yapılan yuvarlak figürler yerleştirilmiştir. Kent sakinlerinin, gördükleri ahşap figürleri Pers askerleri sanmaları üzerine kentte karmaşa çıkmıştır. Bu karmaşa sayesinde Sardeis, kolayca ele geçirilmiştir (Kuhrt, 2007: 67).

Kentin Persler tarafından ele geçirilmesinin ardından Kroisos, Apollon Tapınağı'na sığınmıştır. Yakalanmasının ardından Kroisos, Oibares'in gözetiminde

tapınakta zincire vurularak tutulmuştur. Buna rağmen, diğer tutsakların yardımı ile kaçmayı başarmış, ancak kısa bir süre sonra yine Persler tarafından yakalanmıştır. Bunun üzerine kralın emri ile Kroisos, kaçma ihtimalinin oldukça düşük olduğu saraya getirilerek bağlanmıştır. Bu sırada kuvvetli bir gök gürültüsü ile beraber şimşek çakmış ve bu doğa olayının II. Kyros tarafından tanrıların bir işareti olarak yorumlanması ile Kroisos serbest kalmıştır. Ardından kendisine beş bin süvari, on bin silahlı asker ve Ekbatana yakınında Barene olarak adlandırılan bir yer verilmiştir (Kuhrt, 2007: 68).

Diodorus Siculus da Lidyalılar ve Persler arasındaki savaştan bahsetmiştir. Antik yazara göre Kroisos, ne kadar süre tahtta kalacağını ve Persler ile gireceği savaşın sonucunun ne olacağını kâhine sormak istemiştir. Kâhin ise savaşa girdiğinde büyük bir krallığın yok olacağını ve bir gün Med soyundan bir “katır¹¹” kral olursa kaçması gerekeceği cevabını vermiştir (Diod. Sic. IX. 31. 2).

II. Kyros ordusu ile birlikte Kapadokya’ya vardığında Kroisos’a, eğer Perslerin kölesi olursa onu Lidya’nın satrabı olarak tayin edeceğini ve daha önce yapmış olduğu hataları affedeceğini elçi aracılığıyla bildirmiştir. Ancak Kroisos, Perslerin daha önce Med boyunduruğu altında olmaları sebebiyle Lidyalıların kölesi olmaya daha uygun oldukları cevabını elçiler aracılığıyla iletmiştir (Diod. Sic. IX. 31. 3).

Yaklaşan savaş sebebiyle ordusundaki asker sayısını arttırmak isteyen Kroisos, Efesli Eurybatos’u paralı asker temin etmesi için Peloponnesos’a göndermiştir. Ancak Eurybatos, II. Kyros’un ordugâhına giderek Kroisos’un bu planını açıklamıştır (Diod. Sic. IX. 32. 1).

Perslerin zaferi ile sonuçlanan savaş ile Sardeis, Pers hâkimiyetine girmiş ve kral Kroisos esir düşmüştür. Kroisos, Pers askerleri tarafından kentin yağmalanması üzerine II. Kyros’a yağmalanan kentin artık kendisine ait olmadığını, bu yüzden askerlerine engel olması gerektiğini söylemiştir. Kroisos’un bu ifadelerinden etkilenen kral, askerlerine durmalarını emretmiştir. Ancak kral, Kroisos’un yakılmak

---

¹¹ Diodorus Siculus babasının Med, annesinin de Pers olması sebebiyle II. Kyros’tan “katır” kelimesini kullanarak bahsetmiştir (Diod. Sic. IX. 31. 2).

üzere odun yığını üzerine bağlanmasını emretmiş tam yakılacağı sırada ise yağmur ile birlikte fırtına çıkmıştır. Bunun üzerine II. Kyros, Kroisos'un dindar bir adam olduğunu bu yüzden tanrıların ona yardım ettiğini düşünmüş ve ona kendi konseyinde bir yer vermiştir (Diod. Sic. IX. 33. 3; IX. 34. 1).

Pers dininde ateş oldukça önemli olup kutsal bir rol oynamaktaydı. Hatta bu durum Pers sanatına, dini sahnelerde kralların ateş sunağı önünde ibadet ederken tasvir edilmesi ile yansımıştır. Ateşin Persler için kutsal bir anlam ifade etmesi nedeniyle Herodotos, Bakkhylides ve Diodorus Siculus tarafından aktarılan Kroisos'un esir alındıktan sonra odun yığını üzerinde yakılacağı hikâyesi tartışmalıdır (Shannon 2007: 81; Taşdöner, 2017: 5). Ayrıca, Herodotos tarafından aktarılan Atinalı Solon ve Kroisos'un ilişkisi, Solon'un M.Ö. 640-560 dolaylarında yaşamış olması sebebiyle kronolojik olarak mümkün gözükmemektedir (Taşdöner, 2017: 5).

Sardeis'in fethi ile ilgili yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiler, arkeolojik veriler ile de örtüşmektedir. Sardeis'te yapılan kazı çalışmalarında kenti koruyan sur duvarları ve civarındaki evlerin yanması ile oluşan tahribat, bu tabakayı muhafaza etmeye yardımcı olmuştur. Korunan bu tabakada tespit edilen iki iskelet, savaşın boyutunu göstermesi açısından önemlidir. İskeletler yirmili yaşlarda oldukları düşünülen bireylere ait olup kafataslarında kılıç ve balta ile kesildiği anlaşılan izlere sahiptir. Ayrıca yapılan incelemelerle bu bireylerin, kendilerini savunmak amacıyla kollarını kaldırdıkları ancak düşman askerleri tarafından kollarının kırıldığı anlaşılmıştır (Cahill, 2010: 349; Greenwalt Jr, 2003: 483).

Sardeis'te yapılan kazı çalışmalarında, savaşı kanıtlayan bulguların dışında bölgeye yerleşen Perslerin izlerine de rastlanmıştır. 1910 yılında H. C. Butler tarafından başlatılan kazı çalışmalarında yaklaşık 1,154 adet kaya mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlarda yapılan incelemeler, Akhaimenid döneminde Sardeis'te zengin bir yaşam süren soyluların varlığını ortaya koymuştur. Yazılı kaynaklar bu soyluların hem Pers hem Lidyalı hem de Grek olduğunu göstermektedir. Bir arada yaşayan ancak farklı etnik kimliğe sahip soylular arasındaki kültürel etkileşim tespit

edilen çift dilli (Lidce/Aramice ve Lidce/Grekçe) metinler ile kanıtlanmıştır (Dusinberre, 1999: 75).

Lidya Krallığı'nın yıkılması ile Milet ve Kyklad Adaları'nın büyük çoğunluğu haricinde İyonya, Karya, Likya, Büyük Frigya ve tahminen Hellespontos'un Pers topraklarına dâhil edilmesi (Cahill, 2010: 335) Grekler için yeni bir dönemin başladığı anlamına gelmekteydi. Bundan böyle Küçük Asya, daha önceki dönemlerde hiç tanınmayan bir güç tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Başkenti Ekbatana'da olan bu imparatorluğun kralı, başkentinden kilometrelerce uzakta olan bölgeleri yönetmek için satrap denen valileri atamıştır (Schwertheim, 2009: 39). M.Ö. 5. yüzyılın başına kadar, Grek kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla, Anadolu'da Kilikya, Kapadokya, Sparta ve Daskyleion olmak üzere dört satraplık vardı. Ancak araştırmacılar, M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına doğru, Anadolu'daki satraplık sayısının altı olduğunu savunmaktadır. Onlara göre, söz konusu dönemde, Anadolu'da Kilikya, Kapadokya, Lidya-İyonya, Karya ve Hellespontos Frigyası satraplıkları bulunmaktaydı (Balcer, 1993: 81).

II. Kyros, Anadolu'nun batısına yönelik yaptığı fetihlerden sonra büyük ihtimalle Orta Asya ve Afganistan'a kadar uzanan bölgelere yönelmiştir. Ardından da yönünü Mezopotamya'nın en verimli topraklarından birine sahip Babil'e çevirmiştir (Freeman, 2013: 91).

4.2. Babil Seferi (M.Ö. 539)

Zaferle sonuçlanan savaşlar sayesinde Yakındoğu'nun önemli gücü durumuna gelen Persler, Mezopotamya'nın en önemli topraklarından biri olan Babil kentini egemenliğine dâhil ederek bölgenin zenginliğinden ve stratejik konumundan faydalanmak istemiştir (Karatekir, 2015: 61).

Babil kenti, Fırat Nehri'nin doğu ve batı kıyıları dâhil olmak üzere yaklaşık 850 hektarlık bir alanı kapsamakta ve takriben 80 bin kişiye ev sahipliği yapmaktaydı (Harita 9). İki sıra halinde yapılan sur duvarı ve bu sur duvarını güçlendirmek amacıyla önüne kazılan bir hendek ile korunan kent, M.Ö. 627 yılına

kadar Assurluların egemenliği altında kalmıştır (Koroğlu, 2006: 203). M.Ö. 626'dan M.Ö. 539 yılına kadar ise Babilliler (Kaldeliler) bölgede egemen güç olarak varlık göstermiştir.

II. Kyros yönünü Babil'e doğru çevirdiğinde, Babil'de Nabonidus tahttaydı. Nabonidus'un hüküm sürdüğü dönem ile ilgili en önemli gelişme, halkın baş tanrı olarak kabul ettiği Marduk yerine ay tanrısı Sin'in kral tarafından kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Bu durum, ele geçen çok sayıda yazılı kaynak tarafından kanıtlanmaktadır. Bunlardan biri olan Sippar Silindiri'nde, Nabonidus'un Harran ve Sippar kentlerindeki ay tanrısı Sin, güneş tanrısı Şamaş ve savaş tanrıçası Anunitu'nun tapınaklarını onarım çalışmaları anlatılmıştır.

Nabonidus'un yanı sıra annesi Adad-guppi'nin de baş tanrı olarak Sin'i kabul ettiği, Harran'da ele geçen metinden bilinmektedir. Bu metin, bir otobiyografi niteliği taşımakta olup Adad-guppi'nin Sin kültüne olan bağlılığını anlatmaktadır. Metnin bir bölümünde:

Tanrı Sin, benim başımı yükseltti; topraklarımda bana iyi bir şöhet, sağlıklı ve uzun yıllar yaşayabileceğim bir ömür bahşetti. Tanrıların kralı Sin'e tapınım göstermem için Assur kralı Assurbanipal'in döneminden Babil kralı ve oğlum olan Nabunaid'in dokuzuncu yılına kadar bana 104 yıl verdiler... ifadeleri yer almaktadır (Longman III, 1991: 101-102).

Babil kralı ve zümresinin Sin kültüne gösterdiği yoğun ilgiye karşı Babil, Nippur, Uruk, Larsa ve Ur rahipleri ayaklanmışlardır (Bahar, 2015: 63). Bu dini yönelimine ek olarak Nabonidus, M.Ö. 552'de tüm yetkileri oğlu Belşazzar'a bırakarak Teima'ya gitmiştir. Her yıl tanrı Marduk heykelinin tapınağa taşınmasıyla gerçekeşen Yeni Yıl Şenlikleri'nin yapılmaması ve kral döndükten sonra birçok tapınağın tanrı Sin'e adanan tapınaklar haline getirilmesi krala karşı düşmanlığın artmasına sebep olmuştur (Mieroop, 2018: 246-247). Pers kralı II. Kyros olasılıkla Babil'de yaşanan bu sıkıntılardan yararlanmak üzere sefer hazırlıklarına başlamıştır.

Herodotos'a göre II. Kyros, Babil kralı Labynetos'a (Nabonidus) karşı yapacağı sefer için ordusunun su ihtiyacını karşılamak amacıyla, Susa civarından

akan Khoaspes Nehri'ne varmıştır. Babil'e ulaşmak için de ordusu ile birlikte Dicle Nehri'ne dökülen Gyndes Nehri'ni geçmesi gerekmektedir. Bu sırada ordusundaki atlardan biri ırmağı geçmeyi denemiş, ancak geçemeyerek boğulmuştur. Bu durumu kendisine yapılan bir saygısızlık olarak yorumlayan II. Kyros, Gyndes Nehri'ni geçmek için askerlerine üç yüz altmış adet kanal açtırmıştır. Ancak kral, kötü hava koşulları sebebiyle seferine bir süre ara vermek zorunda kalmıştır. İlkbaharın gelmesi ile yeniden Babil'e yürümek üzere harekete geçmiştir. Bu sırada Babilliler, Pers kralı II. Kyros'un kente doğru ilerlediği haberini alarak hazırlıklara başlamıştır. Perslerin Babil'e varmasıyla kentin dışında konumunu alan Babil ordusu ile Persler karşılaşmış, savaş sonunda Babilliler yenilgiye uğramıştır. Yenilginin ardından Babilliler, güçlü sur duvarları ile korunan kentlerine sığınmıştır (Hdt. I. 188-190).

II. Kyros, Babil kentine girmek için ordusunun bir kısmını Fırat Nehri'nin şehre doğru girdiği bölümüne, diğer kısmını ise nehrin kentten çıktığı bölümüne göndermiştir. Ayrıca savaşa katılmayan ancak ordu ile birlikte bulunan kimselere de kanal açma görevini vermiştir. Kral, açtırdığı bu kanal ile nehrin su seviyesini alçaltmış ve askerlerinin Babil kentine girmesini sağlamıştır. II. Kyros ve ordusu bu başarılı hamlesinin ardından Babil kentini ele geçirmeyi başarmıştır (Hdt. I. 190-192).

Ksenophon, Perslerin Babil'e yönelik seferini aktaran bir diğer önemli antik yazardır. Ksenophon'a göre II. Kyros, Sardeis'i ele geçirdikten sonra Babil'e doğru yola çıkmıştır. Yolculuğu sırasında Büyük Frigyalılara, Kapadokyalılara ve Araplara boyun eğdirerek ordusundaki asker sayısını arttırmıştır (Xen. Cyr. VII. 4. 16).

Pers ordusu Babil'e doğru ilerlerken Babil'den kaçan bir köle II. Kyros'a, Babillilerin savaş için hazır olduklarını, kentin sur duvarından Pers ordusunu gözlediklerini ve kendi ordusuna göre Pers ordusunun sayıca az ve güçsüz olduğunu düşündüklerini bildirmiştir. Bunun üzerine II. Kyros, ağır piyadeleri sağ ve sol kanatlara, en güçlü ve yetenekli askerlerini de ön ve arka saflara yerleştirmiştir (Xen. Cyr. VII. 5. 1-7).

II. Kyros Babil kentinin güçlü sur duvarlarına sahip olması sebebiyle komutanlarına saldırı yapmak yerine açıklıkta savaşmanın daha uygun olacağını

bildirmiş, bu doğrultuda kenti kuşatmak için hendek kazılmasını emretmiştir. Kralın emri üzerine askerler Fırat Nehri'nin su seviyesini indirerek nehri geçmek için hendek kazmış, nehrin iki yanına da kale inşa etmiştir. Bununla birlikte kral, kenti on iki ay boyunca kuşatabilmek için ordusunu on iki gruba bölmüştür (Xen. Cyr. VII. 5. 11-14).

Persler, kenti kuşatmak için hazırlıklarını bitirmiş, tam bu sırada Babillilerin büyük bir bayram kutlayacağı haberini almışlardır. Babillilerin bayram kutlamasını fırsata çevirmek isteyen Persler, Fırat Nehri'nin su seviyesinin inmesi ile nehir yolunu izleyerek kente girmeyi başarmışlardır. Gobryas ve Gadatas komutasındaki askerler, kralın sarayına girerek kralı öldürmüş, bunu öğrenen kalelerin muhafızları direniş göstermeksizin Perslere teslim olmuştur (Xen. Cyr. VII. 5. 16-19; VII. 5. 27-31). Babillilerin Pers egemenliğini tanımalarının ardından II. Kyros, yerel halkın vergi karşılığında toprakları kullanmaya devam etmelerine müsaade etmiştir. Tüm bunların ardından II. Kyros, kral unvanını almıştır (Xen. Cyr. VII. 5. 37-38).

II. Kyros'un Babil'e yönelik seferi ile ilgili ayrıntılı bilgi veren önemli kaynaklardan biri de Akkadça yazılmış Nabonidus Kroniği'dir. Bu belgeye göre II. Kyros, Tashritu ayında (27 Eylül-26 Ekim tarihleri arası) Dicle üzerinde bulunan Opis'te Akkad ordusu ile çarpışmıştır. Savaşın ardından Akkad halkı geri çekilmiş ve bölge yağmalanarak direnişçiler öldürülmüştür. On dördüncü güne gelindiğinde Sippar kenti, savaş yapılmadan Pers hâkimiyetine girmiş bu sırada Nabonidus kaçmıştır. On altıncı günde ise Gutium yöneticisi Ug/Gubaru ve II. Kyros savaş yapılmadan Babil kentini ele geçirmiş, buraya sığınan Nabonidus esir alınmıştır. Arahsamnu ayının üçüncü gününde (29 Ekim) II. Kyros, Babil kentine girmiş ve kent sakinlerine bildirisini okumuş, ardından kente yerel yönetici olarak Gubaru'yu tayin etmiştir (Grayson, 2000: 106).

1879 yılında Hormuzd Rassam'ın yürüttüğü Babil kazısında keşfedilen Kyros Silindiri, Akkadça yazılan ve siyasi propaganda niteliği taşıyan önemli bir kaynaktır. Silindire göre Nabonidus, Marduk'a tapınmayı bırakarak halka zulüm etmeye başlamıştır. Bu duruma öfke duyan baş tanrı Marduk, ülkesinin yeni kralı olarak Anşan kralı II. Kyros'u seçmiştir. Bu doğrultuda Marduk, II. Kyros'un Babil'i

savaşız ele geçirmesini ve Nabonidus'u yakalamasını sağlamıştır. Akkad ve Sümer ülkesinin tüm halkı tarafından büyük bir sevinç ve kutlama ile karşılanan kral kendisini Babil, Sümer ve Akkad ülkelerinin kralı ilan etmiştir (Finkel, 2013: 5).

Kyros Silindiri'ne göre II. Kyros, Babil kentine girdikten sonra kentin sur duvarlarının onarılmasını emretmiştir. Bu onarım faaliyetleri sırasında II. Kyros, Assur kralı Assurbanipal'e (M.Ö. 668-627) ait bir yazıt bulmuştur (Kuhrt, 2009: 295). P. Briant'a göre Kyros Silindiri'nde Assurbanipal'den bahsedilmesinin sebebi, II. Kyros'un Babil kentine girdikten sonra Assurbanipal'in krallık ünvanına uygun olarak bir imparator modeli oluşturmayı amaçlamasıdır (Briant, 2002: 44). Bu şekilde II. Kyros kendisini başarılı bir kral olan Assurbanipal ile özdeşleştirerek kendisini Assur'dan kalan mirasın varisi olarak göstermeye çalışmıştır (Johandi, 2012: 162).

Persler, Babil'i ele geçirdiklerinde Yahudiler kentte sürgün olarak yaşamaktaydı. Yahudilerin, Babil kralı Nabukadnezar (M.Ö. 604-562) tarafından sürgün edilişi Tevrat ve Zebur'dan bilinmektedir. Tevrat ve Zebur'un 2. Krallar bölümüne göre Babil kralı Nebukadnezar, Yahuda Krallığı'na bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sonucunda Babilliler, Kudüs'te bulunan tapınağı ve kralın sarayını yağmalamıştır. Babil kralı Nebukadnezar ülkesine dönerken, Yahuda kralı Yehokin de dâhil olmak üzere on bin kişiyi tutsak olarak Babil'e götürmüştür. Bu sırada Nebukadnezar, Yehokin'in amcası Mattanya'nın ismini Sidkiya olarak değiştirerek Yahuda'nın yöneticisi yapmıştır. Yaklaşık on bir yıl yöneticilik yapan Sidkiya, Babil kralına karşı ayaklanmış, bunun sonucunda Kudüs ikinci kez kuşatma altına alınmıştır. Bu isyan hareketine öfkelenen Nabukadnezar, Kudüs'teki tüm evleri, kralın sarayını ve tapınağı, içlerinde bulunan ve değerli madenlerden yapılan eşyaları aldıktan sonra yakmıştır. Kentte kalan halkın Babil'e sürgün edilmesi ile Yahuda Krallığı tamamen Babillilerin boyunduruğı altına girmiştir (2. Krallar 24. 10-20; 25. 1-12).

Tevrat'ın Ezra bölümüne göre Rab, II. Kyros'a evrende bulunan tüm krallıkların hâkimiyetini bahşetmiş ve Kudüs'teki tapınağı kendisi için yeniden inşa etme görevini vermiştir. Nebukadnezar döneminde Babil kentine sürgün edilen

Yahudiler, söz konusu tapınağın onarılması için yola çıkmış, bu sırada komşu bölgelerde yaşayan insanlar da değerli madenlerden yapılan armağanlar vererek bu onarım faaliyetine destek olmuşlardır (Ezra 1. 2-6).

Yahudiler, Kudüs'e vardktan sonra, Nabukadnezar tarafından yıkılan tapınağı II. Kyros'un izniyle onarmaya başlamışlardır. Daha önce Nabukadnezar'ın söz konusu tapınaktan alarak Babil'deki tapınağa götürdüğü altın ve gümüş kaplar, II. Kyros tarafından onarılacak tapınağa bırakılmak üzere Kudüs valisi Şeşbassar'a verilmiştir (Ezra 1. 5-8).

Babil kentinde sürgün olarak hayatlarına devam eden Yahudiler, II. Kyros sayesinde hem özgürlüklerine kavuşmuş hem de Babilliler tarafından yıkılan tapınaklarını onarmışlardır. Bu sebeple II. Kyros'un, Tevrat ve Zebur'un Yeşaya bölümünde geçen *Rab meshettiği kişiye, sağ elinden tuttuğu Koreş'e sesleniyor* (Yeşaya 45. 1) ifadesi ile kutsal bir kimlik ile anıldığı anlaşılmaktadır (Abbott, 1876: 207).

II. Kyros'un fethettiği topraklarda uyguladığı bu hoşgörü politikası siyasi bir propaganda olarak yorumlanmaktadır. M. Broisus'a göre, Perslerin Yahudilerin dinine karşı özel bir bağlılığı yoktu çünkü diğer yerel dinlere karşı tutumları da benzer yöndeydi; Kudüs'teki tapınak gibi, Babil kentinde bulunan Marduk Tapınağı da Persler tarafından onarılmıştı (Brosius, 2006: 71).

Ksenophon'a göre, II. Kyros Babil'i fethettikten sonra ordusunu toplayarak Mısır'ı ele geçirmiştir. Bu zaferin ardından Persler doğuda Kızıldeniz, batıda Kıbrıs ve Mısır, güneyde ise Etiyopya'ya hâkim olmuştur (Xen. Cyr. VIII. 6. 20). Ksenophon'un bu aktarımı bilim dünyasında tartışmalıdır. Çünkü Mısır'ın II. Kyros'un oğlu Kambyzes tarafından M.Ö. 525 yılında fethedildiği kabul görmektedir.

4.3. Orta Asya Seferi (M.Ö. 539-530)

II. Kyros, M.Ö. 539-530 yılları arasında kuzeyde yer alan Parthia, Aria, Margiana ile birlikte Baktria, Sogdia'yı ele geçirerek yönünü İskit kabilelerinden biri olan ve Iaksartes¹² Nehri'nin doğusunda (Harita 10) yaşayan Massagetlere çevirmiştir (Brosius, 2006: 12).

Antik dönemin ünlü coğrafyacısı Strabon'a göre, Hazar Denizi'nden Aryanların Ülkesi'ne olan altı bin stadionluk¹³ mesafeden sonra Baktria, Sogdia ve İskit göçebelerinin yaşadığı bölgeler gelmektedir (Strab. XI. 8. 1-3). Bunların arasından İskitler, kuzeyin neredeyse tamamını kapsayan coğrafyaya hâkimdi. İskitler denen bu göçebeler, farklı isimlere sahip kabilelerden oluşmaktaydı. Bunlardan doğuda yaşayanlara Massaget ve Saka denmekteydi. Massagetlerden bazıları ise dağlarda, ovalarda ve nehirler tarafından oluşturulan bataklıklarda yaşamlarını sürdürmekteydiler (Strab. XI. 8. 1-3; XI. 8. 7).

Herodotos ise Massagetlerin İssedonların¹⁴ karşısında kalan bölgede, yani Hazar Denizi ile Kafkasların kesiştiği bölgenin batısındaki ovada yaşadıklarını aktarmaktadır (Hdt. I. 201; I. 204).

II. Kyros, Babil'i fethettikten sonra imparatorluk sınırlarını genişletmek amacıyla Orta Asya'yı egemenliğine dâhil etmek istemiştir. Herodotos'a göre, bu amacı doğrultusunda ilk olarak Massagetlerin kraliçesi olan Tomyris'e elçiler aracılığıyla evlenme isteğini iletmiştir. Ancak Tomyris, II. Kyros'un teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine kral, politikasını değiştirerek ordusunu Aras Nehri'ne göndermiş, orduya nehri geçebilmek için köprü inşa etmelerini emretmiştir (Hdt. I. 205).

Persler tarafından savaş hazırlıkları yapıldığı sırada elçileri aracılığıyla kraliçe Tomyris, savaştan vazgeçmelerini eğer vazgeçmezlerse de nehre üç gün uzaklıktaki mesafede olacaklarını II. Kyros'a bildirmiştir. Bunun üzerine kral, savaşıp savaşmama konusunu itibarlı kimselere danışmaya karar vermiştir. Çoğunluk

¹² Günümüzde Sir Derya ya da Seyhun olarak bilinen nehir.

¹³ Eskiçağ'da kullanılan bir ölçü birimidir.

¹⁴ Bir İskit kabilesi olan İssedonlar modern Kazakistan'da yaşamaktaydılar.

geri çekilmekten yanayken Kroisos, Massagetler ile savaşılmaması gerektiğini aksi takdirde Perslerin bir kadın karşısında itibarının sarsılabileceğini öne sürmüştür. Kroisos'un düşüncesinden yana olan kral, Massagetlere geri çekilmelerini eğer çekilmezlerse onlara doğru yürüyeceklerini iletmiştir. II. Kyros tüm yetkilerini oğlu II. Kambyses'e bırakarak nehri geçmiş ve bir gün süren yolu aşmıştır. Kroisos'un fikrini dikkate alan kral, ordusunda değersiz olarak gördüğü askerlerini bırakarak Aras Nehri'ne doğru yeniden ilerlemiştir. Bu sırada Massagetler, bırakılan askerleri öldürmüş, zaferlerini bir şölen ile kutladıktan sonra yorgun düşerek uyumuştur. Massagetleri uykuda yakalayan Pers askerleri onları kılıçtan geçirerek kraliçe Tomyris'in oğlunu esir almıştır. Kraliçenin oğlu Spargasipes, serbest kalmak için II. Kyros'a yalvarmış, isteği yerine getirilince de kendisini öldürmüştür (Hdt. I. 206-213).

Oğlunun öldüğü haberini alan Tomyris ordusunu toplayarak Perslere saldırmıştır. Kurulduktan bu yana ilk defa yenilgiye uğrayan Pers İmparatorluğu söz konusu savaşta büyük kayıplar vermiştir. Hatta kral II. Kyros, bu savaş sonucunda Massagetler tarafından öldürülmüştür (Hdt. I. 214).

Diodorus Siculus'a göre, dönemin en güçlü imparatoru olan II. Kyros büyük bir ordu ile birlikte İskitler ile savaşmıştır. Savaş sonucunda kraliçe, Pers ordusunu mağlup ederek kralı esir almış ve ona işkence yapmıştır (Diod. Sic. II. 44. 2).

Ktesias'a göre II. Kyros, Derbiklere karşı savaşmıştır. Savaş sırasında Derbikler, Hintlilerden almış oldukları filleri kullanarak Pers ordusuna tuzak kurmuştur. Bu tuzak ile paniğe kapılan Pers ordusu kaçmaya başlamış, bu sırada II. Kyros atından düşmüş ve bir Hintli tarafından mızrakla yaralanmıştır. Aldığı bu darbe II. Kyros'un ölümüne sebep olmuş ancak Sakalardan Perslere gelen askeri yardım sayesinde Derbikler mağlup edilmiştir (Kuhrt, 2007: 101).

II. Kyros'un ölümü ile ilgili Ksenophon'un aktarımı diğer antik yazarların aktarımından farklıdır. Ksenophon'a göre artık yaşlanan II. Kyros rüyasında ona ölümün yaklaştığını söyleyen birini görmüştür. Bunun üzerine kral, dağa giderek Zeus ve güneş için birçok kurban vererek dua etmiştir. Ardından kral sarayına dönmüş ve birkaç gün boyunca yatağından çıkamamıştır. Bir gün oğullarını ve

dostlarını toplayarak ömrü boyunca mutlu bir yaşam sürdüğünü, ülkesini Asya'nın efendisi yaptığını ve hiçbir zaman yenilgiyi tatmadığını ve öldükten sonra yerine geçmek üzere tahtı II. Kambyses'e, diğer oğlu Tanaoksaes'e de Media, Armenia ve Kadusia'yı bıraktığını söylemiştir. Ülkesini oğulları arasında paylaştırdıktan sonra onlara bazı nasihatlar vererek sözlerine devam etmiştir. Tüm bunların ardından II. Kyros hayata gözlerini yummuştur (Xen. Cyr. VIII. 7. 1-28).

II. Kyros'un ölümü ile ilgili Ksenophon'un bu aktarımı, diğer antik yazarların ifadelerinden oldukça farklıdır. Ayrıca Ksenophon, II. Kyros'un çevresi ile yaptığı konuşmayı aktarırken Herodotos ve Diodorus Siculus'un aksine hiç yenilgiye uğramadığından söz etmektedir.

Bugün çoğu araştırmacı II. Kyros'un Massagetler ile savaşırken M.Ö. 530 yılında öldüğünü kabul etmektedir. Bununla birlikte kralın Orta Asya'daki ölümünden sonra cenazesinin oğlu II. Kambyses tarafından Persia'ya getirilmesini ve Pasargadai'de bulunan anıt mezara defnedilmesini emrettiği savunulmaktadır (Abbott, 1876: 288; Briant, 2002: 50; Brosius, 2006: 12; Ghirsman, 1954: 133; Mallowan, 1972: 7; Olmstead, 1948: 66).

BEŞİNCİ BÖLÜM

II. KAMBYSES DÖNEMİ (M.Ö. 530-522)

II. Kyros ve Kassandane'nin oğlu olan II. Kambyses, babasının Massagetler ile savaşırken ölmesinin ardından tahta çıkmıştır. II. Kyros, Massaget seferi öncesinde II. Kambyses'i tahtın varisi olarak belirlemiş, diğer oğlu Bardiya'yı¹⁵ da Kirman, Baktria, Parthia ve Harezm dâhil olmak üzere doğu eyaletlerinin idaresine atamıştır. II. Kambyses M.Ö. 530 yılında tahta çıktığında imparatorluğun sınırları Orta Asya'dan Küçük Asya'ya, Hazar Denizi'nden Mısır'a kadar uzanmaktaydı (Farrokh, 2007: 49; Günaltay, 1948: 149).

5.1. Mısır Seferi (M.Ö. 525)

II. Kambyses'in siyasi faaliyetleri ile ilgili en detaylı bilgiler Herodotos'un aktarımından bilinmektedir. Herodotos'a göre II. Kambyses, Mısır'da firavun olarak bulunan Amasis'e kızını evlenmek üzere istediğini bir aracı ile bildirmiştir. Amasis ise kızını II. Kambyses'e eş olarak verme konusunda endişelenmiş, bir yandan da Perslerin düşmanlığından korkmuştur. Bu sebeple firavun, eskiden Mısır tahtında olan Apries'in Nitetis adındaki kızını, kendi kızıymış gibi Persia'ya göndermiştir. Ancak Nitetis'in çok geçmeden bu durumu anlatması üzerine II. Kambyses, Mısır'a yönelik bir sefer başlatmıştır (Hdt. III. 1).

II. Kambyses'in lehine yönelik en önemli durum kralın Mısır'a varmak için çölü nasıl geçeceğini düşündüğü sırada, Mısır'da danışmanlık ve askerlik görevi yapan Phanes'in Mısır'dan kaçarak Kambyses'in yanına gelmesidir. Perslerin yanına gelen Phanes, kral II. Kambyses'e Arabistan kralına bir elçi gönderip ülkelerinden geçmek için izin istemelerine yönelik tavsiye vermiştir. Bunun üzerine II. Kambyses, Phanes'in tavsiyesine uyarak Arap kralına elçiler göndermiştir. Arap kralı hem Perslerin kendi ülkesinden çölü geçmelerine izin vermiş hem de onlara su tulumları yükletilmiş çok sayıda deve hediye etmiştir (Hdt. III. 4-9).

¹⁵ I. Dareios'un Behistun yazıtında Bardiya, Herodotos'un aktarımında Smerdis, Ksenophon ve Ktesias'in aktarımlarında da Tanyoksarkes olarak geçmektedir.

II. Kambyses ordusu ile birlikte çölü aşarak Pelusion¹⁶ (Harita 11) kentine vardığında Amasis ölmüş, yerine ise oğlu III. Psammetikhos geçmiştir. Grek ve Karyalı paralı askerlerden oluşan Mısır ordusu ile Persler Pelusion'da çarpışmıştır. Savaş sonucunda iki ordu da ağır kayıplar vermiş ancak Persler zafer kazanmıştır. Perslerin zaferinden haberdar olan Mısır'ın komşusu Libya, herhangi bir direniş göstermeksizin Perslerin egemenliğini tanımıştır. Libyalıların ardından Kyreneliler ve Barkalılar da Perslere boyun eğmiştir (Hdt. III. 10-13).

Ktesias'ın II. Kambyses tarafından Mısır'a yapılan sefer ile ilgili aktarımı, Herodotos'unki ile büyük benzerlik göstermektedir. Buna göre II. Kambyses, Mısırlı kadınların diğer kadınlara oranla daha tutkulu olduklarını duymuş, bu sebeple Mısır kralı Amasis'e bir elçi göndererek kızlarından biriyle evlenmek istediğini bildirmiştir. Ancak Amasis, II. Kambyses'in kızına eş yerine köle muamelesi edeceğini düşündüğü için, kendi kızı yerine öldürdüğü Apries'in kızı Nitetis'i göndermiştir. II. Kambyses ise Amasis'in yaptıklarını oldukça etkilendiği Nitetis'ten öğrenmiştir. Nitetis de babasının intikamını alması için kralı ikna etmeyi başarmış, böylece II. Kambyses Mısır seferi için hazırlıklara başlamıştır (Kuhrt, 2007: 109; Nichols, 2008: 95).

Polyainos'a göre, II. Kambyses ve ordusu Pelusion'a vardığında Mısırlılar kentlerini büyük bir hırsıyla savunmuştur. Mısırlılar kentlerini kuşatan Perslere mancınıklar ile ok, taş ve ateş fırlatmışlardır. Mısırlıların kullandığı mancınıklara karşılık olarak II. Kambyses ise köpek, koyun, kedi, ibis gibi Mısırlılar için kutsal olan hangi hayvan varsa ön sıralara yerleştirmiştir. Bunun üzerine Mısırlılar, kutsal saydıkları bu hayvanlara zarar vermektan korktukları için savaştan çekilmeye karar vermişlerdir. Böylelikle II. Kambyses, Pelusion'u ele geçirmiştir (Polyaenus, *Strat.* VII. 9).

Herodotos'a göre kral, Mısır'daki zaferinin ardından Kartacalılara, Ammonlara ve Etiyopyyalılara karşı sefer düzenlemeye karar vermiştir. II. Kambyses sahip oldukları donanma nedeniyle Fenikelilere, Kartaca'ya sefer düzenlemek amacıyla yola çıkmaları için emir vermiştir. Ancak Fenikeliler, Kartacalılarla

---

¹⁶ Nil Nehri'nin en doğu ağzında kurulan liman kenti.

birbirlerine bir yemin ile bağı olmaları nedeniyle kralın bu emrine itaat etmemişlerdir. Kral ise Kıbrıs gibi kendi istekleri ile Pers egemenliğini tanıyan Fenikelileri bu sefer için zorlamamaya karar vermiştir. Kral, ordusunun bir kısmını Ammonlulara gönderdikten sonra geri kalan kuvvetlerinin başına geçerek Etiyopya'ya doğru hareket etmiştir. Ancak yolun henüz daha başındayken yiyeceklerinin tükenmesi sebebiyle bu seferden vazgeçerek Mısır'a geri dönmüşlerdir. Bu sırada Ammonluların üzerine gönderdiği ordusundan da herhangi bir haber alamamıştır (Hdt. III. 17-26). Böylelikle kralın üç farklı bölgeye yönelik seferleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Herodotos'un aksine Diodorus Siculus'un II. Kambyses önderliğinde Pers ordusunun Etiyopya'ya giderek bölgeye sefer düzenlediğine yönelik ifadeleri mevcuttur. Diodorus Siculus, çok sayıda ağaç türünün Etiyopya'da mevcut olduğunu, bunlar arasından *persaii* olarak adlandırılan türün tat bakımından diğerlerinden farklı meyvelerinin olduğunu ve bu bitkinin II. Kambyses tarafından Etiyopya'dan getirildiğini belirtmektedir (Diod. Sic. I. 34. 7). Antik yazarın bu aktarımında Pers ordusunun Etiyopya'yı fethettiğine yönelik kesin bir ifade olmasa da, en azından bölge üzerine sefer düzenlediği anlaşılmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Herodotos, II. Kambyses döneminde Kıbrıs ve Fenike'nin kendi istekleri ile Pers hâkimiyetini tanıdıklarına değinmiştir. Buna karşın Ksenophon Kıbrıslıların, Fenikelilerin hatta Mısırlıların II. Kyros döneminde Pers boyunduruğu altına girdiğinden bahsetmektedir (Xen. Cyr. VIII. 6. 20). Günümüzde bazı araştırmacılar da Fenike'nin II. Kyros döneminde Pers topraklarına katıldığını savunmaktadır (Bahar, 2015: 110; Freeman, 2013: 91). Yani antik ve modern kaynaklarda Fenike ve Kıbrıs'ın hangi dönemde Pers topraklarına dâhil edildiği konusu çelişkilidir. Kıbrıs ve Fenike'nin aksine Mısır'ın, Pers tarihinden bahseden hemen hemen tüm modern kaynaklarda, II. Kambyses tarafından ele geçirildiği belirtilmektedir.

II. Kambyses'in Mısır'ı ele geçirdikten sonra bölgede uyguladığı politikaya ilişkin iki farklı veri vardır. Bu verilerden ilki Herodotos, Strabon ve Diodorus Siculus'un aktarımlarından gelmektedir. Bu antik yazarlara göre II. Kambyses,

hoşgörü politikası uygulamak yerine inançlar ve geleneklere yönelik saygısızca davranışlar sergilemiştir. Özellikle Herodotos, II. Kambyes'in Mısır'ı boyunduruğu altına aldıktan sonra Amasis'in sarayına giderek Amasis'in mumyalanmış bedenini mezarından çıkarıp ona işkence uyguladığını, hatta en sonunda da ölü bedenini yaktırıldığını belirtmektedir. Bu durumda II. Kambyes, Perslerin dininde ateşin kutsal sayılması sebebi ile bir günahkâr olarak nitelenebilmektedir. Çünkü Perslerde kutsal olan ateşte bir ölünün yakılması, tanrılara bir ölünün sunulması ile eş değerdir. Mısırlılar ise ateşi, önüne çıkan her şeyi yok ettikten sonra kendisi de yok olan bir canavar ya da hayvan olarak görmektedir. Dolayısıyla, böyle bir canavar ya da hayvana ölüyü yedirmek Mısırlılar tarafından da hoş görülecek bir durum değildir (Hdt. III. 16). Buna ek olarak kral, Herodotos'un aktardığı kadarıyla, Mısırlıların tanrılarında biri olan Apis ile alay etmiştir. Buna göre II. Kambyes, başarısızlıkla sonuçlanan Etiyopya seferinden döndüğü sırada Mısırlılar tanrı Apis'in yeniden görünmesini bir şölenle kutlamaktaydı. Bu kutlamaları Perslerin Etiyopya seferinde başarısız olmaları nedeniyle yaptıklarını düşünen kral, önce kutlama yapan Mısırlıları, ardından rahipleri, en sonunda da Apis denen boğayı öldürmüş hatta bunu yaparken de rahipler ile alay etmiştir (Hdt. III. 27-29). Herodotos ile birlikte Strabon ve Diodorus Siculus da II. Kambyes'in Mısır'daki tapınakları zaman zaman şiddetle ya da ateşle yıktığını belirtmektedir (Diod. Sic. I. 46. 2-8; Strab. XVII. 1-27).

İkinci veri ise Ucahorresnet heykeli (Resim 14), Apis lahdi ve steli (Resim 15) üzerindeki hiyeroglif yazıtlardır. Bugün, Vatikan Müzeleri'nin Mısır salonunda sergilenmekte olan heykel, Ucahorresnet adında Mısırlı memura ait olup üzerinde yer alan Mısır hiyeroglif yazıtında aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

Tüm yabancı bölgelerin büyük kralı Kambyes, Mısır'a geldi, tüm yabancı bölgelerin yabancuları onunla birlikteydi. Tüm toprakları egemenliği altına aldı... Ben ona Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı Mesuti-re kraliyet unvanını verirken Mısır'ın ve tüm yabancı bölgelerin büyük kralı beni başhekim makamına getirerek sarayın denetçisi ve dost olarak yanına aldı. Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı Kambyes'e Neith Tapınağı'na yerleşmiş olan yabancılar hakkında, onların tapınağı terk etmelerine yönelik görüşlerimi sundum. Ardından kral, yabancıların tapınaktan sürülmeleri, yabancıların evlerinin

yıkılması ve tapınağın tüm kötülüklerden arınması için emir verdi. Sonra tüm insanların... ve tapınağın rahiplerinin tapınakta yerlerine dönmelerini emretti. Ayrıca kral, tanrının annesi ulu Neith'e ve eskiden olduğu gibi Sais'in büyük tanrılarına sunular yapılmasını emretti. Kral, daha önce yapılan tüm festivallerin ve bayramların [organize] edilmesini emretti. Kral bunları yaptı, çünkü kralın, tahtlarında sonsuza dek kalacak olan tüm tanrıların şehri Sais'in büyüklüğünü tanımasına neden oldum... Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı Kambyes Sais'e geldi. Kral, Neith Tapınağı'na gitti ve orada her kralın yaptığı gibi yeri öptü. Tanrının annesi ulu Neith ve Sais'teki tüm büyük tanrılar için daha önceki kralların yaptığı gibi bir şölen hazırlattı. Kral tüm bunları yaptı çünkü ben kral tarafından tanrıçanın önemini anlaşılmasını sağladım. Kral, Neith Tapınağı'nda yararlı olan her şeyi tamamladı ve... Kral bunları yaptı çünkü ben her kralın bu tapınakta yararlı şeylerin nasıl yapıldığını fark etmesini sağladım (Lloyd, 1982: 169-170).

Memfis civarında yer alan Sakkara'daki Serapeum, Apis boğasının öldükten sonra gömüldüğü ve onun için cenaze törenlerinin yapıldığı yerd (Hornung, 2003: 146). Burada Apis boğasına ait bir stel ve lahit ele geçmiştir. Kireçtaşından yapılan stel üzerinde II. Kambyes'in Apis boğasına karşı davranışı, Apis lahdinde yer alan yazıtta ise II. Kambyes'in tanrı Apis için lahdi yaptırması hakkında ifadeler yer almaktadır. Grek kaynakların aksine bu kanıtlar göz önünde bulundurulduğunda 28. sülalenin firavunu olarak kabul edilen II. Kambyes'in, babası II. Kyros gibi, Mısır'da hoşgörü politikası sergilediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Mısır'ın tanrılarını onurlandırmak için onlara sunumlar ve çeşitli ritüeller yaptığı, hatta yukarıdaki yazıtta da belirtildiği gibi Mısır'ın seçkin bir yerlisi olan Ucahorresnet'i önemli bir mevkiye getirdiği görülmektedir. Ayrıca kralın tanrı Apis için bir stel yaptırdığı da dikkate değerdir. S. Jourdan, II. Kambyes'in antik dönem Grek yazarları tarafından belirtilen bu hoşgörüsüz tavrını kral tarafından kötü muamele gören rahiplerin yaymış olabileceğini savunmaktadır (Jourdan, 2015: 14). A. Kuhrt ise Herodotos'un yapıtını yazdığı döneme kadar Perslerin eyaletlerden ağır vergiler almasının ve çıkan isyanları ağır bir şekilde bastırmasının bir sonucu olarak II. Kambyes'in çılgın ve saygısız bir kral olarak anılmış olabileceğini belirtmektedir (Kuhrt, 2009: 377).

5.2. Bardiya-Gaumata Sorunu

Herodotos'a göre, II. Kambyses'e rüyasında bir haberci kardeşi Bardiya'nın tahta çıktığını bildirmiştir. Kardeşinin kendisini öldürerek tahta çıkmasından korkan kral, Preksaspes'i o sırada Susa'da bulunan Bardiya'yı öldürmesi için görevlendirmiştir. Bardiya'nın ardından kral, kendisi ile birlikte Mısır'da olan kız kardeşini öldürtmüştür (Hdt. III. 30-31).

II. Kambyses'in Mısır'da olduğu sıralar, Bardiya'nın kral tarafından öldürüldüğünden haberdar olan Gaumata ve Patizeithes adında iki Mag kardeş, Persia'da ayaklanma çıkarmıştır. II. Kambyses tarafından yokluğunda yönetim işlerine bakması için atanan Patizeithes, kralın öz kardeşi Bardiya'yı öldürmesinden haberdar olmuş, bu sebeple saraya karşı ayaklanmıştır. Bu sırada Patizeithes, kardeşinin Bardiya'ya olan benzerliğinden ve Bardiya'nın ölümünün saklanması için yararlanarak Gaumata'yı kral ilan etmiş, habercileri dört bir yana göndererek duyulmasını sağlamıştır (Hdt. III. 61).

Persia'da öldürttüğü kardeşinin tahta çıktığı haberini alan II. Kambyses, Bardiya'yı öldürmesi için görevlendirdiği Preksaspes'i kendisine ihanet ettiği düşüncesi ile yanına çağırtmıştır. Ancak Preksaspes kralın emrine sadık kaldığını, bu sebeple bunun mümkün olamayacağını ve bu durumun sorumlusunun Mag kardeşler olduğunu beyan etmiştir. Preksaspes'in sözlerine inanan II. Kambyses, Persia'ya gitmek üzere atına binerken palasının uyluğuna batması ile yaralanmış ve yolculuğuna devam edememiştir. Bunun üzerine Pers soyluları yanına çağırarak gördüğü rüyadan dolayı kardeşini öldürttüğünü, Persia'da tahta çıkanın Maglardan biri olduğunu ve buna müsaade etmemelerini söylemiştir. Yarası sebebiyle durumu kötüleşen II. Kambyses, yedi yıl hüküm sürdükten sonra ölmüştür. II. Kambyses'in ölümünden sonra Persler, tahta geçenin Mag olmadığını ve kralın Bardiya'ya karşı bir ayaklanma çıkarmaları için bunları söylediğini düşünmüştür. Bunu fırsat bilen Gaumata, tebaasına üç yıl boyunca vergi almayacağını ve kimseyi askerlik görevi için çağırmayacağını bildirerek onların sempatisini kazanmayı amaçlamıştır (Hdt. III. 65-67).

Ktesias'a göre Bardiya tarafından yaptığı hata sebebiyle ceza olarak kırbaçlanan Mag Sphendadates, II. Kambyses'in yanına gelerek kardeşi Bardiya'nın ona karşı komplo kurduğuna yönelik iftiralar atmıştır. Bunun üzerine II. Kambyses kardeşine gelmesini emretmiş ancak Bardiya, başka meseleler ile meşgul olması sebebiyle kralın yanına gidememiştir. Bundan faydalanan Mag, Bardiya hakkında iftira atarak II. Kambyses'i öldürmeye devam etmiştir. Ancak Mag'dan şüphe eden annesi Amytis, ona inanmaması konusunda oğlu II. Kambyses'i uyarmıştır. Her ne kadar annesine inanmadığını söylese de II. Kambyses, Mag'a inanmıştır. II. Kambyses yanına çağırmak için kardeşine üçüncü kez birini göndermiş, bunun ardından Bardiya kralın yanına gelmiş ve onu sevgiyle selamlamıştır. Buna rağmen aklında hâlâ kardeşini öldürme fikri olan II. Kambyses, annesinin haberi olmadan Mag ile birlikte bir plan yapmıştır. Bardiya ile Mag birbirine oldukça benzemektedir; bundan yola çıkarak Mag, II. Kambyses'e halka bir duyuru yapmasını ve bu duyuruda bir Mag'ın kralın kardeşi Bardiya'ya iftira ettiğinden söz etmesini tavsiye etmiştir. Böylelikle Bardiya ölecek ve Mag, kralın kardeşinin yerine geçebilecekti. Kral, Mag'ın tavsiyesini uygulamış ve boğa kanı içerek ölen Bardiya'nın yerine Mag geçmiştir (Kuhrt, 2007: 163; Nichols, 2008: 92).

Kambyses'in güvendiği Artasyras, Bagapates ve Izabates dışında kimse Bardiya'nın kimliğine bürünen Mag'ı fark etmemiştir. Daha sonra Baktria'ya gönderilen Mag, Bardiya kimliği ile bölgeyi yönetmiştir. Beş yıl geçtikten sonra Amytis, Tibethes tarafından gerçeği öğrenmiş ve oğlu II. Kambyses'ten Mag Sphendadates'i istemiş ancak kral annesine Bardiya'yı vermeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Amytis, II. Kambyses'i lanetlemiş ve zehir içerek intihar etmiştir. Bir süre sonra II. Kambyses, tanrılara kurban vermek için tören yapmış ancak boğazları kesilen hayvanlardan hiç kan akmamıştır. Ayrıca krala Rhoksane tarafından başsız bir çocuk verilmiş bunun sebebi olarak Mag, kralın bir ardılının olmayacağını söylemiştir. Kral bir gece rüyasında annesi Amytis'i, Bardiya'yı öldürdüğü için kendisini tehdit ederken görmüş ve endişesi iyice artmıştır. Babil'e dönen kral, zamanının büyük bir kısmını oymacılık ile geçirmektedir. Yine oymacılıkla uğraştığı bir gün elinden kayan bıçakla uyluğunu kesmiş ve on sekiz yıl hüküm süren

II. Kambyses, on bir gün içinde yaşamını yitirmiştir (Kuhrt, 2007: 163-164; Nichols, 2008: 92).

Gaumata'nın tahta çıkması ile ilgili bilgiler I. Dareios'un Behistun yazıtında da yer almaktadır. Yazıtta yer alan ifade şu şekildedir:

Kral Dareios der ki: Kral olduktan sonra yaptıklarım şöyledir: Kyros'un oğlu, hanedanımızdan biri olan Kambyses benden önce kraldı. Kambyses'in aynı anne ve babadan olan Bardiya adında bir kardeşi vardı. Daha sonra Kambyses, Bardiya'yı katletti ve insanlar bunu bilmiyordu. Bunun üzerine Kambyses Mısır'a gitti. O, Mısır'a gittiğinde insanlar düşmanca davranmaya başladılar ve söylenen yalanlar Persia, Media ve diğer bölgelere bile yayıldı.

Kral Dareios der ki: Daha sonra, bir Mag olan Gaumata adında bir adam vardı ve bu adam Arakadriş adında bir dağın yakınında, Paishiyâuvâdâ'da isyan çıkardı. Gaumata, Viyakhana ayının on dördüncü gününde çıkardığı isyanda Ben Kambyses'in kardeşi Kyros'un oğlu Bardiya'yım şeklinde yalan söyledi. Bu isyana birçok insan katıldı ve Kambyses'in hâkim olduğu Media, Persia ve diğer bölgeler onun egemenliğine geçti. Garmapada ayının dokuzuncu gününde krallığı ele geçirdi. Daha sonra Kambyses doğal sebeplerden dolayı öldü (Kent, 1950: 119-120; Lecoq, 1977: 189-190).

Herodotos'a göre Persia, kendisini II. Kambyses'in kardeşi Bardiya olarak gösteren Mag Gaumata tarafından yönetilmeye devam etmekteydi. Ancak Perslerin ileri gelenlerinden birisi olan Otanes, tahttaki kralın Bardiya olmadığından şüphelenmiş bu yüzden kralın eşlerinden biri olan kızı Phaidyme'den yardım istemiştir. Babasına yardım etmeyi kabul eden Phaidyme, kralın II. Kambyses'in kardeşi Bardiya mı yoksa Mag Gaumata mı olduğunu anlamak için kral uyuduktan sonra kulaklarının olup olmadığına bakacaktır. Bunun sebebi Mag Gaumata'nın, II. Kyros zamanında işlediği bir suç yüzünden kulaklarının kesilmiş olmasıdır. Kral uyuduktan sonra kulaklarını kontrol eden Phaidyme, ertesi gün babası Otanes'e kralın Mag Gaumata olduğunu bildirmiştir (Hdt. III. 68-69).

Gerçeği öğrenen Otanes, durumu en güvendiği ve Persia'nın ileri gelenlerinden olan Intaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines, Hydarnes ve

Dareios'a anlatmıştır. Bunların arasından Dareios, statülerinden dolayı herhangi bir sorun olmadan saraya girebilecekleri fikrini sunmuş, diğerleri de Dareios'un fikrini onaylamıştır. Bunun üzerine *yediler* olarak da bilinen bu yedi kişi saraya girmiş ve Mag Gaumata, Dareios tarafından öldürülmüştür. Sahte Bardiya'nın ölümünden sonra *yediler*, II. Kambyes ve kardeşi Bardiya'nın bir çocuğu olmadığı için bundan sonra yönetimin nasıl devam edeceği üzerine tartışmışlardır. Otaner, cumhuriyet sistemi ile halkın kendi kendini yönetmesinin uygun olduğunu, Megabyzos oligarşik sisteme geçilebileceğini, Dareios ise atalarının gelenekleri bozulmadan yönetim biçiminin aynı şekilde devam etmesi gerektiğini önermiştir. Geriye kalan dört kişi de Dareios'un bu önerisini desteklediği için kral olarak kendi aralarından birinin seçilmesini uygun görmüşlerdir. Otanes dışındaki altı kişinin atları ile kent dışına çıkmasına, güneş doğduktan sonra hangisinin atı daha önce kişnerse onun kral olarak tahta çıkacağına karar vermişlerdir. Dareios yola çıkmadan önce seyisi Oibares'e, kralı kendi aralarında nasıl seçeceklerini anlatmış seyis ise Dareios'un kral olarak seçilmesi için atının en gözde kısıraklarından birisini kentin dışında bir ağaca bağlamıştır. Altı kişi atları üstünde yola çıkmışlar, gün doğduğunda Dareios'un kısırağının bağlı olduğu bölgeye geldiklerinde de Dareios'un atının kişnemesi ile Perslerin yeni kralını belirlemişlerdir (Hdt. III. 70-86).

Ktesias da Gaumata'nın sonu ile ilgili bilgiler vermiştir. Buna göre Izabates, II. Kambyes öldükten sonra onun bedenini alarak Persia'ya getirmiştir. Mag Gaumata, Bardiya adı altında ülkeyi yönetirken Izabates Persia'dan ayrılmış ve orduya her şeyi anlatmıştır. Mag'ın kimliğini açığa çıkardıktan sonra tapınağa sığınmış ve ele geçirilmesinin ardından başı kesilmiştir. Daha sonra Mag Gaumata'ya karşı Perslerin ileri gelenlerinden olan Onophas, Idernes, Narondabates, Mardonios, Barisses, Ataphernes ve Hystaspes'in oğlu Dareios olmak üzere yedi kişi bir araya gelmiştir. Bu yedi kişi, birbirlerine sadakat yemini ettikten sonra, tüm sarayın anahtarını elinde tutan Artasyras'ı, ardından Bagapates'i yanlarına dâhil etmişlerdir. Bagapates'in yardımı ile saraya giriş yapmış olan *yediler*, Mag'ı Babilli bir cariye ile birlikte yatakta bulmuşlardır. Mag onları gördüğünde silahını aramış, ancak bulamayınca altın bir sandalyeyi kırarak bacaklarından birini silah olarak

kullanmıştır. Sonunda *yediler* tarafından bıçaklanmış ve yedi aylık bir saltanattan sonra ölmüştür (Kuhrt, 2007: 170; Nichols, 2008: 92-93).

I. Dareios tahta geçişini Behistun yazıtındaki şu ifadeler ile anlatmaktadır:

Kral Dareios der ki: Mag Gaumata'nın krallığı elinden aldığı Kambyses, bizim hanedanımıza mensuptu. Mag Gaumata, Persia, Media ve diğer bölgelerden Kambyses'i kovdu ve kral oldu. Kral Dareios der ki: Pers, Med ya da kendi hanedanımızdan biri krallığı Mag Gaumata'dan alamadı. İnsanlar ondan çok korkuyordu, çünkü gerçek Bardiya'yı tanıyan birçok kişiyi öldürdü. Gaumata, 'Kyros'un oğlu Bardiya olmadığını bilmesinler' diyerek insanları öldürdü. Ben gelene kadar, Mag Gaumata'ya karşı hareket etmeye cesaret eden hiç kimse yoktu. Sonra Ahuramazda'ya dua ettim; Ahuramazda bana yardım etti. Bâgayâdiş ayının onuncu gününde, ben birkaç adamla birlikte, Mag Gaumata'yı ve takipçilerini öldürdüm. Sikayauvatiş denen kalede, Gaumata'yı öldürdüm ve onu krallıktan mahrum ettim. Ahuramazda'nın inayetiyle kral oldum; Ahuramazda bana krallığı verdi (Kent, 1950: 120; Lecoq, 1977: 191).

Herodotos, Ktesias ve Behistun Yazıtı'ndaki aktarımlar göz önünde bulundurulduğunda M.Ö. 522 yılında Persia'da bir Mag ayaklanması meydana gelmiştir. S. Sarıkaya'ya göre Mag Gaumata'nın, II. Kambyses'in kardeşi Bardiya'ya yerine geçecek kadar benzemesi ve I. Dareios'un Behistun Yazıtı'nda belirttiği soyağacının farklılık göstermesi oldukça ilginçtir. Ayrıca Sarıkaya, Behistun yazıtı ile Ktesias ve Herodotos'un aktarımlarının büyük benzerlik göstermesini Grek yazarların, Behistun Yazıtı'ndan alıntı yaparak bu olayları aktarmış olabileceklerini savunmaktadır (Sarıkaya, 2014: 48-49).

ALTINCI BÖLÜM

I. DAREİOS DÖNEMİ (M.Ö. 522-486)

6.1. Soyağacı

I. Dareios, II. Kambyses'in kardeşi Bardiya'nın kimliğini kullanarak bir süre yönetimi eline alan Gaumata'yı öldürerek tahta çıkmış ve bu zaferini Behistun Yazıtı'na aktarmıştır. Behistun Yazıtı hem kralın tahta çıkışını hem uyguladığı yönetim politikasını hem de kendi soyunu aktarması açısından ana kaynak olarak kabul edilmektedir (Waters, 2014: 63). Behistun yazıtında I. Dareios'un soy bilgileri ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Ben Büyük Kral Dareios, kralların kralı, Persia'nın kralı, ülkelerin kralı, Hystaspes'in oğlu, Arsames'in torunu, bir Akhaimenid. Kral Dareios der ki: Benim babam Hystaspes; Hystaspes'in babası Arsames; Arsames'in babası Ariaramnes; Ariaramnes'in babası Teispes; Teispes'in babası ise Akhaimenes'tir. Kral Dareios der ki: Bu yüzden biz Akhaimenidler olarak biliniyoruz. Soyumuz krallara dayanır. Kral Dareios der ki: Ailemizden benden önceki sekiz kişi krallık yaptı. Ben dokuzuncu kralım (Kent, 1950: 119; Lecoq, 1977: 187-189).

Behistun Yazıtı'nda I. Dareios tarafından kendinden önce hüküm süren sekiz kişiden detaylı olarak bahsedilmesi, kralın meşruiyetini bu soyağacına dayandırarak savunduğunu düşündürmektedir (Waters, 1996: 11). Söz konusu yazıtta I. Dareios'un soyağacını listelerken II. Kyros'tan hiç söz etmemesi oldukça ilginçtir. Bunun yerine kral, II. Kyros'un soyağacında da adı geçen Teispes'ten bahsetmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri, daha öncede bahsedildiği üzere, krallığın yönetiminin Teispes'in oğulları I. Kyros ve Ariaramnes arasında paylaşılması sonucunda hanedanlığın ikiye bölünmesi olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayıma göre I. Kyros ve Ariaramnes iki ayrı hanedanlık olarak Persia ve Anşan'da hüküm sürmüşlerdir. Ancak günümüzde Anşan ve Persia'nın aynı coğrafi bölge içinde bahsedilmesi sebebiyle bu düşünce çelişkili gibi durmaktadır (Briant, 2002: 110; Waters, 2014: 64).

Kyros Silindiri ve Behistun Yazıtı karşılaştırıldığında, krallığın kurucusu olan Akhaimenes'in adı yalnızca Behistun'da geçmektedir. Ancak Pasargadai'daki P Sarayı'nda ele geçen iki yazıtta, *Ben Kral Kyros, (bir) Akhaimenid* (Kent, 1950: 107) ifadesinin bulunması dikkat çekicidir. Pasargadai'daki P Sarayı'nın yapımına II. Kyros öldükten sonra I. Dareios tarafından devam edilmiştir. Bu sebeple yazıtların I. Dareios tarafından II. Kyros ile kurulacak bağlantı aracılığıyla krallığını meşrulaştırmak için yazdırıldığı düşünülmektedir. Buna ek olarak Akhaimenes isminden II. Kyros tarafından soyağacının listelendiği Kyros Silindiri'nde bahsedilmemiş olması, Akhaimenes'in II. Kyros için önemli bir rolü olmadığını akla getirmektedir (Briant, 2002: 111; Waters, 1996: 11-16).

A. Kuhrt ise Behistun Yazıtı'nda bahsedilen Gaumata olayının, I. Dareios tarafından yaratılan bir hikâye olduğunu iddia etmektedir. Kuhrt'a göre I. Dareios, II. Kyros'un oğlu Bardiya'yı tahta geçmek amacıyla öldürmüş, hatta yazıtta kendi soyağacında Akhaimenes'ten bahsederek II. Kyros ile aynı soydan geldiklerini vurgulamıştır (Kuhrt, 2009: 378).

M. Brosius'a göre, I. Dareios kraliyet soyundan gelmemiştir; babası Hystaspes, II. Kyros ve II. Kambyzes dönemlerinde Parthia'da satrap olarak, kendisi de Mısır'da II. Kambyzes'in mızrak taşıyıcısı olarak görev yapmaktaydı. II. Kambyzes'in oğlu olması hanedanlığın kraliyet ailesinin bir üyesine ya da ileri gelen bir Perse geçeceği anlamına gelmekteydi. II. Kambyzes'in M. Ö. 522 yılında kaza sonucu ölmesinin ardından erkek kardeşi Bardiya'nın tahta çıkması ve I. Dareios başkanlığındaki bir grup soylu tarafından bir saray darbesinde öldürülen kişi olması oldukça muhtemeldir. "Sahte" Bardiya olayını en şüpheli kılan mesele ise I. Dareios'un Gaumata ile Bardiya'nın karısı da dâhil olmak üzere hiç kimse tarafından ayırt edilememesidir. Ayrıca Brosius, Herodotos'un Gaumata olayını I. Dareios ile hemen hemen aynı şekilde aktarmasını hikâyenin sözlü olarak başarılı bir şekilde yayılan bir propaganda parçası olmasına bağlamaktadır. Bununla birlikte I. Dareios, Behistun Yazıtı'nda soyağacını listelerken II. Kyros ve II. Kambyzes dâhil olmak üzere, bilinen hiçbir Pers kralından bahsetmemiştir. Bunun yerine atalarını Teispes'in babası olarak sunduğu Akhaimenes'e kadar saymış, böylece II. Kyros ile bir aile bağı kurmuştur (Brosius, 2006: 17-18). P. Briant ise I. Dareios'un II. Kyros'un kızları

Atossa, Artystone ve hatta torunu Parmys aracılığıyla II. Kyros ile ailesel bir bağ kurmak için evlendiğini belirtmektedir (Briant, 2002: 132).

6.2. Tahttaki ilk Yılları

I. Dareios'un Gaumata olayından sonra tahta geçmesinin ardından krallığının ilk yıllarında bir dizi ayaklanma meydana gelmiştir (Kuhrt, 2009: 379). Bir yıldan fazla süren bu ayaklanmalar, Perslerin egemen olduğu birçok coğrafya üzerinde ortaya çıkmış ve kral tarafından Behistun Yazıtı'na kaydettirilmiştir. Buna göre I. Dareios, Mag Gaumata'yı öldürdükten sonra Upadarma'nın oğlu Açina kendisini Elam'da kral ilan ederek ilk isyan hareketini başlatmıştır. Babil'de ise Nidintu-Bel kendini kral ilan etmiş ve halkın desteğini de kazanmıştır. Bunu öğrenen I. Dareios ilk olarak Açina'yı öldürmüş, ardından ordusuyla Babil'e doğru ilerlerken Zazana olarak adlandırılan kentte Nidintu-Bel'in ordusu ile karşılaşmış ve iki taraf arasında bir savaş gerçekleşmiştir. Nidintu-Bel'i yendikten sonra kral I. Dareios, Babil'e girerek egemenliğini yeniden sağlamıştır (Kent, 1950: 120).

Kral tarafından Babil'de çıkan isyanın bastırıldığı sıralarda Skythia, Persia, Elam, Media, Assur, Mısır, Parthia, Margiana ve Sattagydia gibi bölgelerde kendilerini kral ilan kişilerin önderliğinde ayaklanmalar çıkmaya devam etmiştir. Kral Behistun Yazıtı'nda bu bölgelerde çıkan ayaklanmalar ile birlikte on dokuz savaş yaptığını ve dokuz kralı devirerek onları esir aldığını belirtmektedir (Kent, 1950: 123).

I. Dareios'un krallığının ilk yıllarındaki icraatlarına dair bilgiler, Behistun Yazıtı'nın yanı sıra Herodotos'tan da gelmektedir. Buna göre I. Dareios tahta çıktığında, Sardeis satrabı Oroites tarafından öldürülen Daskyleion satrabı Mitrobates'in intikamını almak istemiştir. Bunun için Bagaios adında birini Sardeis'e yollayarak Oroites'i öldürtmüştür (Hdt. III. 127-128).

Oroites'in ölümünden sonra kral, Hellas'ı tanımak için Krotonlu hekim Demokedes'in de aralarında bulunduğu ileri gelen Perslerden oluşan bir grubu görevlendirmiştir. Bir süredir Kroton'a geri dönmek isteyen ve bu keşfi fırsata

çevirmek isteyen Demokedes, Tarantolulardan yardım isteyerek Persleri hapse attırması, ardından da Kroton'a kaçmıştır. Demokedes'in Kroton'a ulaşmasının ardından Tarantolular Persleri serbest bırakmıştır. Ardından Kroton'a gelen Persler, Demokedes'i Persia'ya götürmek üzere geri istemişler ancak Krotonlular hekimi teslim etmemişlerdir (Hdt. III. 136-137).

Demokedes meselesinden sonra I. Dareios tarafından görevlendirilen Pers ordusunun bir kısmı Samos'u ele geçirmiştir. Bu sırada Babil'de çıkan bir ayaklanmanın haberini alan I. Dareios, bütün kuvvetlerini toplayarak Babil'e doğru ilerlemiştir. Ancak Pers ordusu, yaklaşık yirmi ay boyunca kenti kuşatmayı bir türlü başaramamıştır. Bunun üzerine *yedilerden* Megabyzos'un oğlu Zopyros, bir hileyle kente girmiş ve Babillileri kandırarak kentin Persler tarafından kuşatılmasını sağlamıştır. Bu başarısının ardından Zopyros'a Babil'in yönetimi verilmiş ve kent ömür boyu vergiden muaf tutulmuştur (Hdt. III. 156-160).

6.3. Orta Asya (İskit) ve Hindistan Seferleri (M.Ö. 520-513)

Behistun Yazıtı'na göre I. Dareios, krallığının ilk yıllarında birçok bölgede kendini kral ilan ederek isyan başlatan yöneticilere yönelik seferler düzenlemiştir. Bu seferler sonucunda söz konusu topraklarda hâkimiyetini yeniden sağlayan I. Dareios, M.Ö. 519 yılında yönünü sivri başlıklı şapkaları ile tanınan İskitlere doğru çevirmiştir. Pers ordusu Orta Asya'ya vardığında İskitlerin bir kısmını öldürmüş ve yöneticileri Skunkha'yı esir almıştır (Kent, 1950: 134; Kuhrt, 2007: 151). K. Farrokh, bu başarılı sefer sayesinde İran Platosu ile Orta Asya arasında resmi ticaret ilişkisinin kurulduğunu, ayrıca İskitlere ait askeri gelişmelerinin ve teknolojilerinin Persia'ya kazandırıldığını belirtmektedir (Farrokh, 2007: 56).

Orta Asya'ya yönelik seferin ardından I. Dareios'un Hindistan'ı fethettiği varsayılmaktadır. Hindistan'a yapılan fethin detayları mevcut olmasa da I. Dareios döneminde bölgenin Pers hâkimiyeti altında olduğu gerek Herodotos'un aktarımından (Hdt. IV. 44) gerekse Persepolis ve Susa'da ele geçen yazıtlardan

bilinmektedir. Yazıtlarda Hindistan'ın I. Dareios tarafından fethedilen ve vergi alınan bölgeler arasında geçtiği görülmektedir (Kent, 1950: 138-145).

I. Dareios ve ordusunun önce Sind ve Pencap'ı ele geçirdiği, ardından Ganj boylarına doğru ilerlediği düşünülmektedir (Garthwaite, 2011: 32; Günaltay, 1948: 173). M.Ö. 520-513 tarihleri arasında ele geçirildiği varsayılan bölge, özellikle altın madeni bakımından zengin olması nedeniyle, Perslerin ekonomisinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca Hintliler, Perslerin ileriki dönemlerde yaptığı savaşlarda Pers ordusuna katılarak büyük fayda sağlamışlardır (Farrokh, 2007: 57).

6.4. İskit Seferi (M.Ö. 513)

Perslerin Avrupalı İskitlere yönelik yaptığı seferin en önemli sebebi Trakya ve Karadeniz'in batı ile kuzey kıyılarını ele geçirerek bölgede askeri üs oluşturmak istemesidir (Lloyd, 2002: 125; Umar, 1982: 210). O. Tekin'e göre I. Dareios'un Avrupa'ya yönelik seferinin sebebi, kralın Hellas'ı egemenliğine katmak istemesidir. Bu doğrultuda I. Dareios, Greklerin Karadeniz ticaretini engelleyerek ekonomilerine zarar vermek istemiştir (Tekin, 2016: 101). E. Memiş ise Greklerin İskit ülkesinden kereste ve buğday gibi ihtiyaçlarını karşıladıklarını, bu yüzden fethin asıl amacının İskitleri yok ederek Grekleri zor durumda bırakmak istemeleri olduğunu savunmaktadır (Memiş, 2009: 55).

Herodotos'a göre I. Dareios, Avrupa İskitlerine yönelik yapacağı sefer için hazırlıklarına başlamıştır. Bu doğrultuda bazı bölgelerden asker ve gemi göndermelerini İyonya, Aiolis ve Hellespontos kıyılarındaki kentlere de İstanbul Boğazı üzerine köprü inşa etmelerini emretmiştir. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra kral, ordusu ile birlikte Susa'dan hareket etmiştir (Hdt. IV. 83-89).

I. Dareios, Samoslu Mandrokles tarafından gemilerin yan yana dizilmesiyle oluşturulan köprünün (Harita 12) bulunduğu Khalkedon'a gelmiştir. Buradan bir gemiye binerek Kyaneia adalarına gitmiş, buradan Pontos Eukseinos'u izlemiştir. Daha sonra Byzantion ve Pontos Eukseinos arasında bulunan ve İstanbul Boğazı üzerine kurulan köprüye geri dönmüştür. I. Dareios Avrupa'ya doğru geçmeden

önce, beyaz mermerden yapılmış iki adet yazıtlı sütun diktirmiştir. Biri Grekçe diğeri Assurca yazılan iki yazıtta da İskitlere yönelik seferi sırasında kralın yanında bulunan halkların listesi yer almaktadır. Buna göre I. Dareios'un birliği yedi yüz bin kişilik kara ordusu ve altı yüz gemiden oluşmaktaydı (Hdt. IV. 85-88).

I. Dareios ordusu ile birlikte Avrupa'ya geçmeden önce, Samoslu mühendis Mandrokles'e inşa ettiği köprüden memnun olduğu için verilebilecek her şeyin on katını vermiştir. Mandrokles ise aldığı bu ödülü aslına uygun bir biçimde yapılacak tablo karşılığında vereceğini söylemiştir. I. Dareios'un ve ordusunun inşa edilen köprü ile boğazı geçmesinin anlatıldığı bu tablo, mühendis tarafından Here Tapınağı'na astırılmıştır (Hdt. IV. 88).

Mandrokles'in kral tarafından ödüllendirilmesinin ardından Persler, köprüden Avrupa'ya geçmiştir. Bu sırada kral İyonyalılara, gemilerini Pontos Eukseinos'a götürmeleri ve Istros Nehri¹⁷ üzerine bir köprü inşa edip beklemeleri görevini vermiştir. Istros Nehri'ne varan kral, İyonyalılar tarafından oluşturulan köprüden geçmiştir (Hdt. IV. 89). Nehri geçtikten sonra da İyonyalılara, söz konusu köprüyü ordusu ile birlikte İskit topraklarına girdikten sonra altmış gün boyunca korumalarını eğer bu süre sonunda geri dönmezlerse de yıkmalarını emretmiştir (Hdt. IV. 97). Bunun ardından I. Dareios ve ordusu İskit topraklarına girerek düşmanı aramaya başlamıştır.

Perslerin, topraklarına girerek Trakları da hâkimiyetleri altına aldıklarını öğrenen İskitler komşu halklardan yardım istemiş, yalnızca Geloni, Budin ve Sauromat kralları İskitlere yardım etme fikrine sıcak bakmıştır. İskitler bu sebeple savaşa girmek yerine iki gruba ayrılarak Persleri kendilerine çekip bir yandan da izlerini kaybettirmeye yönelik bir taktik uygulamışlardır. Bununla birlikte geriye azar azar toprak bırakmışlar, otları ve çeşmeleri kurutmuşlardır (Hdt. IV. 118-122).

Düşmanıyla bir türlü karşılaşmayan I. Dareios, en sonunda İskit kralı Idanthyrsos'a bir elçi göndermiştir. Idanthyrsos'a eğer kendisini güçlü görüyorsa kaçmak yerine savaşmasını ya da haraç olarak "toprak ve su" getirmesini iletmiştir.

---

¹⁷ Tuna Nehri.

Idanthyrsos buna cevap olarak kendilerine ait bir kentleri olmadığı için savaşa girmediklerini ancak atalarının mezarlarına bir zarar gelirse o zaman savaşacaklarını bildirmiştir. Ardından İskitler, İyonyalıların köprüyü korumak için beklediği Istros'a gitmiş ve onlara altmışıncı günün sonunda I. Dareios'u beklemeyip gitmelerini söylemişlerdir (Hdt. IV. 126-133).

İskit topraklarında kalmaya devam eden Persler, yemek ve su sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Bunun üzerine Gobryas, hasta askerleri ve eşekleri kampa bırakarak geri çekilebileceklerini I. Dareios'a önermiştir. Gobryas'ın önerisine sıcak bakan kral, gece olunca hasta ve güçsüz olan askerler ile eşekleri geride bırakarak Istros'a doğru yola çıkmıştır. Eşeklerin seslerini duyarak kampa gelen İskitler, Perslerin geri döndüklerini anlamış ve peşlerinden gitmiştir. İskitler, kestirme yollardan giderek Perslerden önce Istros'a varmıştır. Burada İyonyalılara, kral tarafından kendilerine verilen sürenin dolduğunu, bu sebeple köprüyü yıktıktan sonra özgür olarak geri dönebileceklerini söylemişlerdir. General Miltiades, İyonya'yı özgürlüğüne kavuşturma ihtimalini değerlendirmeleri gerektiğini, Milet tiranı Histiaios ise I. Dareios sayesinde herkesin tiran olarak görevlerine devam ettiğini bu yüzden Istros'u terk etmeyerek kralı beklemeleri gerektiğini savunmuştur. Histiaios'un fikri ile İyonyalılar, köprünün Skythia'ya bakan tarafının bir kısmını yıkarak özgür olmak istediklerini onlara inandırmıştır. Bununla birlikte İskitlere, Perslerin peşinden gitmelerini söylemişlerdir. İskitler, I. Dareios ve ordusunu bulmak için hemen yola çıkmış ancak Persler, İskitler ile karşılaşmadan Istros'a vararak geri dönmeyi başarmışlardır (Hdt. IV. 134-142).

I. Dareios, Avrupa'dan Asya'ya geçerken birliklerinin bir kısmını başına Daskyleion satrabı Megabazos'u getirerek Avrupa'da bırakmıştır. Bu birlikler ilk olarak Perinthoslulara, ardından Trakya içinde ilerleyerek diğer kent ve halklara boyun eğdirmiştir (Hdt. V. 1-2). Böylelikle Makedonya ve Trakya, Pers boyunduruğu altına girmiştir. Özellikle Makedonya'nın Pers hâkimiyeti altına girmesi, Kuzey Hellas ile Perslerin doğrudan temas halinde olmasına sebep olmuştur (Günaltay, 1948: 179). Bu doğrultuda bölge Perslerin Avrupa'daki ilk satraplığı haline gelmiştir (Ball, 2015: 97).

Strabon'a göre I. Dareios, Skythia'dan döndükten sonra düşmanın peşlerinden geldiğine ve intikam almak istediğine yönelik bir haber duymuş, bunun üzerine de bazı kentlerin İskitlere boğazı geçmeleri için yardım edebileceğini düşünmüş ve Propontis'teki kentleri yakmıştır (Strab. XIII. 1. 22).

Ktesias ise I. Dareios'un köprüyü geçtikten sonra Khalkedon halkının söz konusu köprüyü yıkmak istediğini öğrenmiş, bu sebeple halkın evlerini ve tapınaklarını yakmıştır (Kuhrt, 2007: 202; Nichols, 2008: 93). Polyainos'a göre I. Dareios, kendilerine verilen görevleri yerine getirmedikleri için Khalkedon kentini kuşatmış, Khalkedonlular ise kentlerinin güçlü sur duvarlarına güvenerek buna karşı gelmek suretiyle herhangi bir çaba göstermemiştir. Öncelikle herhangi bir saldırıda bulunmayan Persler, bölgenin büyük bir bölümünü yağmalamıştır. Khalkedonlular tüm dikkatlerini kentin sur duvarlarını korumaya verirken Persler, kentin uzağında yer alan Aphasium adında bir tepede kente doğru bir hendek kazmışlar ve kenti ele geçirmişlerdir (Polyaenus, *Strat.* VII. 11. 5).

Günümüzde araştırmacıların çoğu, Herodotos'un aktarımından yola çıkarak Perslerin İskit seferinde başarısız olduğu konusunda hemfikirdir. Bunun aksine K. Farrokh, I. Dareios ve ordusu Skythia'dan geri çekildiğinde en azından Trakya sınırındaki İskitlerin bir kısmının Pers İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş olabileceğini düşünmektedir. Farrokh, Romanya Gherla'da Perslere ait yazıtlı bir tuğlanın bulunmasını, Balkanların iç kısımlarında Perslerin varlık göstermiş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır (Farrokh, 2007: 59).

6.5. İyonya Ayaklanması (M.Ö. 499)

İskit seferinden sonra Sardeis'e giden I. Dareios, Istros'ta yaptıklarının karşılığı olarak Histiaios'a Myrkinos bölgesini vermiştir. Bu sırada Megabazos, kralın emriyle İyonyalıları boyunduruğu altına aldıktan sonra Sardeis'e gelmiş ve kralı, Histiaios'a güvenmemesi ve yakınında tutması gerektiği konusunda uyarmıştır. Uyarıları dikkate alan I. Dareios kardeşi Artaphrenes'i Sardeis satrabı, Otanes'i ise

Daskyleion satrabı olarak atamıştır. Daha sonra da Histiaios'u yanına alarak Susa'ya dönmüştür (Hdt. V. 25).

Bu sırada Naksos'taki soylu yurttaşlar halk tarafından kovulmuşlar ve yönetimi Histiaios'un yeğeni ve damadı olan Aristagoras'a emanet edilen Milet'e gitmişlerdir. Naksos'tan kovulanlar yurtlarına dönmek için Aristagoras'tan askeri destek istemişlerdir. Aristagoras ise eğer yurttaşlara yardım ederse Naksos'u ele geçirebileceğini düşünerek Naksoslulara, henüz böyle bir güce sahip olmadığını ancak kralın kardeşi ve Sardeis satrabı Artaphrenes'ten yardım isteyebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Aristagoras Sardeis'e gitmiştir. Burada Artaphrenes'e eğer ordu göndererek Naksos'u ele geçirmesine yardım ederse Paros ve Andros adaları ile Kyklad adalarını da imparatorluk topraklarına dâhil edebileceğini söyleyerek satrabı ikna etmiştir. Bunun üzerine Artaphrenes, Susa'da bulunan I. Dareios'un da desteğini alarak iki yüz gemi ve kalabalık bir birliği başlarına Pers Megabates'i geçirerek destek için yollamıştır. Ancak Naksos'a yapılan bu ortak sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aristagoras ise Perslerin bu başarısız seferden kendisini sorumlu tutacağını düşünmüştür. Tam bu sırada Susa'da bulunan dayısı Histiaios'tan, İyonyalıları I. Dareios'a karşı ayaklandırmasını söyleyen bir haber gelmiştir. Bunun üzerine Eretria'dan beş ve Atina'dan yirmi gemi desteği alan İyonyalılar, Sardeis'i ele geçirmişlerdir. Kentteki tapınakları ve evlerin büyük bir kısmını yakmışlar, Kızılırmak'ın batısında bulunan Persler ise yardım için Sardeis'e gelmişlerdir. Ancak Persler, İyonyalıları Sardeis'te bulmayınca Aristagoras ve birliğinin kaçtığı Efes'e gitmişler, burada İyonyalıları yenilgiye uğratmışlardır. Bunun sonucunda Atinalılar da İyonyalılardan desteğini çekmiştir (Hdt. V. 30-35; V. 99-103).

Efes'te uğradıkları yenilgiye ve Atinalıların desteğinden mahrum kalmalarına rağmen İyonyalılar, pes etmeden I. Dareios'a karşı savaş hazırlıkları yapmaya devam etmiştir. Hellespontos'a gemi yollayarak Byzantion da dâhil olmak üzere bölgedeki tüm kentleri ele geçirmiş, Karyalılar ve Amathuslular hariç tüm Kıbrıs da İyonya ayaklanmasına (Harita 13) destek vermiştir. Bu sırada Susa'da bulunan I. Dareios, İyonyalıların Aristagoras önderliğinde ve Atinalıların yardımıyla Sardeis'i ele geçirdikleri haberini almıştır. Bunun üzerine kral, Histiaios'a bu ayaklanma ile bir ilgisinin olup olmadığını sormuş, Histiaios ise ayaklanma ile bir ilgisinin olmadığını

eğer izin verirse İyonya'ya giderek hem ayaklanmayı bastıracağını hem de Aristagoras'ı getireceğini söyleyerek kralı kandırmıştır. Ardından da İyonya'ya doğru yola çıkmıştır (Hdt. V. 103-107).

Bununla birlikte Pers ordusu, İyonya ayaklanmasına katılan halklar üzerinde yeniden egemenlik kurmak amacı ile harekete geçmiştir. Persler tarafından ilk önce Kıbrıs olmak üzere Hellespontos, Karya ve İyonya kentlerinde çıkan ayaklanmalar bastırılmış ve bu bölgelere boyun eğdirilmiştir. Aristagoras ise artık I. Dareios'a karşı bir savaş başlatma fikrinin olanaksız olduğunu anlamış bu sebeple kral tarafından Histiaios'a bağışlanan Myrkinos'a kaçmak için Trakya'ya gitmiştir. Ancak burada Traklar ile yapmış olduğu savaş sonucunda ölmüştür (Hdt. V. 104-126).

6.6. Lade Savaşı (M.Ö. 494)

Histiaios, kralı kandırdıktan sonra yola çıktığı Susa'dan Sardeis'e varmıştır. Ancak satrap Artaphrenes'in kendisinden şüphelendiğini anlayan Histiaios, Sardeis'te fazla kalmadan Sakız Adası'na kaçmıştır. Bölge sakinleri ise I. Dareios'un ajanı olduğunu düşündükleri Histiaios'u önce hapse atmışlar, ardından kendilerinden taraf olduğunu anladıklarında serbest bırakmışlardır. Daha sonra Histiaios, kendisine donanma desteği sağlamaları için Lesbosluların yanına gitmiştir. Buradan aldığı sekiz gemi ile Byzantion'a doğru yola çıkmıştır. Bu sırada Fenikeliler, Kilikyalılar, Mısırlılar ve Kıbrıslılardan oluşan kara ve deniz ordusu ile Persler, Milet önündeki Lade Adası'na doğru hareket etmiştir (Hdt. VI. 1-6). Lade Adası'na varmadan önce Persler Rhodos Adası'na uğramıştır. Burada tespit edilen Lindos kroniği olayları şu şekilde aktarmaktadır:

Perslerin kralı Dareios, Grekleri köleleştirmek için düzenlediği sefer sırasında donanması ile bu adaya uğradı. Perslerin gelmesi nedeniyle halk paniğe kapılarak Lindos'taki kalelere sığındı. Barbarlar kenti kuşattı, bu sırada su sıkıntısı çektikleri için teslim olmayı düşündüler. Ancak yöneticilerden biri rüyasında su bulmak için babasına dua etmesini emreden Tanrıça gördü. Rüyayı gören yönetici yurttaşlara Tanrıça'nın mesajını anlattı. Halk beş gün

yetecek kadar sularının olduğunu fark edince barbarlardan bu süre boyunca ateşkes istedi. Ertesi gün akropolisin üzerinde kocaman bir bulut belirdi ve yağmur yağdı. Bu olaydan korkan Pers komutanı Datis, tanrıçanın halkı koruduğunu kabul ederek onlarla iyi ilişkiler kurdu (Kuhrt, 2007: 224-225).

Perslerin Lade Adası'na doğru geldiklerini öğrenen Miletliler, Perslere karşı bir kara ordusu çıkarmak yerine Milet önündeki Lade Adası'nda gemilerden oluşturdukları kale ile kentlerini savunmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda Milet, Priene, Myus, Teos, Sakız Adası, Erythrai, Foça, Lesbos ve Samos'tan gelen gemiler ile oluşturulan donanma hazır bir şekilde düşmanı beklemekteydi (Hdt. VI. 7-8).

Lade Adası açıklarında yapılan deniz savaşı Perslerin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Ayaklanmanın altıncı yılında Milet yeniden Pers egemenliği altına girmiştir (Hdt. VI. 18-19).

Milet'te yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 494 yılına tarihlenen bir yangın tabakası tespit edilmiştir (Mellink, 1961: 47). Bu durum, ayaklanmada rol oynayan Milet kenti sakinleri ve Persler arasında geçen savaşın hem Grek kaynakları hem de arkeolojik veriler ile desteklendiğini göstermektedir.

Savaş sonunda Perslere esir düşen Miletliler, Dicle'nin ağzında bulunan Ampe kentine sürgün edilmiştir. Tüm bunlar olurken Histiaios, Byzantion civarında bekleyerek Karadeniz'den gelen İyon ticaret gemilerini vurmaktaydı. Miletlilerin yenilgi haberini aldıktan sonra da Sakız Adası'na kaçmıştır. Histiaios, ordusunda yaşanan erzak sıkıntısı sebebiyle Mysia'ya ekin kaldırmak üzere gitmiş, bu sırada Harpagos komutasındaki Pers ordusu tarafından öldürülmüştür (Hdt. VI. 20; VI. 26-28).

En detaylı biçimi Herodotos tarafından aktarılan İyonya ayaklanması, yaklaşık altı yıl süren ve Persleri epey meşgul eden bir ayaklanma olmuştur. Bu ayaklanmanın sebebi Grek kentlerine tayin edilen Pers kökenli yöneticiler ile bu yöneticilerin uyguladıkları ağır vergiler ve Trakya'nın Pers hâkimiyeti altına girmesi ile birlikte, İyonyalıların Karadeniz civarında ticari faaliyetlerinin kesilmesidir (Bahar, 2015: 323; Ball, 2015: 98; Kaya, 2018: 263; Pomeroy, 2018: 157). Perslerin

Naksos seferi için Aristagoras ve Artapherenes'e yardım etmesinin sebebi ise Perslerin Avrupa'daki değerli metalleri kendi kontrolleri altına almak istemeleridir (Georges, 200: 15).

Başlangıçta İyonyalıların ayaklandığı haberini alan I. Dareios, bunu pek önemsemeyerek ayaklanmaların bastırılması için generalleri görevlendirmiş ve daha çok Atinalılara yoğunlaşmıştır (Evans, 1976: 33). Bununla birlikte Efes gibi bazı kentler ayaklanmalarda tarafsız kalmış, hatta birçok İyonya kenti destek vermeyerek Pers yanlısı bir tutum sergilemiştir (Ball, 2015: 98). Bu sebeple ayaklanma, herhangi bir başarı sağlamaması sebebiyle İyonyalılar için faydasız bir girişim olarak görülebilmektedir (Evans, 1976: 37).

6.7. Marathon Savaşı (M.Ö. 490)

İyonya ayaklanmasını bastıran Persler, Milet civarında kışı geçirmiş ikinci yılda ise Sakız Adası, Lesbos ve Tenedos adalarını hâkimiyetleri altına almıştır. İyonya'dan ayrıldıktan sonra Pers donanması, Hellespontos'un batı kıyısını ele geçirmiştir. Pers donanmasının büyük bir kısmını oluşturan Fenikeliler Byzantion ve Khalkedon gibi Pers karşıtı kentlere boyun eğdirmişlerdir (Hdt. VI. 31-33).

M.Ö. 492 yılında olasılıkla yeni bir ayaklanmanın çıkmasını önlemek amacıyla, Mardonios'un liderliğindeki Pers donanması Kilikya'ya, kara ordusu ise Hellespontos'a gönderilmiştir. Kilikya'nın ardından Mardonios, kara ordusu ile Hellespontos'ta buluşmuştur (Hdt. VI. 43). I. Dareios, İyonya ayaklanması sırasında İyonyalılara destek vermeleri sebebiyle Eretria ve Atina'yı cezalandırmak istemiştir. Bu sebeple büyük kral tarafından seferlerin yönü batıya çevrilmiştir. M.Ö. 492 yılında yapılan ilk seferde Pers donanması Hellespontos'tan Trakya'ya doğru ilerlemiştir. Donanma, Akanthos'tan Athos Dağı'nı geçerken şiddetli fırtınaya maruz kalmış ve gemilerin büyük bir bölümü zarar görmüştür. Mardonios ile birlikte kara ordusu ise Makedonya'da kamp kurmuş, ancak gece yarısı Trakya'da yaşayan Bryglerin saldırısına uğramıştır. Hem donanması hem de kara ordusu zarar gören

komutan Mardonios, başarısızlıkla sonuçlanan seferinin ardından geri dönmek zorunda kalmıştır (Hdt. VI. 44-45; Lloyd, 2002: 128).

M.Ö. 491 yılında kraliyet habercileri, Grek kentlerine giderek Perslere boyun eğdiklerini sembolize eden “toprak ve su” istemişlerdir. I. Dareios ise kıyı kesimde yaşayan tebaasına uzun gemiler inşa etmeleri için talimatlar vermiştir. Sparta ile Atina arasında kurulan ittifakın ardından Pers elçileri öldürülmüştür. Ayrıca Trakya’daki başarısızlığı sebebiyle Mardonios yerine Datis ve Artaphrenes, Eretria ve Atina’ya yapılacak sefer için görevlendirilmiştir (Briant, 2002: 158; McEvedy, 2018: 58).

Datis ve Artaphrenes komutasındaki ordu, ilk olarak Kilikya’ya gelerek civardaki kentlerden asker ve gemi almış, ardından Naksos’a boyun eğdirmek için yola çıkmıştır. Naksos’a varan Persler, kutsal alanlar da dâhil olmak üzere kenti ateşe vererek halkı köleleştirmiştir. Burada işi biten Pers kuvvetleri, Eretria’ya gitmek üzere denize açılmıştır. Düşmanın geldiğini öğrenen Eretria halkı, Atinalılardan yardım istemiştir. Atinalıların desteğini alan Eretrialılar, düşman ile altı gün süren savaşın sonunda teslim olmak zorunda kalmış ve kentlerinin kapısını açmıştır. Sardeis’teki yıkımın intikamını, Eretrialıların kutsal alanını ve kentini yakıp yıkarak alan Persler, Attika’ya doğru yola çıkmıştır (Hdt. VI. 95-98; VI. 101-102).

Persler, Atinalı tiran Hippias’ın rehberliğinde Attika bölgesine yakın olması sebebiyle Marathon Ovası’nda (Harita 14) karaya çıkmışlardır. Önemli coğrafi anlatımları ile bilinen antik dönem yazarlarından Pausanias, Marathon Ovası ile ilgili bazı bilgiler sunmaktadır. Pausanias’a göre Marathon’da büyük bir kısmı bataklık olan bir göl bulunmakta, bu göl ve kayalar üzerinde ise Artaphrenes’in atlarına ait taştan yapılan ahırlar ile çadır izleri yer almaktadır (Paus. I. 32. 7).

Perslerin Marathon’da karaya çıktıkları haberini alan Atinalılar, Philippides adında bir koşucuyu Sparta’ya göndererek onlardan yardım talep etmişlerdir. Ancak Spartalılar, dolunay çıkana dek savaşa katılmayacaklarını çünkü Apollon’un Kardeia festivalini kutladıklarını bildirmişlerdir (Pomeroy, 2018: 160).

Marathon'da savaş düzenini alan Atinalılar ağır teçhizatlı asker birlikleri adı verilen hoplitlerden, Persler ise süvariler, okçular ve piyadelerin bulunduğu birliklerden oluşmaktaydı. Pers ordusunun yarısı kadar askeri birliğe sahip olan Atinalılar, M.Ö. 490 yılında Plataialı müttefikleri ile birlikte savaşı başlatmışlardır (Pomeroy, 2018: 162). Uzun süren savaşın ardından Miltiades komutasındaki Atinalılar, Persleri ağır bir şekilde yenilgiye uğratmışlardır. Daha fazla direniş gösteremeyen Persler gemilerine binerek kaçmışlardır (Hdt. VI. 113).

K. Farrokh'a göre Marathon Savaşı, Perslerin savaş düzenindeki zayıflıklarını göstermektedir. Ancak yine de Grekler, Persleri Trakya'dan ve Ege Bölgesi'nden henüz tam anlamıyla çıkarmamışlardır (Farrokh, 2007: 73).

Perslerin Marathon'daki yenilgisini fırsat bilen Mısırlılar, M.Ö. 487/6 yılında bir isyan girişiminde bulunmuştur. Ödedikleri vergilerin ağır olmasını gerekçe sunan halk, Pers garnizonlarını Mısır'dan kovmaya çalışmıştır. Bunun üzerine I. Dareios hem Hellas'a hem de Mısır'a bir ordu göndermek için hazırlıklara başlamıştır (Günaltay, 1948: 189). Ancak Ktesias'a göre I. Dareios, hastalığa yakalanmış ve otuzuncu günün sonunda ölmüştür (Kuhrt, 2007: 237). Kralın M.Ö. 486 yılında ölmesinin ardından hem Hellas'a hem de Mısır'a yapılacak seferlerin hazırlıkları oğlu I. Kserkses'e kalmıştır.

6.8. İcraatları

Eski Persçe'de “*xšaθcapāvān*”, Grekçe'de “*σατράπης*” olarak geçen satrap kelimesi ilk kez I. Dareios tarafından yaptırılan Behistun Yazıtı'nda geçmektedir. Persler, yaptıkları fetihler ile sınırları genişleyen imparatorluğu yönetirken zorlanmış, bunun üzerine satraplık denen ve ilk kez Assurlular tarafından uygulanan eyalet sistemini kullanmışlardır (Duran, 2015: 62-64). Ksenophon'un *Kyrou Paideia* adlı eserinden ilk defa II. Kyros tarafından kullanıldığı anlaşılan sistemde, satraplık adı verilen eyaletlere satrap denen valiler atanmaktaydı (Xen. Cyr. VIII. 6). Kral tarafından tayin edilen satraplar çoğunlukla kraliyet ailesinden ya da Pers kökenli soylu aileler arasından seçilmekteydi (Kuhrt, 2009: 414). Satrapların yanında kralın

kendisi tarafından tayin edilen bir sekreter ve bir garnizon komutanı bulunmaktaydı (Goodspeed, 1899: 252). Bunun yanı sıra, her yıl eyaletler “kralın gözü” olarak adlandırılan kişiler tarafından denetlenmekteydi. Kralın satraplar üzerindeki en etkili kontrolü, bu kişiler tarafından yapılmaktaydı (Olmstead, 1948: 59).

Satrapların Pers İmparatorluğu’na karşı önemli yükümlülükleri vardı. Bunlar vergi toplamak, halkı korumak ve bölgede huzuru sağlamak, gerektiğinde krala asker yollamak gibi yükümlülüklerdi. Satraplıklardan toplanan vergiler devlet hazinesinin önemli bir kısmını oluşturmakta, ödemeler çoğunlukla nakit para, nadir de olsa at ile yapılmaktaydı (Tekin, 2017: 106). Her eyalet için ayrı değerlendirilen vergi miktarı çoğunlukla arazinin üretkenliğine bakılarak belirlenmekteydi (Goodspeed, 1899: 252).

Satraplık sistemi, II. Kyros döneminde uygulamaya başlanmış ve I. Dareios döneminde geliştirilerek sistematik hale getirilmiştir. M.Ö. 247 M.S. 224 dönemleri arasında İran’da önemli bir güç olan Partlar da Akhaimenidler gibi satraplık sistemini kullanmışlardır. Hatta Plinius, Part İmparatorluğu’nda on sekiz eyaletin olduğunu ve her yöneticinin kral unvanı taşıdığını bildirmektedir (Plin. *HN* VI. 29).

I. Dareios döneminde (Harita 15) imparatorluk Herodotos’a göre yirmi, I. Dareios’un Nakş-ı Rüstem’deki mezar yazıtına göre yirmi dokuz, I. Kserkses’in Daiva Yazıtı’na göre otuz ve Behistun Yazıtı’na göre yirmi üç satraplığa ayrılmıştır (Hdt. III. 90-96; Kent, 1950: 119, 138 ve 151). Söz konusu yazıtlarda satraplık sayısı değişkenlik göstermektedir. Örneğin Behistun Yazıtı, diğer yazıtlara göre daha az sayıda satraplık adı barındırmaktadır. Behistun Yazıtı’ndan farklı olarak I. Dareios’un mezar yazıtı ve Daiva Yazıtı’nda Hindistan, Trakya, Libya ve Nubia satraplıklarının isimleri görülmektedir. Bunun sebebi olasılıkla yapılan fetihlere bağlı olarak satraplık sayılarının artmasıdır.

M.Ö. 547/6 yılında Sardeis’in ele geçirilmesinin ardından Persler, sikke ile tanışmış, bu dönemden sonra Sardeis darphanesi artık Pers kralları için sikke basmaya başlamıştır. Öncüllerinin döneminden farklı olarak, bu dönemde Lidya stilinde basılan sikkelere son verilmiş, bunun yerini Pers sikkeleri almıştır. Bu dönemde altın ve gümüş olmak üzere iki tür sikke basılmış olup sikke basımı ile

ilgili tüm yetki krala aitti. Ancak kralın izni doğrultusunda yerel yöneticiler ve satraplar da bu hakka sahip olabilmekteydi (Tekin, 2017: 102-106).

Satraplık sistemi ve sikke basımı dışında bu dönemin en önemli icraatlarından biri, II. Kyros döneminde yapımına başlanan ancak I. Dareios döneminde tamamlanan kral yoludur (Harita 18). Assur İmparatorluğu'ndan miras kalan yolun güzergâhı Herodotos'un (V. 52-54) aktarımından bilinmektedir. Buna göre başlangıç ve bitiş noktası Ege Denizi ile Susa olan yol Efes'ten sonra kuzeye doğru Metropolis'e (Torbalı), daha sonra da Tmolos dağları (Bozdağ) üzerindeki Karabel Geçidi'ne uzanmaktadır. Karabel Geçidi'nden sonra Kemalpaşa (Nif) Çayı vadisinden Hermos (Gediz) ovasına devam etmektedir. Doğuya doğru uzanan yol Sardeis'e gitmektedir. Ancak Sardeis'ten sonra doğuya doğru hangi rota üzerinden gittiği belirsizdir. Batı Anadolu coğrafyasına bakıldığında ana ulaşım yollarının durumuna göre iki seçenek vardır: birincisi kuzeyden Kula, diğeri de Alaşehir-Denizli'den devam eden yollardır. Bu sebeple bilim insanları Kral Yolu'nun Sardeis'ten sonrası için olası iki güzergâh hakkında fikir ayrılıklarına düşmüştür (Sevin, 2001: 9)

Birinci görüşe göre, Lidya'dan doğuya doğru giden yol ilk etapta Katakekaumene (Yanık Ülke) olarak da bilinen Kula dolaylarındaki volkanik bölgeden devam etmektedir. Ardından Uşak'a doğru Lidya ve Frigya bölgelerinin sınırlarına uzanmaktadır. Uşak'tan sonraki rota net olmamakla birlikte ilk olarak Pessinus'tan (Ballıhisar) geçtiği, ardından Sangarios (Sakarya) Nehri'nden Gordion'a (Yassıhöyük) varıldığı öne sürülmektedir. Gordion'da 1955 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında yol kalıntısının tespit edilmesi, Kral Yolu'nun buradan geçtiğine inanılmasına neden olmuştur. Gordion'dan sonra doğuya devam eden yolun Ankara'ya ardından Tavion (Büyük Nefes) ve Sebasteia'dan (Sivas) Melitene'ye (Malatya) ve Fırat Nehri'ne ulaştığı düşünülmektedir. İkinci görüş ise yolun Sardeis'ten sonra Philadelphia (Alaşehir), Tripolis (Yenice), Hierapolis'e (Pamukkale) devam ettiğidir. Frigya bölgesi içinde Laodikeia'dan (Goncalı) doğuya doğru giderek Kolossai (Honaz Höyüğü), Anaua (Acıgöl) gölünün kuzeyinden Kelainai'ya (Dinar) uzanmaktadır. Daha sonra Fahrettinpaşa Gedigi ve Karadilli Ovası'ndan kuzeydoğuya doğru Iulia (Çay) ve Philoumelion'a (Akşehir) varılmakta,

Thymbrion (Kocaş) ve Tyriaion'dan (Ilgın) geçilerek Ikonion'a (Konya) ulaşmaktadır. Herodotos'un aktarımına göre yolun bundan sonraki rotası Halys'e doğrudur. Kimi bilim insanı Herodotos'un bahsettiği bu güzergâhı tartışmalı bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Buna göre Kral Yolu'nun Halys'i atlayarak geçmediğini, belki de yanından geçmiş olabileceğini öne sürmektedirler. Bu sebeple Ikonion'dan sonra Garsaura (Aksaray), Kapadokya, Mazaka'ya (Kayseri) devam etmektedir. Buradan Komana (Şar), Elbistan-Afşin ovaları üzerinden Malatya'ya uzanmaktadır (Sevin, 2001: 9-12).

Fırat Nehri'nin nasıl geçildiğine ilişkin üç ihtimal söz konusudur. Bunlardan ilki Malatya civarında yer alan Tomisa Geçiti, ikincisi Birecik dolaylarında bulunan Zeugma Geçidi (Belkıs), üçüncüsü ise Samosata yakınında Kapersana (Keferhan) Geçidi'dir. Topografik açıdan Kral Yolu'nun Tomisa Geçidi'nden uzandığı kabul edilmektedir. Fırat Nehri'nden sonra yolun Elazığ/Harput'tan Ergani-Maden Geçidi'ne, Diyarbakır'dan Mardin'e uzandığı anlaşılmaktadır. Herodotos'un Kral Yolu'nun ölçülerine ilişkin verdiği bilgiler göz önüne alındığında bir sonraki durağın Matien Ülkesi olduğu muhtemeldir. Matien Ülkesi'nin yolun en uzun bölümünü oluşturduğu, hatta burada otuz dört konağın yer aldığı bilinmektedir. Kral Yolu'nun Nusaybin'den Musul ve Bağdat'a, buradan da Ninieve ve Arbailu'ya (Erbil), Elam'dan da Susa'ya uzandığı muhtemeldir (Sevin, 2001: 12-13).

Yol boyunca kervanların dinlenmesi için toplam yüz on bir istasyon yapıldığı yine Herodotos tarafından ifade edilmiştir (Hdt. V. 52). Bu dönemde yaşayan insanların doğudan batıya ulaşımını sağlamakta olan kral yolu, aynı zamanda ticari ve askeri amaçla da kullanılmıştır (Garthwaite, 2011: 32; Tekin, 2017: 129). Herodotos, Susa'dan Sardeis'e uzanan bu kral yolunun doksan günde tamamlanabileceğini belirtmektedir (Hdt. V. 53).

I. Dareios ticari amaçla yapılan seyahatleri kolaylaştırmak için kral yolunun yanı sıra deniz ulaşımını da geliştirmiştir. Bu doğrultuda Nil Nehri ve Kızıldeniz'i, Hint Okyanusu ile Basra Körfezi'ne bağlayan bir kanal inşa etmiştir (Pomeroy, 2018: 156). Kanalın kıyısında tespit edilen yazıtlardan birinde:

Kral Dareios der ki: Ben bir Pers'im; Persia'dan yola çıktım, Mısır'ı fethettim. Nil adı verilen ve Mısır'da akan nehirden Persia'da başlayan denize kadar bu kanalın kazılmasını emrettim. Bu kanal emrettiğim gibi kazıldı ve Mısır'dan giden gemiler bu kanal boyunca Persia'ya ulaştılar (Kent, 1950: 147) ifadesi yer almaktadır.

Bu kanalın inşaatı hakkındaki bazı bilgiler Plinius'un *Naturalis Historia* adlı eserinde de mevcuttur. Plinius'a göre Nil Nehri'ndeki kanal yapımına ilk önce Mısır kralı Sesostris başlamış, ardından I. Dareios ve II. Ptolemaios devam etmiştir (Plin. *HN* VI. 33). Diodorus Siculus'a göre söz konusu kanalın yapımı için inşa faaliyetlerine Psammetikhos'un oğlu Nekho başlamış, daha sonra I. Dareios devam etmiş ancak bitirememiş ve II. Ptolemaios tarafından tamamlanmıştır (Diod. Sic. I. 33. 1-12).

I. Dareios döneminin en önemli inşa faaliyetleri Persepolis krali şehrinin kuruluşu ve Susa'da kral tarafından yaptırılan komplekslerdir (Kuhrt, 2009: 384). Modern Şiraz'ın 47 km kuzeyinde bulunan Persepolis şehri, M.Ö. 515 dolaylarında I. Dareios tarafından 455x300 m ölçülerinde bir teras üzerine kurulmuştur. Kentteki yapılar ise imparatorluğun egemen olduğu topraklardan gelen malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Önemli şenliklerin düzenlendiği Persepolis, imparatorluğun yönetim merkezi olarak oldukça önemli bir konumdaydı (Wiesehöfer, 2003: 44).

Susa ise Persepolis inşa edilmeden önce kral I. Dareios tarafından başkent olarak kullanılmıştır. Bu sebeple kral, önemli bir idare merkezi olarak kullanılan Susa'da inşa faaliyetlerine devam vermiştir. I. Dareios burada oldukça görkemli bir saray yapısı inşa ettirmiştir. *Apadana* içerisinde tespit edilen üç dilli yazıt, söz konusu saray yapısının inşasında çeşitli malzemelerin kullanıldığını ve farklı coğrafyalardan getirilen işçilerin çalıştırıldığını göstermektedir (Wiesehöfer, 2003: 51-52).

YEDİNCİ BÖLÜM

I. KSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 486-465)

I. Kserkses, Aiskhylos'a ve Herodotos'a göre II. Kyros'un kızı Atossa ile I. Dareios'un oğludur (Aesch. *Pers.* 753; Hdt. VII. 2). Babası I. Dareios'un ölümünün ardından M.Ö. 486 yılında tahta geçmiştir. Persepolis kentinde tespit edilen ve Harem Yazıtı olarak adlandırılan belge, kralın babası tarafından tahtın varisi olarak seçildiğini göstermektedir:

Kral Dareios'un başka oğulları da vardı ancak -Ahuramazda'nın isteği buydu- babam beni kendinden sonra gelecek en büyük kişi yaptı. Babam Dareios'un ardından, Ahuramazda'nın inayetiyle, kral oldum. Kral olduğumda mükemmel olanı yaptım. Babam tarafından inşa edilen yapıları korudum ve başka yapılar da inşa ettim. Ahuramazda'nın inayetiyle biz inşa ettik (Lecoq, 1977: 254-256).

Justinus'a göre I. Dareios, Hellas'a yönelik sefer hazırlıkları ile uğraşırken ölmüştür. Hüküm sürdüğü dönemde ve öncesinde oğulları olmuştur. Tahta çıkmadan önce doğan oğulları arasından en büyüğü Ariaramnes idi. Bu sebeple Ariaramnes tahta kendisinin geçmesi gerektiğini savunmuş, ancak I. Kserkses, I. Dareios kral olduktan sonra doğan ilk oğul olması sebebiyle tahta kendisinin hakkı olduğunu iddia etmiştir. İki kardeş arasındaki anlaşmazlığın devam etmesi sebebiyle durum amcaları Artaphernes'in iradesine kalmıştır. Artaphernes ise I. Kserkses'in tahta geçmesi gerektiği kararını vermiştir (Kuhrt, 2007: 246).

Herodotos'a göre I. Dareios, Mısır ve Hellas'a savaş açacağı sırada oğulları arasında taht kavgası çıkmıştır. Kralın tahta çıkmadan önce Gobryas'ın kızından üç çocuğu, kral olduktan sonra ise Atossa'dan doğan dört çocuğu olmuştur. I. Dareios varis olarak kimi belirleyeceğini düşünürken o sırada Lakedaimonia'dan Demaratos adında biri Susa'ya gelmiştir. Kralın oğulları arasındaki taht mücadelesini işiten Demaratos, I. Kserkses'e gitmiş ve I. Dareios'un kral olmadan önce herkes gibi biri olduğunu bu sebeple Artobazanes yerine onun kral olarak tahta geçmesi gerektiğini söylemiştir. I. Kserkses, Demaratos'un dediklerini babasına söylemiş ve dediklerini

haklı bulan I. Dareios, Atossa'dan olma oğlunu tahtın varisi ilan etmiştir (Hdt. VII. 3).

Ktesias ise I. Kserkses'in ailesi hakkında bilgiler sunmaktadır. Ona göre I. Kserkses, Amestris ile evlenmiştir. Bu evlilikten Onophas, Amytis, Rhodogune adında üç kızı ve Dareiaios, Hystaspes, Artakserkses adında üç oğlu olmuştur (Kuhrt, 2007: 246; Nichols, 2008: 93).

I. Kserkses tahta geçmeden önce babası I. Dareios hem Hellas'a hem de çıkan isyan sebebiyle Mısır'a ordu göndermek için hazırlık yapmaktaydı. Babasının hastalanarak ölmesi üzerine tahta çıktığında, iki bölgeye de yapılacak seferin hazırlıklarını devralmıştır. Ancak isyanın bastırılmasına yönelik ciddi bir adım atılmaması sebebiyle Mısır, neredeyse bağımsız hale gelmiş bu sebeple kral Hellas seferini erteleyerek yönünü Mısır'a çevirmek zorunda kalmıştır (Farrokh, 2007: 74).

7.1. Mısır ve Babil İsyanları (M.Ö. 486-482)

I. Kserkses, Hellas'a doğru yola çıkmadan önce Mısır'daki isyanı bastırmıştır. Mısır üzerinde yeniden kontrolü sağlayan kral, seleflerinin uyguladığı politikalara son vermiştir. Buna göre kral, Mısırlılara verdiği önemli pozisyonlardaki görevleri ve tapınakların inşası gibi bazı faaliyetler için yapılan devlet yardımını kaldırarak halkı cezalandırmıştır (Frye, 1983: 126). Mısır'da kontrolü sağladıktan sonra yönetimini kardeşi Akhaimenes'e bırakmıştır (Hdt. VII. 7).

I. Kserkses'in krallığının ikinci (M.Ö. 484) ve dördüncü (M.Ö. 482) yıllarında Babil'de iki isyan patlak vermiştir. Akkadça yazılmış çiviyazılı metinler, Bel-shimanni ve Shamas-eriba adında iki yönetici tarafından çıkarılan iki isyandan bahsetmektedir. Bu isyanları bastırdıktan sonra I. Kserkses, Babil halkını ağır bir şekilde cezalandırmıştır. İlk olarak baş tanrı Marduk'un tapınağını yıktığı ve kült heykelini yağmaladığı bilinmektedir. Daha sonra ise Babil halkı için büyük önem arz eden yeni yıl şenliklerinin yapılmasını yasaklamıştır. O güne kadar tek bir eyalet olarak yönetilen Babil toprakları, isyanın bastırılmasından sonra ikiye ayrılmıştır. İlk Fırat Nehri'nin doğusunda, günümüz Suriye ve Irak topraklarını kapsayan "Babil"

eyaleti, diğeri ise günümüz Suriye ve Filistin topraklarından oluşan “Nehrin Ötesi” eyaletidir (Frye, 1983: 126; Garthwaite, 2011: 33; Kuhrt, 2014: 164).

I. Kserkses’in Babil’deki isyanı bastırmasından sonra kentin tapınaklarını yıkması ve kült heykellerini yağmalaması ile ilgili antik dönem metinleri de bilgi vermektedir. Arrianos’a göre, Büyük İskender Babil kentine geldiğinde I. Kserkses’in yıktığı tapınakları yeniden inşa ettirmiştir (Arr. *Anab.* III. 16. 3-7). Strabon ise, Büyük İskender’in I. Kserkses tarafından tahrip edilen Babil kentini onarmak için girişimde bulunduğundan söz etmektedir (Strab. XVI. 1. 5). Aelianus da I. Kserkses tarafından Babil’deki Belus anıtının yıkıldığından bahsetmektedir (Ael. *VH* XIII. 3). Ktesias ise diğer antik dönem yazarlarının aksine I. Kserkses tarafından bir yıkımın gerçekleştiğinden söz etmemektedir. Ona göre I. Kserkses, Mardonios ile birlikte yaptırdığı Belitanas’ın mezarını görmek için Babil’e gitmiştir. Ancak kral Ekbatana’ya gitmek üzere yola çıktığında, Babillilerin General Zopyros’u öldürerek bir isyan başlattığı haberini almıştır. Bunun üzerine I. Kserkses, Megabyzos ile birlikte Babil’i ele geçirerek isyanı sona erdirmiştir (Kuhrt, 2007: 248; Nichols, 2008: 94).

I. Kserkses önce Mısır ardından Babil’de çıkan isyanları bastırdıktan ve bu bölgelerde otoritesini yeniden sağladıktan sonra yönünü Hellas’a çevirmiştir.

7.2. Artemision ve Thermopylai Savaşları (M.Ö. 480)

I. Kserkses, Mısır ve Babil’de çıkan isyanları bastırdıktan hemen sonra, Hellas’a yapılacak seferin hazırlıklarına M.Ö. 484 yılında başlamıştır (Ball, 2015: 104). Bu doğrultuda Pers donanması ve kara ordusu atlı birliklerin yiyecekleri, gemi ve köprü yapımı ve ordusuna yiyecek temin etmek gibi hazırlıklar ile uğraşmıştır. Bunların yanı sıra Hellespontos’u geçmek için iki sıradan oluşan köprü inşa ettirmiş ve Athos Dağı’nda bir kanal kazdırarak yol açtırmıştır (Hdt. VII. 21-22).

Atina’da, Marathon’daki galibiyetinden sonra Miltiades’in yerine Themistokles (M.Ö. 515-450) geçmiştir. Perslerin Mısır’dan Karadeniz’e kadar sahip oldukları tüm limanlarda gemi inşa ettikleri haberini alan Grekler, savaş

hazırlıklarına başlamış ve büyük bir donanma meydana getirmiştir (Pomeroy, 2018: 165).

Yaklaşık dört yıl süren hazırlıkları tamamlayan I. Kserkses, ordusu ile birlikte Sardeis'e doğru yola çıkmıştır. Buraya vardığında Grek kentlerine elçiler göndermiş, onlardan "toprak ve su" istemiştir (Hdt. VII. 32). Kralın bu isteğine karşılık Argos, Thebai, Thessalia ve Boiotia gibi çok sayıda kent Perslere boyun eğmiştir (Ball, 2015: 104-105).

Herodotos'a göre, Pers kara ordusu bir milyon yedi yüz bin kişiden oluşmaktaydı. Kara ordusu Medler, Assurlular, Baktrialılar, Hintliler, Ariler, Parthlar, Khorasmialılar, Sogdialılar, Gandariler, Dadikler, Kaspiler, Paktyikeliler, Utiler, Mykler, Parikaniler, Araplar, Etiyopyalılar, Libyalılar, Paflagonyalılar, Lygyalılar, Matienler, Mariandyner, Suriyeliler, Frigyalılar, Lidyalılar, Mysialılar, Traklar, Kabaleler, Moskhlar, Tibarenler, Marlar, Kolkhisliler gibi çok sayıda halktan oluşmaktaydı. Bu ordunun içinden on bin kişi haricinde geriye kalan askerleri Mardonios, Tritantaikhmes, Smerdomenes, Masistes, Gergis ve Megabyzos komuta etmekteydi. Ayrı tutulan on bin kişiye ise "ölümsüzler" adı verilmekteydi; bunlar kara ordusu içindeki en önemli birliği oluşturuyordu (Hdt. VII. 60-83).

Pers donanması ise bin iki yüz yedi gemiden oluşmaktaydı. Fenikeliler, Suriyeliler, Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kilikyalılar, Pamfilyalılar, Likyalılar, Asya Dorislileri, İyonyalılar, Aioller ve Abydoslulardan oluşan donanmanın başında Ariabignes, Preksaspes, Megabazos ve Akhaimenes vardı (Hdt. VII. 89-98).

Greklerin birliği ise Sparta, Tegea, Mantinea, Arkadia, Korinthos, Miken, Boiotia, Thespia ve Thebai gibi bölgelerden gelen askerlerden oluşmaktaydı. Pers ordusunda olduğu gibi, her bölgeden gelen askerlerin başında kendi şefi bulunmaktaydı. Ancak bunlar arasında en başarılı olanı Sparta birliğinin başında bulunan Leonidas'tı (Hdt. VII 202-204).

Kışı Sardeis'te geçiren Pers ordusu ilkbaharda yola çıkarak Abydos'a, ardından Hellespontos'a varmıştır. Hellespontos'ta inşa edilen köprü aracılığıyla Avrupa'ya geçen Pers ordusu Trakya'dan Makedonya'ya, ardından da güneye doğru

Thessalia sınırına varmıştır. Donanma ise Athos Dağı'nda inşa edilen kanaldan Artemision'a doğru ilerlemiştir. Perslerin yaklaştığını öğrenen Atinalılar, Malia körfezindeki Thermopylai'a ve kuzey Euboa açıklarındaki Artemision'a konuşlanmıştır (Brosius, 2006: 23; Pomeroy, 2018: 165).

M.Ö. 480 yılında I. Kserkses, Greklere karşı hem karadan hem de denizden bir saldırı yapmak için harekete geçmiştir. Thermopylai geçidinde (Harita 19) Grekler ve Persler arasında başlayan söz konusu savaş iki gün boyunca belirsiz kalmış, ancak her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir. İkinci günün sonunda Ephialtes adında bir Grek Perslerin tarafına geçmiştir. Ephialtes, Persleri Thermopylai'a çıkan bir patikadan geçirerek Perslerin Greklere iki cepheden saldırmasını sağlamıştır. Üç gün süren savaşın ardından Persler zafer kazanmıştır. Geçitteki savaşın ardından I. Kserkses, savaş alanında dolaşmış ve Leonidas'ın kafasını ölü bedeninden ayırarak kazığa vurdurmuştur (Hdt. VII. 212-218; VII. 238). Savaş sırasında Persler tarafından öldürülen Leonidas ve 300 hoplit için Simonides *Ey yabancı, Lakedaionialılara onların sözlerine itaat ettiğimiz için burada yattığımızı söyle!* (Simon. VII. 249) dizelerini yazmıştır.

Persler, Artemision'da mevzilenen Grekleri arkalarından çevirmek amacıyla gemilerinin bir kısmını Euboa çevresini dolaşmaları için göndermiştir. Saldırıyı başlatan Grekler, ilk etapta otuz Pers gemisini etkisiz hale getirmiştir. Ancak gece sonunda Grekler Artemision'a, Persler ise Aphetai'ya çekilmiştir. Bu sırada Grek gemilerini çevrelemek üzere Euboa kıyılarında dolanan Pers donanması, şiddetli bir fırtınaya yakalanmış ve oldukça hasar gören gemiler karaya oturmuştur. Denizde üç gün boyunca süren savaş, her iki tarafın geri çekilmesi ile sonuçsuz kalmıştır (Hdt. VIII. 7-16).

Thermopylai geçidinde zafer kazanan Pers ordusu, daha önce Themistokles tarafından vatandaşların tahliye edildiği Atina'ya gitmiştir. Akropolisi ele geçiren Persler, İyonya ayaklanmasında tahrip edilen Sardeis'in intikamını almak amacıyla şehri yakıp yıkmıştır (Brosius 2006: 25; Mansel, 1999: 285).

7.3. Salamis Deniz Savaşı (M.Ö. 480)

Thermopylai ve Artemision Savaşlarından sonra Grek donanması, Korinthos Körfezi'ne ve Salamis Adası'na (Harita 20) çekilmiştir (Tekin, 2016: 105). Pers donanması ise Phaleron dolaylarına demir atmıştır. Artemision Deniz Savaşı sonucundaki kayıpları ve şiddetli fırtınaya maruz kalmaları sebebiyle Perslerin 600-700 civarında gemileri kalmıştır. Grek donanmasında ise Perslerin yarısı kadar gemi bulunmaktaydı (Mansel, 1999: 285-286).

Akropolisteki Pers saldırısını öğrenen Grekler, Salamis'te toplanarak düşmana karşı yapacakları bir sonraki saldırının nerede olması gerektiği üzerine konuşmuşlardır. Buna göre Peloponnesoslular, Korinthoslular, Lakedaimonialılar, Arkadialılar, Philioslular gibi halklar savaşın Isthmos'da yapılmasının uygun olduğunu savunmuşlardır. Bunun aksine Atinalılar, Aiginalılar ve Megaralılar Salamis'te savaşılmasının daha avantajlı olacağı fikrini beyan etmişlerdir. Themistokles, Pers gemilerinin kendi gemilerine oranla sayıca üstün olması sebebiyle, dar bir koy olan Salamis'te savaşarak onları sıkıştırabileceklerini ve Greklerin üstünlük sağlayabileceğini öne sürmüştür. Uzun süren tartışma sonunda donanmanın Salamis'te kalması gerektiğine karar vermişlerdir. Bunun üzerine Themistokles, Perslerin yanına bir adam göndermiş ve ona Greklerin korkuya kapıldığını ve kaçmayı düşündüklerini eğer onlara hemen saldırırlarsa üstünlük sağlayacaklarını söylemiştir (Hdt. VIII. 56-64; VIII. 75).

I. Kserkses ya habercinin dediklerine inandığı için ya da kış gelmeden bir sonuca varmak istediği için 27 Eylül M.Ö. 480 gecesinde donanması ile birlikte Salamis koyuna doğru ilerlemiştir. Yarımay biçiminde savaş düzenine giren Pers donanmasının sağ kanadında Fenikeliler, sol kanadında ise İyonyalılar bulunmaktaydı (Mansel, 1999: 287).

Perslerin saldırısı ile başlayan savaşta Atinalılar karşısında yer alan Fenikelilerle, Lakedaimonialılar ise İyonyalılarla zorlu bir mücadeleye girmiştir (Hdt. VIII. 85). Savaş sırasında olasılıkla Hagios Georgios adasının arka kısmından dolaşarak Fenike gemilerine saldıran Grekler, Pers donanmasına ciddi zararlar

vermiştir. Bunun üzerine Persler, on iki saat süren savaşın ardından geri çekilmek zorunda kalmıştır (Mansel, 1999: 288).

Salamis Deniz Savaşı'nda yenilgiye uğrayan I. Kserkses, ordusunu Mardonios'un komutasına bırakarak Sardeis'e gitmek üzere yola çıkmıştır. Mardonios ise baharda Peloponnesos'a ilerlemenin daha uygun olduğunu düşünerek kışı geçirmek üzere Thessalia'ya gitmiştir (Hdt. VIII. 113).

7.4. Plataia ve Mykale Savaşları (M.Ö. 479)

Mardonios'un önderliğindeki Pers ordusu, ilkbaharın gelmesi ile Thessalia'dan yola çıkarak Atina'ya varmıştır. Atina halkı kenti boşaltarak Salamis'e gitmiş ve Spartalılardan destek istemiştir. Mardonios, Atina'yı yakıp yıkmış ardından da savaş için uygun olmaması sebebiyle kenti terk ederek Boiotia'ya gitmiştir (Hdt. IX. 13-14; Günaltay, 1948: 199).

Persler, su kaynağına sahip olması sebebiyle Plataia'da (Harita 21) kamp kurmaya karar vermişlerdir. Grekler ise Kithairon Dağı'nın eteğinde toplanmıştır. Greklerin yakınlarında olduğu haberini alan Mardonios, ordusunu düzene sokmuştur. Buna göre Lakedaimonluların karşısına Persleri; Korinthos ve Potidaialılar gibi halkların karşısına Medleri; Miken, Epidauros, Troizen, Tirynslilerin karşısına Baktrialıları; Hermione, Styrea ve Erythrailuların karşısına Hintlileri; Amprakia, Anaktorion ve Aiginalıların karşısına Sakaları; Atina, Plataia ve Megaralıların karşısına da Boiotia, Lokris, Malis ve Thessalialıları koymuştur (Hdt. IX. 31; Günaltay, 1948: 199).

On gün boyunca Pers ve Grek ordusu bir saldırı başlatmadan beklemiştir. Grek ordusunun durumu düşman tarafından su kaynaklarının kapatılması sebebiyle iyiye gitmemekteydi. Bu sebeple Greklerin ordusu Plataia'ya doğru çekilmiş, bu sırada aralarında çıkan karışıklık sebebiyle üç kısma ayrılmıştır. Greklerin kaçmaya başladığını zanneden Mardonios, saldırıya geçmiştir. Ancak Spartalıların saldırıları sebebiyle Persler bir hayli zorlanmış hatta Mardonios bu esnada öldürülmüştür. Daha sonra Atinalılar ile Spartalıların birleşmesi ile ağır kayıplar veren Persler, kuzeye

doğru kaçarak Hellas'ı terk etmiştir (Günaltay, 1948: 199-200; Mansel, 1999: 290-291).

Sparta kralı Leotykides'in komutasındaki yüz on gemiden oluşan donanma, olasılıkla Samos'a doğru ilerlemiştir. Ancak Perslerin burada olmadığını anladıklarında Küçük Asya kıyılarına gitmişlerdir. Kendilerini bir savaşa girecek kadar güçlü görmeyen Persler, Mykale mevkiinde karaya çıkmaya karar vermiştir. Bunu öğrenen Grekler de Mykale'ye gelmişlerdir. Spartalılar ve Atinalılar kıyıdan ve dağdan olmak üzere iki yönden saldırı başlatmıştır. Pers ordusunda bulunan İyonyalıların taraf değiştirmesinin ardından Persler bozguna uğratılmıştır (Günaltay, 1948: 200-201).

Mykale Savaşı'nın ardından Perslerin gemilerini yakan Grekler, Samos'a gitmişler ve burada, özgürlüklerine kavuşan İyonyalıları göç ettirerek yeni bir yere yerleştirme fikri üzerine konuşmuşlardır. İyonyalıların gidişatı ile ilgili Peloponnesoslular, Perslerin tarafını tutmuş olan Grekleri bölgelerinde çıkartarak bu bölgeleri İyonyalılara vermenin doğru olacağını savunmuşlardır. Ancak Atinalılar, Peloponnesosluların kendi kolonilerine yönelik böyle bir düşünce içinde olmalarına tepki göstererek karşı çıkmışlardır. Bununla birlikte Samos, Sakız Adası, Lesbos ve Grek safhındaki adaların Attika-Delos Birliği'ne dâhil edilmesine karar vermişlerdir (Hdt. IX. 106).

Daha sonra Grekler, Perslerin Avrupa ile bağlantısını sağlayan Hellespontos'ta kurdukları köprüyü yıkmak üzere harekete geçmiştir. Ancak Abydos'a vardıklarında köprünün firtına sebebi ile yıkıldığını görmüşlerdir. Bunun ardından Peloponnesoslular geri dönmüş, Atinalılar ise Pers garnizonu olan Sestos'u kuşatmıştır. İki ay süren kuşatmanın ardından Sestos, Greklere teslim olmak zorunda kalmıştır (Hdt. IX. 114-118).

Hem karada hem de denizde yapılan bu savaşların ardından Persler, kendilerini yeniden toparlamak, ardından da saldırıya geçmek için uzun bir süre barış ortamına ihtiyaç duymuştur. Bunun aksine M.Ö. 478/7'de Delos Adası'nda, adalar ve Anadolu'daki Pers hâkimiyetini sonlandırmak için Atina tarafından Attika-Delos Birliği kurulmuştur. Trakya, Ege ve Batı Anadolu kıyılarındaki yaklaşık 300 kent

devletini içeren birlik, M.Ö. 478 yılında Karadeniz ile ticareti sağlayan Trakya'yı, boğazları ve Byzantion kentini, M.Ö. 477/6 yılında ise Eion'u ele geçirmiştir (Bahar, 2015: 325; Günaltay, 1948: 201; Mansel, 1999: 297-300).

7.5. Eurymedon Savaşı (M.Ö. 466)

Marathon Savaşı'nda Greklerin komutanı olan Miltiades'in oğlu Kimon, Attika-Delos Birliği'nin Pers hâkimiyetini sona erdirmek için düzenlediği birçok seferde komutanlık etmiştir. M.Ö. 466 yılında ise Likya ve Karya'yı söz konusu birliğe dâhil etmiştir. Bunun üzerine I. Kserkses, Gobryas'ın oğlu Ariomandes'in başında bulunduğu büyük bir birliği Kimon'a karşı göndermiştir. Bu birlikte kara ordusuna Pherendates, donanmaya ise Tithraustes komuta etmekteydi. Grekler ve Persler arasında Eurymedon Nehri'nin (Köprüçay) ağzında gerçekleşen savaşta Persler yenilgiye uğramıştır. Hem karada hem de denizde Persleri yenilgiye uğratan Grekler, daha sonra hazinelerin bulunduğu Pers kamplarını ele geçirmiştir (Olmstead, 1948: 267-268; Plut. *Cim.* XII; Thuc. I. 100). Greklerin bu zaferinin ardından Anadolu'nun güneyindeki Pers hâkimiyeti sona ermiştir.

I. Dareios'un intikamını almak için Greklere yönelik savaflara devam eden I. Kserkses ve ordusu üst üste yenilgiye uğramış ve bu durum Pers İmparatorluğu'nun prestijine gölge düşürmüştür. Persler, bu başarısızlıkların bir sebebi olarak askeri zayıflıklarını gidermek için yeterli çabayı göstermemiştir. K. Farrokh'a göre, Pers ordusunun en önemli sorunu etnik çeşitliliğe sahip olmasıydı. Farklı halkların ordu içinde yer alması, dil faktörü sebebiyle iletişim sorununu beraberinde getirmiş, özellikle askeri koordinasyonun sağlanamaması nedeniyle her halk kendi savaş taktiği ve geleneği ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Pers ve Med kökenli askerler dışında diğer bölgelerden orduya katılan askerler olasılıkla isteksiz bir vaziyette savaflara dâhil olmuşlardır. Çünkü söz konusu askerler, imparatorluk topraklarına zorla dâhil edilen bölgelerden gelmekteydi. Pers kökenli olmayan birlikler içinde savaş coşkusu olmayan askerlerin yer alması, Greklere yönelik seferlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuş olabilir (Farrokh, 2007: 84-85). Bunlarla birlikte I. Kserkses'in Ege Bölgesi'nin tamamını imparatorluk topraklarına

dâhil etmeye çalışarak Grekleri Pers egemenliğini tanımaya zorlaması, kralın başarısız olmasının sebeplerinden biridir (Wiesehöfer, 2009: 74).

Pers İmparatorluğu, I. Kserkses döneminden itibaren eski gücünü yitirerek zayıflamaya başlamıştır. Ancak yine de bu dönemde inşa faaliyetleri devam etmiştir. Özellikle Persepolis'te I. Dareios döneminde yapımına başlanan I. Dareios Sarayı'nı tamamlamış, *apadananın* kuzey merdivenlerini ve kent kapısını yaptırmıştır. Bunlarla birlikte yine Persepolis'te kendisine bir saray yapısı inşa ettirmiştir. I. Kserkses'in bu inşa faaliyetleri ile ilgili verilerin tümü söz konusu yapılarda tespit edilen yazıtlardan bilinmektedir.

I. Kserkses, yaşamının son zamanlarında saray entrikaları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim M.Ö. 465 yılında, Persepolis'teki sarayında tahtın varisi olarak belirlediği oğlu Dareios ile birlikte Artabanos (oğullarından biri) ve Spitamenes tarafından öldürülmüştür (Farrokh, 2007: 86; Garthwaite, 2011: 34). British Museum'da sergilenen BM 32234 envanter numaralı tablet, ... *Kserkses oğlu tarafından öldürülmüştür* (Kuhrt, 2007: 306; O'Maly, 2016: 4) ifadesi ile I. Kserkses'in ölümü hakkında bilgiler sunmaktadır.

Ktesias'a göre Artabanos ve Aspamitres, I. Kserkses'i öldürmüş, ardından kralın oğlu I. Artakserkses'e kralı öldüren kişinin kardeşi Dareios olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Artabanos, I. Artakserkses'in yanına Dareios'u getirmiş, Dareios ise katil olmadığına yemin ederek suçsuz olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Ancak kardeşine inanmayan I. Artakserkses, Dareios'u öldürmüş ve Artabanos sayesinde kral olmuştur (Kuhrt, 2007: 307; Nichols, 2008: 95).

Diodorus Siculus'a göre kraliyet muhafızlarını şefi olan Artabanos, kral I. Kserkses'i öldürerek krallığı ele geçirmek istemiştir. Bu planını Mithridates'e de iletmiş ve Mithridates ile birlikte kralı öldürmüşlerdir. Bunun ardından Artabanos, kralın oğlu olan I. Artakserkses'e, kardeşi Dareios'un babasını öldürdüğünü söylemiştir. Bu sebeple I. Artakserkses, kardeşi Dareios'u öldürmüştür. Ancak Artabanos da I. Artakserkses'i öldürmek için girişimde bulunmuştur. Yaralanan I. Artakserkses, Artabanos'u öldürerek intikamını almış ve tahta geçmiştir (Diod. Sic. XI 69).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

I. ARTAKSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 465-424/3)

I. Kserkses'in saray komplosuna kurban gitmesinin ardından tahta oğlu I. Artakserkses geçmiştir. Mısır'ın Elephantine bölgesinde ele geçen ve papirüs üzerine yazılmış Aramice bir yazıtta kralın tahta geçişinden bahsedilmiştir. Bu yazıtta I. Artakserkses'in Kislev'in 18. gününde (M.Ö. 17 Aralık 465-15 Ocak 464), Thoth'un 7. günü (ilk Mısır ayına denk gelir), 21 yılında tahta oturarak saltanatının başladığı belirtilmektedir (Kuhrt, 2007: 307).

I. Artakserkses'in adının antik dönem metinlerinde farklı biçimlerde geçtiği dikkat çekmektedir. Örneğin Josephus, I. Kserkses öldükten sonra krallığın Greklerin Artakserkses olarak adlandırdığı oğlu Kyros'a geçtiğinden söz etmektedir (Joseph. *AJ.* XI. 6. 1). Plutarkhos ise Artakserkses'in ilk olarak Arsikas olarak anıldığını, Deinon'un ise ona Oarses ismini verdiğini belirtmektedir. Ayrıca kral, sağ elinin sol elinden uzun olması sebebiyle *longimanus*, yani uzun elli lakabı ile de tanınmaktaydı (Plut. *Artax.* I. 1-2).

Kişiliği ve dış görünüşü ile ilgili olarak Cornelius Nepos, I. Artakserkses'in cesurca savaştığını bununla birlikte etkileyici ve yakışıklı bir figür olarak bilindiğini belirtmektedir (Briant, 2002: 570). Ammianus Marcellinus ise diğer krallara göre I. Artakserkses'in cezalandırma yönteminin farklı ve daha yumuşak olduğunu, bu sebeple tebaasının saygısını ve memnuniyetini kazandığına değinmiştir (Amm. Marc. XXX. 8. 4).

Antik yazarlar dışında kutsal metinlerde de I. Artakserkses'ten bahsedilmiştir. Tevrat ve Zebur'un Ezra bölümüne göre I. Artakserkses, Ezra'ya bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Kudüs'teki tapınağa sunuların götürülmesi için para verdiğini hatta paranın yetmediği durumda tapınak için başka ödemeler yapılması gerekirse krallığın hazinesinden karşılanabileceğini belirtmiştir (Ezra 7. 11-25). II. Kyros döneminde olduğu gibi I. Artakserkses döneminde de Yahudilere yönelik politikaların devam ettiği dikkat çekmektedir. Bu sebeple kral, Tevrat ve Zebur'un Ezra ve Nehemya bölümlerinde onurlandırılmıştır (Farrokh, 2007: 86).

I. Artakserkses, babası I. Kserkses gibi, babasından kalan inşa faaliyetlerine devam etmiştir. Ele geçen bir yazıtta bu durum kanıtlanmaktadır:

Ben Artakserkses, büyük kral, kralların kralı, tüm insanların ve ülkelerin kralı, ... Kserkses'in oğlu, Dareios'un torunu, Akhaimenid. Büyük kral Artakserkses der ki: Ahuramazda'nın inayetiyle, babam Kserkses bu sarayı inşa etti. Onun ardından ben inşasına devam ettim. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve yaptıklarımı korusun (Lecoq, 1977: 265).

Bir diğer yazıtta ise,

Kral Artakserkses der ki: babam, kral Kserkses bu sarayın temellerini attı. Ahuramazda'nın koruması ile ben, kral Artakserkses bu sarayın inşasını bitirdim (Lecoq, 1977: 265-266) ifadeleri yer almaktadır.

Diodorus Siculus'a göre, I. Artakserkses tahta çıktığında ilk olarak babasının cinayetinde rol oynayanları öldürmüş, ardından krallığın işlerini kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemiştir. Daha sonra kendisine düşmanca yaklaşan satrapları kovmuş ve onların yerine satrapları arkadaşlarının arasından seçmiştir. İlimli bir yönetim politikası belirlediği için tüm Perslerin onayını almıştır (Diod. Sic. XI. 71. 1-2). Josephus ise I. Artaserkses krallığının ilk yıllarında Hindistan'dan Etiyopya'ya yirmi yedi satrabı atadığını belirtmektedir (Joseph. AJ. XI. 185).

Ktesias'a göre Artabanos¹⁸ adındaki Baktria satrabı ile birlikte Baktrialılar krala karşı ayaklanmıştır. Daha sonra bu ayaklanma kral tarafından bastırılmıştır (Kuhrt, 2007: 315; Nichols, 2008: 95).

8.1. Mısır İsyanı (M.Ö. 460)

Baktria'da çıkan isyanın ardından M.Ö. 460 yılında, Psammetikhos'un oğlu Inaros tarafından Mısır'da bir isyan başlamıştır. Özgürlüklerine kavuşmak isteyen Mısırlılar, Pharos Adası'nın karşısında yer alan Mareia kentinde başlattıkları isyanla

---

¹⁸ Ktesias, Baktria satrabının adını Artabanos olarak verirken Şemsettim Günaltay satrabın kralın kardeşi Hystaspes olduğunu belirtmektedir (Günaltay, 1948: 204).

Atinalılar tarafından desteklenmiştir. Mısır'daki isyanı öğrenen I. Artakserkses, amcası Akhaimenes'i üç yüz binden fazla askerden oluşan orduya komutan olarak atamıştır. Akhaimenes Mısır'a vardığında Nil Nehri'nin yakınına kamp kurmuş, burada dinlendikten sonra ordusunu savaşa hazırlamıştır. Ancak bu sırada Libyalı ve Mısırlılardan oluşan ordu, Atinalıların desteğini beklemekteydi. Atinalıların iki yüz gemi ile Mısır'a desteğe gelmesinin ardından her iki taraf da savaş için hazır vaziyetteydi (Diod. Sic. XI. 74. 2-3; Plut. *Them.* XXXI. 1; Thuc. I. 104).

İki taraf arasında gerçekleşen şiddetli savaşın ardından Pers ordusunun bir kısmı yok edilmiş, bir kısmı ise kaçarak Memfis'teki Beyaz Kale'ye sığınmıştır. Zaferi kazandıklarına kesin bir gözle bakan Atinalılar, Persleri Beyaz Kale'ye kadar takip etmiştir. Burayı kuşatma altına alan Atinalılar, Persleri yenilgiye uğratmıştır (Diod. Sic. XI. 74. 4-5; Thuc. I. 104. 2).

Ordusunun ağır yenilgiye uğradığını öğrenen I. Artakserkses, ilk olarak birkaç adamını Lakedaimonia'ya büyük miktarda para ile yollamış ve Lakedaimonialılardan Atinalılarla savaşmalarını istemiştir. Ancak Lakedaimonialılar, kralın teklifini umursamamış ve parayı kabul etmemiştir (Diod. Sic. XI. 74. 6).

Bu isteğine karşılık bulamayan I. Artakserkses, Mısır'a gitmeye karar vermiştir. Fenike ve Kilikya'da topladığı birliklerinin üç yüz bini kara ordusunu, üç yüz gemi de donanmasını oluşturmaktaydı. Megabazos önderliğindeki bu ordu, Atinalılar ile gerçekleşen ilk çarpışmada Grekleri yenilgiye uğratmış ve Inaros'u yaralamıştır (Günaltay, 1948: 205).

Megabazos tarafından açtırılan kanal ile Persler, Prosopitis adasına doğru saldırıya geçmiş, burada Atinalıları bozguna uğratmıştır. Atinalıların bir kısmı Attika'ya gitmek üzere kaçmış, diğer kısmı da Inaros ile birlikte gitmiş ancak daha sonra teslim olmuştur. Bu esnada (M.Ö. 454) Mendesionne ağzından geçen elli Grek gemisi, Fenikeliler tarafından batırılmıştır. Bunun ardından Inaros teslim olmuştur (Diod. Sic. XI. 77; Günaltay, 1948: 206; Thuc. I. 110).

Megabazos, Inaros ve Grekler ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Persler, Mısırlılara ve Atinalılara dokunmayacak, hatta Atinalılar isterse evlerine

dönebileceklerdi. Ancak daha sonra Amytis, kralı Inaros tarafından öldürülen oğlu Akhaimenes'in intikamını alması için ikna etmiştir (Kuhrt, 2007: 324; Nichols, 2008: 97).

Mısır'daki zaferin ardından Persler, Kıbrıs'a yönelerek burayı yeniden egemenlik altına almışlardır. Ancak M.Ö. 450 yılında Kimon önderliğindeki Grekler, Mısır'da yapılan savaşın intikamını almak suretiyle iki yüz gemiden oluşan filo ile Kıbrıs'a gitmiştir. Kition kentini kuşatırken Kimon ölmüş, bunun ardından donanma buradan ayrılmıştır. Kıbrıs'taki Salamis'ten yola çıktıkları sırada hem karada hem de denizde Fenike ve Kilikya kuvvetleri ile savaşmışlardır. Her iki savaşta da başarı kazanan Grekler, evlerine dönmüştür (Diod. Sic. XII. 2-3; Mansel, 1999: 306; Thuc. I. 112. 2-4; Lycurg. *Leoc.* I. 72)

8.2. Kallias Barışı (M.Ö. 449)

Diodorus Siculus'a göre Perslerin Kıbrıs'taki yenilgisini öğrenen kral I. Artakserkses, Grekler ile barış yapılması gerektiği kararını vermiştir. Bunun üzerine Artabazos ve Megabyzos, Greklerle uzlaşmak için elçileri göndermiştir. Persler tarafından gönderilen elçileri iyi karşılayan Grekler, Hipponikus'un oğlu Kallias'ı Persler ile barış görüşmeleri yapmak için görevlendirmişlerdir (Diod. Sic. XII. 4. 4-5)

Kimon'un Kition kentindeki ölümünün ardından yerine Atina'nın önemli devlet adamı olan Perikles geçmiştir. Perikles, Perslerle barış görüşmelerini yapması için Kallias'ı Susa'ya göndermiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda Kallias ve Pers kralı I. Artakserkses arasında "Kallias Barışı" yapılmıştır (Mansel, 1999: 306; Dem. IXX. 279).

Kallias Barışı'na göre Persler, İyonya kentlerinin özerkliklerini kabul edecek ancak toprağın yönetimi Persler tarafından sağlanacaktı. Pers kara ordusu Batı Anadolu'nun deniz kıyılarına üç günlük mesafeye kadar yaklaşamayacak böylelikle bölge askerlerden arındırılmış olacaktı. Pers donanması güneyde Phaselis'in, kuzeyde ise İstanbul Boğazı'nın batısına geçemeyecekti (Brosius, 2006: 26; Diod.

Sic. XII. 4-6; Isoc. *Paneg.* XII. 59; Kaya, 2018: 286; Schwertheim, 2009: 45). Bu anlaşmayla Persler, önceleri boyunduruğu altında olan Küçük Asya topraklarındaki Grek varlığını kabul etmek durumunda kalmıştır (Eddy, 1970: 9)

Grekler bu barış sayesinde, yaklaşık elli yıl süren savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıyı geride bırakarak Persler ile başlayacak ticaret ilişkileri sonucunda refaha kavuşmuştur. Ancak bu durum Pers cephesinde, II. Kyros döneminde kurulan ve I. Dareios döneminde en geniş coğrafyaya ulaşan imparatorluğun, artık zayıflama sürecine girmesi anlamına gelmekteydi.

SONUÇ

M.Ö. 550 yılında Medleri yenerek imparatorluk kuran Persler, M.Ö. 547/6 yılında Medler ile Lidyalılar arasında sınır olan Kızılırmak'ın batısına geçmiş ve Lidya Krallığı'nı devirerek başkent Sardeis'i fethetmiştir. Devam eden süreçte ise Batı Anadolu kentlerini boyunduruk altına almışlardır. Batı Anadolu'da sağladıkları otoritenin ardından II. Kyros yönetimindeki Persler, Orta Asya'ya ve Babil'e yönelmiştir. Yapılan seferler sonucunda geniş bir coğrafyaya yayılan imparatorluk topraklarında, farklı etnik kökende halklar barınmaya başlamıştır. Bu durum bölgenin yönetimi ve korunması, vergilerin ise düzenlenmesi ve toplanması gibi konular ile ilgili sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sebeple II. Kyros, daha önce de Assurlular tarafından kullanıldığı bilinen satraplık sistemini uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda Anadolu coğrafyasında, merkezi Sardeis olan Sparta ve merkezi Dasykleion olan Hellespontos Frigyası olmak üzere iki önemli satraplık kurulmuştur. Bu satraplıkları da yapılan başarılı fetihler sayesinde imparatorluk topraklarına katılan bölgelerde kurulan diğer satraplıklar izlemiştir. II. Kyros döneminde uygulanmaya başlanan bu sistem asıl olarak I. Dareios döneminde yeniden düzenlenmiş, geliştirilmiş ve fetihlerle bağlantılı olarak sayısı arttırılmıştır.

Pers kralları yaptıkları başarılı seferler sonucunda egemenliği altına aldığı bölgelerde çoğu zaman hoşgörü politikası uygulamıştır. Bu hoşgörü politikasını uygulayan en önemli Pers kralı II. Kyros'tur. M.Ö. 539 yılında Babil'i ele geçiren kral, Nabukadnezar tarafından Babil'e sürgün edilen Yahudileri yurtlarına geri göndermiş hatta onların tahrip edilen Kudüs'teki tapınaklarını yeniden inşa etmeleri için yardım etmiştir.

II. Kyros'un bu davranışı Tevrat ve Zebur'da yer almaktadır. Ancak Grek kaynaklarının bize aktardığına göre II. Kyros'un aksine II. Kambyses, hükmettiği bazı halkları oldukça sert bir politika ile yönetmiştir. Örneğin, II. Kambyses'in halkın dini değerlerine saygı göstermeksizin Mısırlılar için bir hayli önemli olan

tapınakları yakıp yıktığı ve Mısır dininde kutsal olan Apis boğasını öldürdüğü gibi bazı anlatımlara Herodotos ve Diodorus Siculus'ta rastlanmaktadır.

II. Kyros döneminde temelleri atılan ve giderek güçlenen imparatorluk, I. Dareios döneminde en parlak seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde ilk kez Lidyalılar tarafından kullanılan ve gücün bir simgesi olan sikke darbına başlanmıştır. Yine bu dönemde Persler, Assurlulardan kalan, hem ticari hem de askeri alanda önemli bir unsur olan yol ağını genişletmiştir.

İran'dan Orta Asya, Hindistan, Batı Anadolu ve Akdeniz gibi geniş bir coğrafyaya hâkim olan Persler, her ne kadar yönetimi kolaylaştırmak için satraplık denen eyalet sistemini kullansalar da yine de birçok sorun ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda Persler, varlık gösterdikleri iki yüz yıl boyunca Mısır, İyonya ve Babil gibi birçok bölgede Pers egemenliğini kabul etmeyen halklar sebebiyle çıkan isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle İyonya'da çıkan isyan gibi imparatorluğun bastırmak için yoğun çaba sarf ettiği isyanlar, imparatorluğun otoritesine ciddi zararlar vermiştir.

I. Dareios döneminin sonuna kadar egemenlik alanlarını daha fazla geliştirmek için sürekli saldırı politikası uygulayan Persler, özellikle I. Kserkses dönemi ile buna son vererek ellerinde olan mevcut toprakları korumaya yönelik bir politika tercih etmişlerdir. Bu durum artık Perslerin yavaş yavaş zayıflama sürecine girdiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Pers-Grek savaşları sırasında Persler, ciddi yenilgiler alarak ağır kayıplar vermiş bu doğrultuda II. Kyros tarafından kurulan imparatorluk yavaş yavaş zayıflama sürecine girmiştir. Bu sebeple M.Ö. 449 yılında Atinalı Perikles tarafından görevlendirilen ve Kallias denen diplomat ile barış yapmışlardır. Kallias Barışı'na göre Persler, kuzeyde İstanbul Boğazı güneyde ise Likya'nın doğusunu sınır olarak kabul edecek ve batıya gidemeyecekti. Bu barış Perslerin Ege Denizi'ndeki Grek egemenliğini kabul ettiğini ve artık eskisi gibi bir güce sahip olmadığını gösterir niteliktedir.

M.Ö. 547/6 yılında Batı Anadolu'yu boyunduruğu altına alarak imparatorluk kuran Persler Orta Asya, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu gibi çeşitli coğrafyalarda varlık göstermiştir. Perslerin bu son derece ihtişamlı maddi ve manevi varlığının izlerini gerek yazılı kaynaklardan gerekse arkeolojik verilerden sürebilmekteyiz. Perslerin siyasi faaliyetleri, gelenek ve görenekleri, politikaları gibi konular da özellikle Grek yazılı kaynaklarının bize aktardığı şekliyle bilinmektedir. Bununla birlikte günümüzde hem Pers hem Grek yazılı kaynaklarının hem de arkeolojik verilerin bir arada değerlendirildiği Türkçe yayınların yok denecek kadar az olduğu, bu tür yayınların ise İngilizce ve Fransızca gibi dillerde yazıldığı bilinmektedir. Bu sebeple tez çalışmasında Persler ile ilgili epigrafik, arkeolojik ve filolojik kaynakların bir arada olduğu ve bu kaynakların da bir süzgeçten geçirilerek değerlendirilmesi ile katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Perslerin siyasi tarihine ilişkin mevcut kaynakların büyük çoğunluğunda öncelikli olarak Herodotos'un kayıtlarının dikkate alındığı görülmüştür. Biz de tez çalışmamızda P. Briant'ın **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire** adlı kitabında izlediği yola olabildiğince paralel olarak tarihin babası olarak atfedilen Herodotos'un anlatımlarını öncülü, çağdaşı veya ardılı olan diğer yazar ve şairler ile hem karşılaştırmak hem de desteklemek suretiyle bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Ayrıca, Persler tarafından bu konuların detaylı bir biçimde aktarıldığı çiviyazılı metinlerin yeterli sayıda olmaması sebebiyle, günümüzde Pers siyasi tarihinin bir kısmı hâlâ karanlıkta kalmaktadır. Bu durum belki de Perslerin hâkimiyet sahasında yapılan ve yapılacak arkeolojik kazılar sonucunda açığa çıkarılacak yazılı veya yazısız buluntuların detaylı bir biçimde değerlendirilmesi ile aydınlatılabilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABBOT, J.: 1876 **History of Cyrus the Great**, New York, Harper&Brothers Publishers.
- ABDİ, K.: 2002 “Notes on the Iranization of Bes in the Achaemenid Empire”, **Ars Orientalis XXXII**, 133-162.
- AKURGAL, E.: 2014a **Anadolu Uygarlıkları**, Ankara, Phoenix Yayınları.
- 2014b **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, Phoenix Yayınları.
- ALLEN, L.: 2005 “Le Roi Imaginaire: an Audience with the Achaemenid King”, ed. O. Hekster, R. Fowler, **Imaginary Kings: Royal Images in the Ancient Near East, Greece and Rome**, München, Franz Steiner Verlag, 39-62.
- ANSON, E. M.: 1988 “Antigonus, The Satrap of Phrygia”, **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Bd. 37, H. 4, München, Franz Steiner Verlag, 471 – 477.
- ARMAYOR O. K.: 1978 “Herodotus’ Catalogues of the Persian Empire in the Light of the Monuments and the Grek Literary Tradition”, **Transactions of the American Philological Association 108**, 1-9.
- ARSLAN, M.: 2010 **İstanbul’un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Helenistik Dönemler**, İstanbul, Odin Yayıncılık.

- ATEŞLİER, S.: 2017 “Anadolu’da Pers Dönemi Yapıları”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 162-171.
- ATKINSON, K. M. T.: 1956 “The legitimacy of Cambyses and Darius as Kings of Egypt”, **Journal of the American Oriental Society**, 76 (3), 167-177.
- AUSTIN, M. M.: 1990 “Greek Tyrants and the Persians 546- 479 B.C”, **The Classical Quarterly**, 40 (2), 289-306.
- AVERY, H. C.: 1972 “Herodotus’ Picture of Cyrus”, **The American Journal of Philology**, 93, (4), 529-546.
- BAGHBIDI, H. R.: 2009 “Darius and the Bisotun Inscription: A New Interpretation of the Last Paragraph of Column IV”, **Journal of the Persianate Studies** 2, 44-61.
- BAHAR, H.: 2015 **Eskiçağ Uygarlıkları**, 5. bs., Konya, Kömen Yayınları.
- BAKIR, T.: 1991 “Daskyleion”, **Höyük I**, 75-84.
- 1994 “Anadolu Pers sanatı ve Daskyleion Satraplığı”, **1993 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları**, 24-30.
- BAKIR, T.,
POLAT, G.: 1999 “Daskyleion 1997”, **20. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 577 – 579.
- BAKIR, T., GÜRTEKİN,
R.G., TANRIVER, C.: 2002 “Daskyleion 2001 Kazıları”, **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, Ankara, 491-500.

- BAKIR, T., ERDOĞAN, A., BULUT, H., YILDIZHAN, H.: 2003 “Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları”, **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, Ankara, 311-318.
- BAKIR, T.: 2004 “Daskyleion’da Phrygler”, ed. T. Korkut, **60. Yaşında Fahri Işık’a Armağan. Anadolu’da Doğdu**, İstanbul, Ege Yayınları, 55-67.
- BAKIR, T., ERDOĞAN, A., BULUT, H., YILDIZHAN, H.: 2004 “Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları”, **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 311- 318.
- BAKIR, T.: 2004 “Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı”, **Anatolia** **25**, 1-26.
- 2017 “Anadolu’da Perslerin İzinde”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2-9.
- BALCER, J. M.: 1991 “The East Greeks Under Persians Rule: a Reassessment”, **Achaemenid History VI, Asia Minor and Egypt: Old Cultures in A New Empire**, Leiden, 57-65.
- 1993 “The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia”, **Archaeologische Mitteilungen aus Iran** **26**, 81-90.
- 1995 **The Persian Conquest of the Greeks**, Konstanz.

- BEAULIEU, P-A.: 2018 **A History of Babylon 2200 BC- AD 75**, (Blackwell History of Ancient World), Wiley-Blackwell.
- BEAN, G. E.: 2018 **Eski Çağ'da Ege Bölgesi**, çev. İ. Delemen, İstanbul, Arion Yayınları.
- BLAYLOCK, S.: 2017 "Fırat Üzerinde Tille Höyük'te Akhaimenid Tabakası ve Güneydoğu Anadolu'da Akhaimenid Arkeolojisi İçin Diğer Bulgular", ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 290-407.
- BOARDMAN, J.: 2000 **Persia and the West: An Archaeological Investigation of the Genesis of Achaemenid Art**, London, Thames&Hudson.
- BOYCE, M.: 1988 "The Religion of Cyrus the Great", **Achaemenid History III**, 5-31.
- BRIANT, P.: 2002a **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire**, çev. P. T. Daniels, Eisenbrauns.
- BRIANT, P.: 2002b "History and Ideology: The Greeks and Persian Decadence", ed. T. Harrison, **Greeks and Barbarians**, Routledge, 193-210.
- 2005 "History of the Persian Empire", ed. J. Curtis, N. Tallis, **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, The British Museum Press, 12-17.
- BRIANT, P.: 2017 "Persler Kimdir?" ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 12-19.

- BROSIUS, M.: 2006 **The Persians An Introduction**, New York, Routledge.
- BRYCE, T.: 2003 **Letters of The Great Kings of The Ancient Near East**, Routledge.
- BULUT, H.: 2017 “Yeryüzü Cennetleri: Pers Bahçeleri ve Paradeisosları”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 174-183.
- BURN, A. R.: 1984 **Persia and the Greeks: The Defence of the West**, London.
- BUTLER, H. C.: 1914 “Fifth Preliminary Report on the American Excavations at Sardes in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology**, 18 (4), 425-437.
- CAHILL, N.: 1985 “The Treasury at Persepolis: Gift-Giving at the City of the Persians”, **American Journal of Archaeology**, 89 (3), 373- 389.
- 2010 “Sardeis’te Pers Tahribi”, çev. G. Eren ve F. Can, **Lidyalılar ve Dünyaları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 339-361.
- 2017 “Lydia Satraplığı”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 308-329.
- CALDER, W. M.: 1925 “The Royal Road in Herodotus”, **The Classical Review**, 39 (1/2), 7-11.

- CALMAYER, P.: 1987 “Greek Historiography and Achaemenid Reliefs”, ed. H. S. Weerdenburg, A. Kuhrt, **Achaemenid History II The Greek Sources**, 11-26.
- CAMERON, G. G.: 1948 **Persepolis Treasury Tablets**, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press.
- CAWKWELL, G.: 2005 **The Greeks Wars: The Failure of Persia**, London, Oxford University Press.
- CASABONNE, O.: 2007 “Akhamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler”, **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 20-35.
- COOK, J., BLACKMAN, D. J.: 1962 **The Greeks in İonia and the East**, London, Thames and Hudson Press.
- COOK, J., M.: 1970-71 “Archaeology in Western Asia Minor 1965-70”, **Archaeological Reports**, 33-62.
- 1983 **The Persian Empire**, New York.
- COOL ROOT, M.: 2002 “Medes and Persians: The State of Things”, **Ars Orientalis** 32, 1-16.
- COŞKUN, G.: 2011 “Achaemenid Bowls From Seyitömer Höyük”, **Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi: Olba Dergisi**, Mersin, Kaam Yayınları, 57-79.
- ÇOKAY-KEPÇE, S.: 2017 “Anadolu’da Bulunmuş Pişmiş Toprak Akhaimenid Kase ve Phialeler: Genel Bir Değerlendirme”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 224-234.

- CURTIS, J.: 2005 “The Archaeology of the Achaemenid Period”, ed. J. Curtis, N. Tallis, **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, The British Museum Press, 30-49.
- DANDAMAEV, M. A.: 1989 **A Political History of the Achaemenid Empire**, Leiden.
- DANDAMAEV, M. A., **The Culture and Social Institutions of Ancient Iran**, Cambridge University Press.
- LUKONIN, V. G.: 1989
- DARKOT, B., TUNCEL, M.: **Ege Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi. 1995
- DEMİRİŞ, B.: 2006 **Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan İ.S. 5. Yüzyıla)**, İstanbul, Ege Yayınları.
- DIEULAFOY, M.:1844-1920 **L’Art Antique de la Perse: Achéménides, Parthes, Sassanides**, Paris.
- DÖKÜ, E.: 2017 “Batı Karadeniz Bölgesi’nde Pers İzleri”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 368-387.
- DÖNMEZ, Ş.: 2011 “Oluz Höyük Kazısı Dördüncü Dönem (2010) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, **33. Kazı Sonuçları Toplantısı**, IV, Malatya, 135-154.
- DÖNMEZ,Ş., YURTSEVER BEYAZIT, A.: 2014 “Oluz Höyük Kazısı Yedinci Dönem (2013) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, **36. Kazı Sonuçları Toplantısı**, III, Gaziantep, 361-382.

- DURAN, M.: 2015 “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 34, 61-86.
- DUSINBERRE, E. R. M.: 1999 “Satrapal Sardis: Achaemenid Bowls an Achaemenid Capital”, **American Journal of Archaeology**, 103 (1), 73-102.
- 2003 **Aspects of Empire in Achaemenid Capital**, Cambridge.
- EDDY, S. K.: 1970 “On the Peace of Callias”, **Classical Philology**, 65 (1), 8-14.
- EVANS, J. A. S.: 1976a “Herodotus and the Ionian Revolt”, **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, 25 (1), 31-37.
- 1976b “The Settlement of Artaphrenes”, **Classical Philology**, 71 (4), 344-348.
- FARAZMAND, A.: 2002-2003 “Administrative Legacies of the Persian World-State Empire: Implications for Modern Public Administration”, Part 1, **International Journal of Public Administration** 21, 25-86.
- FARROKH, K.: 2007 **Shadows in the Desert. Ancient Persia at War**, Osprey Publishing.
- FINKBEİNER, U., PONGRATZ-LEİSTEN, B.: 1993 “Beispiele altorientalischer Städte Babylon zur Zeit des neubabylonischen Reiches”, **Tübinger Atlas des Vorderen Orients B IV 19**, Wiesbaden.

- FINKEL, I.: 2013 “The Cyrus Cylinder: the Babylonian Perspective”, ed. I. Finkel, **The King of Persia’s Proclamation from Ancient Babylon: The Cyrus Cylinder**, 1-34.
- FREEMAN, C.: 2003 **Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları**, çev. S. K. Angı, İstanbul, Dost Kitabevi.
- FRYE, R. N.: 1983 **The History of Ancient Iran**, C.H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung München.
- GARTHWAITE, G. R.:2005 **The Persians**, Blackwell Publishing.
2011 **İran Tarihi**, çev. F. Aytuna, İstanbul, İnkilap Kitapevi.
- GEORGES, P. B.: 2000 “Persian Ionia under Darius: The Revolt Reconsidered”, **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, 49 (1), 1-39.
- GEZGİN, İ.: 1997 “Pers Yönetimi Döneminde Batı Anadolu Şehir Devletlerinin Politik ve Sanatsal Yaşamı”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi, İzmir.
- GHIRSHMAN, R.: 1954 **Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest**, Penguin Books.
- GRAY, G. B., CARY, M.:1926 “The Reign of Darius”, ed. J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, **The Cambridge Ancient History, Volume IV, The Persian Empire and the West**, Cambridge, Cambridge University Press, 173-228.

- GRAYSON, A. K.: 2000 **Assyrian and Babylonian Chronicles**, Winona Lake Indiana Eisenbrauns.
- GREENWALT, C. H. Jr., "The Sardis Campaigns of 1994 and 1995",
RAUTMAN, M. L.: 1998 **American Journal of Archaeology**, 102 (3), 469-505.
- 2000 "The Sardis Campaigns of 1996, 1997, and 1998",
American Journal of Archaeology, 104 (4), 643-681.
- GREENWALT, C. H.: 2003 "Sardis: Archaeological Research and Conservation Projects in 2002", **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, Ankara, 481-490.
- GRONEBERG, B., VALLAT, "Die Elamischen Reiche", **Tübinger Atlas des F.**: 1992 **Vorderen Orients B IV 11**, Wiesbaden.
- GROPP, G., 1988: "Iran unter den Achämeniden (6.-4. Jahrhundert v. Chr.), **Tübinger Atlas des Vorderen Orients Karte B IV 22**, Wiesbaden.
- GÜNALTAY, Ş.: 1948 **İran Tarihi C.1 En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- HALLOCK, R. T.: 1969 **Persepolis Fortification Tablets**, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press.
- HANSMAN, J.: 1972 "Elamites, Achaemenians and Anshan", **Iran 10**, 101-124.

- HENRY, O. C.: 2017 “Hyssaldomos’un Oğlu Hekatomnos: Pers Tarihinde Benzer Bir Kişilik”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 350-365
- HERODOTOS 2017 **Tarih**, çev. M. Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- HERZFELD, E.: 1968 **The Persian Empire: Studies in geography and ethnography of the ancient Near East**, Weisbaden.
- HOLLAND, T.: 2005 **Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West**, New York, Anchor Books.
- HORNUNG, E.: 2003 **Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi**, çev. Z. A. Yılmaz, ed. M. Küpüşoğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- İREN, K., YILDIZHAN, H.: 2017 “Pers Dasykleion’u: Güney Marmara Bölgesi’nde Bir Satraplık Merkezi”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 332-345.
- JOHANDI, A.: 2012 “Mesopotamian Influences on the Old Persian Royal Ideology and Religion: The Example Achaemenid Royal Inscriptions”, **ENDC Proceedings**, 16, 159-179.
- JOURDAN, S.: 2015 “An Evaluation of the Contradictory Accounts of Cambyses’ Reign in Egypt”, **Classical Studies&Archaeology**, University of Bristol, 1-17.
- KARATEKİR, E.: 2015 “Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- 2016 “Pers Kralı II. Kyros’un (Büyük Kyros) (M.Ö. 559-530) Soyağacı, Ailesi ve İsmi”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 2 (3), 68-83.
- KAYA, M. A.: 2018 **Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi II: Demir Devri ve Pers Hakimiyeti Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- KENT, R. G.: 1950 **Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon**, American Oriental Society.
- KERSHASP, P.: 1905 **Studies in the Persian History**, London, Ballantyne Press.
- KINAL, F.: 1969 “Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi XII**, 1-15.
- 1987 **Eski Anadolu Tarihi**, 2. Baskı, Ankara, TTK Yayınları.
- KONYAR, E., AVCI, C., GENÇ, B., AKGÜN, R. G., TAN, A.: 2013 “Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2012 Yılı Çalışmaları”, **35. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II, Muğla, 358-370.
- KONYAR, E., GENÇ, B., AVCI, C., TAN, A.: 2017 “The Van Tuşpa Excavations 2015-2016”, **Anatolia Antiqua**, XXV, 127-142.
- KONYAR, E., GENÇ, B., KONYAR, H. B., TAN, A., AVCI, C.: 2018 “Excavations at the Old City, Fortress, and Mound of Van: Work in 2017”, **Anatolia Antiqua**, XXVI, 143-153.
- KÖROĞLU, K.: 2006 **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları.

- KUHRT, A.: 2007 **The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period I**, Routledge.
- 2007 **Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-300)**, çev. D. Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 2014 "Reassessing the Reign of Xerxes in the Light of New Evidence", ed. M. Kozuh, W. Henkelman, C. E. Jones, **Extraction Control: Studies in Honor of Matthew W. Stolper**, Studies in Ancient Oriental Civilization 68, Chicago, 163-169.
- LECOQ, P.: 1997 **Les Incriptions de la Perse Achéménide: Traduit du vieux perse, de l'élamite, du babylonien et de L'araméen, présenté et annoté par**, Paris, Gallimard.
- LEVİNE, L. D.: 1972 **Two Neo-Assyrian Steale from Iran**, ed. A. D. Tushingham, T. C. Young Jr., The Royal ;Ontaria Museum.
- LEWIS, D. M.: 1990 "The Persepolis Fortification Texts", **Achaemenid History IV: Centre and Periphery**, Leiden, 1-6.
- LLOYD, A.: 1982 "The Inscription of Udjahorresnet a Collaborator's Testament", **The Journal of Egyptian Archaeology** 68, 166-180.
- LLOYD, S.: 1998 **Türkiye'nin Tarihi- Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, çev. E. Varinlioglu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

- LONGMAN III, T.: 1991 **Fictional Akkadian Autobiography: A Generic and Comparative Study**, Winona Lake: Eisenbrauns.
- LUCKENBILL, D. D.: 1926 **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, Chicago: Chicago University Press.
- MAFFRE, F.: 2017 “Pers Hâkimiyeti Altında Anadolu Halkları”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 52-61.
- MALLOWAN, M.: 1972 “Cyrus the Great (558-529)”, **Iran 10**, 1-17.
- MANSEL, A. M.: 1999 **Ege ve Yunan Tarihi**, 7. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MAURICE F.: 1932 “The Campaign of Marathon”, **The Journal of Hellenic Studies 52**, 1, 13-24.
- MCEVEDY, C.: 2004 **İlkçağ Tarih Atlası**, çev. A. Anadol, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- MEADOWS, A. R.: 2006 “The Administration of the Achaemenid Empire”, ed. J.Curtis, N. Tallis, **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, London, The British Museum Press, 181-209.
- MELLINK, M. J.: 1961 “Archaeology in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology 65**, 1, 37-52.
- 1964 “Archaeology in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology 68**, 2, 37-52.
- 1965 “Archaeology in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology 69**, 2, 133-149.

- 1967 “Archaeology in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology** 71, 2, 133-149.
- MEMİŞ, E.: 2009 **Eski Çağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, 4. bs., Konya, Çizgi Kitabevi.
- MIEROOP, M. V. D.: 2018 **Eski Yakındoğu Tarihi İÖ 3000-323**, çev. Sinem Gül, İstanbul, Homer Kitabevi.
- MILLER, M. C.: 2017 “Atinalıların Gözünden Anadolu’da Pers Varlığı”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 270-280.
- MUNRO, J. A. R.: 1926 “Xerxes’ Invasion of Greece”, ed. J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, **The Cambridge Ancient History, Volume IV, The Persian Empire and the West**, Cambridge: Cambridge University Press, 229-267.
- NICHOLS, A.: 2008 **The Complete Fragments of Ctesias of Cnidus: Translation and Commentary with an Introduction**, University of Florida.
- O’MALLY, A.: 2016 “Can two eclipses on BM 32234 be dated to 475 BCE instead of the conventional year 465 BCE?”, **Comments on the article, ‘Dating the Reign of Xerxes and Artaxerxes’ by Gerard Gertoux**, 37-43.
- OLMSTEAD, A.T.: 1938 “Darius and His Behistun Inscription”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, 55 (4), 392- 416.

- 1939 “Persia and the Greek Frontier Problem”, **Classical Philology** 34, 4, 305-322.
- 1948 **History of the Persian Empire**, Chicago.
- ÖZYİĞİT, Ö.: 1995 “1994 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, **17. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II, Ankara, 1-27.
- 2002 “2000-2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları”, **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II, Ankara, 333-350.
- POLAT, G.: 2017 “Anadolu’da Pers Etkili Taş Plastik Eserler” ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 186-201.
- POMEROY, S.: 2018 **Antik Yunan’ın Kısa Tarihi**, çev. Oğuz Yarlıgaş, İstanbul, Alfa Yayıncılık.
- POTTS, D.T.: 2005 “Cyrus the Great and the Kingdom of Anshan”, ed. V. S. Curtis, S. Steward, **Birth of the Persian Empire 1**, London, 7-28..
- RADNER, K.: 2018 “Assur Kenti ve Assur Krallığı Tarihine Genel Bakış”, ed. K. Köroğlu, S. F. Adalı, **Assurlular: Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2-23.
- RAMSAY, W. M.: 1960 **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, çev. M. Pektas, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- RATTÉ, C.: 1992 “The Pyramid Tomb at Sardis”, **Istanbul Mitteilungen** 42, 135-161.
- REYHAN, E., CENGİZ, T. B.: 2015 **Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları.

- ROAF, M.: 1996 “Mezopotamya ve Eski Yakınoğu”, çev. Zülal Kılıç, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Dizisi 9**, İstanbul, İletişim yayınları.
- ROLLİNGER, R.: 2012 “Med Krallığı: Hayalet İmparatorluk”, ed. N. Karul, **Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası 2**, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 174-183.
- RUSSIN, R. U.,
HANFMANN, G. M. A.:
1983 “Lydian Graves and Cemeteries”, ed. G. M. A. Hanfmann, **Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the Archaeological Exploration of Sardis 1958-1975**, Cambridge.
- SALTUK, S.: 1990 **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, İnkilap Yayınevi.
- SARIKAYA, S.: 2014 “Mag Ayaklanması’nın Altında Yatan Nedenler ve Sonuçları”, **CEDRUS: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Merkezi**, 41-53.
- 2017 “Anadolu’da Persler: Savaş, İsyan ve Diplomasi”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 78-99.
- SEKUNDA, N. V.: 1985 “Achaemenid Colonization in Lydia”, **Revue des Etudes Ancienes 87**, 7-30.
- SEVİN, V.: 1982 “Anadolu’da Pers Egemenliği”, **Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi III**, İstanbul, 310-332.
- SCHMIDT, E.F.: 1953 **Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions**, Chicago, Oriental Institute Publications 68.

- 1957 **Persepolis II: Context of the Treasury and Other Discoveries**, Chicago, .Oriental Institute Publications 69.
- SCHWERTHEİM, E.: 2009 **Antikçağda Anadolu**, çev: N. Batu, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- SHANNON, A. R.: 2007 “The Achaemenid Kings and the Worship Ahura Mazda: Proto-Zoroastrianism in the Persian Empire”, ed. D. O. McClellan, **Studia Antiqua: A Student Journal of the Ancient World**, Brigham Young University Print Services, 79-85.
- SİNA, A.: 2007 “İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri: I-Lampsakoslu Kharon”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 26 (41), 113-130.
- STOLPER, M. W.: 2005 “Achaemenid Languages and Incriptions”, ed. J. Curtis, N. Tallis, **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, The British Museum Press, 18-24.
- STRONACH, D.: 1964 “Excavations at Pasargadae: Second Preliminary Report”, **Iran 2**, 21-39.
- 1997 “Anshan and Parsa: Early Achaemenid History, Art and Architecture on the Iranian Plateau”, ed. J. Curtis, **Mesopotamia and Iran in the Persian Period: Conquest and Imperialism 539-331 B.C.**, London, The British Museum Press. 35-53.
- STRONACH, D.: 1964 “Excavations at Pasargadae: Second Preliminary Report”, **Iran 2**, 21-39.

- SUMMERS, G. D.: 1993 “Archaeological Evidence For The Achaemenid Period in Eastern Turkey”, **Anatolian Studies** **43**, Ankara, British Institute, 85-108.
- TARHAN, T.: 2007 “Median and Achaemenid Periods at Tuşpa”, ed. İ. Delemen, O. Casabonne, Ş. Karagöz, O. Tekin, **The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.)**, Turkish Institute of Archaeology, 117-130.
- TAŞDÖNER, K.: 2017 “II. Kyros Dönemi Batı Anadolu’da Pers Hakimiyeti: Savaş, Direniş, Kaçış ve Teslimiyet”, **Tarih Okulu Dergisi** **XXX**, 1-19.
- TEKİN, O.: 2016 **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, 10. bs., İstanbul: İletişim Yayınevi.
- 2017 “Pers Dönemi’nde Anadolu’da Para ve Ticaret”, ed. K. İren, Ç. Karaöz, Ö. Kazar, **Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 102-133.
- TEXIER, C.: 2002 **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II**, çev: A. Suat, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- TUPLIN, C.: 1996 “Achaemenid Studies”, **Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte** **99**, 1-224.
- 2005a “Medes in Media, Mesopotamia, and Anatolia: Empire, Hegemony, Domination or Illusion?”, **Ancient West East** **3**, 2, 223-251.

- 2005b “All the King’s Men”, ed. J. Curtis, St. J. Simpson, **The World of Achaemenid Persia**, London-New York, 51-61.
- UMAR, B.: 1982 **Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi I**, İzmir, Ege Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayını.
- WALLACE, P.: 1982 “The Final Battle at Plataia”, **Hesperia Supplements 19**, Studies in Attic Epigraphy, History and Topography Presented to Eugene Vanderpool, 183-192.
- WATERS, K. H.: 1972 “Herodotos and Politics”, **Greece&Rome 19**, 2, 136-150.
- WATERS, M. W.: 1996 “Darius and the Achaemenid Line”, **Ancient History Bulletin X**, 11-18.
- 2004 “Cyrus and the Achaemenids”, **Iran 42**, 91-102.
- 2014 “Darius the First, the Ninth King”, ed. T. Daryae, A. Mousavi, K. Rezakhani, **Excavating an Empire: Achaemenid Persia in Longue Durée**, Mazda Publishers, 63-70.
- WELLS, J.: 1907 “The Persian Friends of Herodotus”, **The Journal of Hellenic Studies 27**, 37-47.
- WIESEHÖFER, J.: 2003 **Antik Pers Tarihi**, çev. M. A. İnci, İstanbul, Telos Yayınevi.

2009

“The Achaemenid Empire”, ed. I. Morris- W. Scheidel, **The Dynamics of Ancient Empire**, Oxford University Press, 66-98.

YOUNG, T. C.:1988

“The Early History of the Medes and The Persians and the Achaemenid Empire to the Death of Cambyses”, **Cambridge Ancient History IV** (Second Edition), 1-53.

ZOURNATZI, A.: 2005

Persian Rule in Cyprus: Sources, Problems, Perspectives, Cambridge University Press.

Online Kaynaklar

<http://www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-satrapies>

(Erişim Tarihi: 11.03.2019)

www.JournaloftheBritishInstituteofPersianStudiesicacom/newsite/search/index.isc

(Erişim Tarihi 23.03.2019)

<https://www.livius.org/category/persia/>

(Erişim Tarihi 06.04.2019)

<http://sardisexpedition.org/tr/essays/about-sardis>

(Erişim Tarihi 10.02.2019)

EKLER

Ek 1) Kallias Barışı'na kadar hüküm süren Akhaimenid kralların listesi*

Teispes	M.Ö. yaklaşık 650-620
I. Kyros	M.Ö. yaklaşık 620-590
I. Kambyses	M.Ö. yaklaşık 590-559
II. Kyros	M.Ö. 559-530
II. Kambyses	M.Ö. 530-522
Bardiya	M.Ö. 522
I. Dareios	M.Ö. 522-486
I. Kserkses	M.Ö. 486-465
I. Artakserkses	M.Ö. 465-424/3

---

* Kallias Barışı'na kadar hüküm süren kralların tahtta kaldıkları süreler için Amelie Kuhrt'un **Eski Çağ'da Yakınoğu Cilt II** adlı kitabı esas alınmıştır.

Ek 2) Kallias Barışı'na kadar gerçekleşen olayların kronolojik listesi*

M.Ö. 559	II. Kyros'un tahta çıkışı
M.Ö. 550	Med Kralı Astyages'in yenilgiye uğratılması
M.Ö. 547/6	Lidya Krallığı'nın ele geçirilmesi
M.Ö. 539	Babil'in fethi
M.Ö. 539-530	Orta Asya seferi. Bu sefer sırasında II. Kyros M.Ö. 530'da ölür.
M.Ö. 530	II. Kambyses'in tahta çıkışı
M.Ö. 525	Mısır'ın fethi
M.Ö. 522	Mag Gaumata'nın isyanı ve II. Kambyses ölümü. Mag Gaumata'yı öldüren <i>yediler</i> arasından I. Dareios'un tahta çıkışı
M.Ö. 520-513	Orta Asya ve Hindistan Seferleri
M.Ö. 513	Avrupalı İskitlere yönelik sefer. Bu seferin ardından Makedonya ve Trakya'nın Pers hâkimiyeti altına girmesi
M.Ö. 499	İyonya Ayaklanması
M.Ö. 494	Lade Savaşı
M.Ö. 490	Marathon Savaşı
M.Ö. 487/6	Mısır isyanı
M.Ö. 486	I. Kserkses'in tahta çıkışı ve Mısır isyanının bastırılması
M.Ö. 484 ve 482	Babil'de çıkan iki isyan
M.Ö. 480	Artemision, Thermopylai ve Salamis Savaşı

* Tez çalışması içinde geçen her olayın tarihinde Pierre Briant'ın **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire** adlı kitabı esas alınmıştır.

- M.Ö. 479 Plataia ve Mykale Savaşları
- M.Ö. 478/7 Attika-Delos Birliği
- M.Ö. 466 Eurymedon Savaşı
- M.Ö. 465 I. Kserkses'in ölümü ve I. Artakserkses'in tahta çıkışı
- M.Ö. 460 Mısır isyanı
- M.Ö. 449 Kallias Barışı

Ek 3) Herodotos'a göre satraplıkların ve ödedikleri vergilerin listesi*

- I. İyonya, Magnesia, Aioller, Karyalılar, Likya, Milyai, Pamfilyalılar: dört yüz talant gümüş
- II. Mysia, Lidya, Lasonia, Kabale ve Hytenne: beş yüz talant gümüş
- III. Frigler, Traklar, Paflagonyalılar, Mariandyner ve Suriyeliler: üç yüz altmış talant gümüş
- IV. Kilikyalılar: yılda üç yüz altmış beyaz at ve beş yüz talant gümüş
- V. Fenike, Filistin Suriyesi ve Kıbrıs: üç yüz talant gümüş
- VI. Mısır, Libyalılar, Kyrene ve Barka: yedi yüz talant gümüş
- VII. Sattagydlar, Gandariler, Aparytler ve Dadikler: yüz yetmiş talant gümüş
- VIII. Susahlılar ve Kissilerin başka bir bölgesi: üç yüz talant gümüş
- IX. Babil ve Assur'un diğer bir kısmı: beş yüz hadım edilmiş oğlan ve bin talant gümüş
- X. Ekbatanalılar, Medlerin diğer bir kesimi, Parikaniler, Orthokorybantiler: dört yüz elli talant gümüş
- XI. Kaspiler, Pausikler, Pantimathlar ve Dareitler: iki yüz talant gümüş
- XII. Baktrialılar ve Aigler arasındaki topraklar: üç yüz altmış talant gümüş

---

* Hdt. III. 89-94.

- XIII. Paktyike, Armenia ve yakınındakilerden Karadeniz'e kadar olan bölge: dört yüz talant gümüş
- XIV. Sagartialılar, Sarangeler, Thamanaialar, Utiler, Mykler ve Erythrai adaları: altı yüz talant gümüş
- XV. Sakalar ve Kaspiler: iki yüz elli talant gümüş
- XVI. Parthlar, Khorasmialılar, Sogdialılar ve Ariler: üç yüz talant gümüş
- XVII. Parikaniler ve Etiyopyalılar: dört yüz talant gümüş
- XVIII. Matienler, Saspeirler, Alarodiler: iki yüz talant gümüş
- XIX. Moskhlar, Tibarenler, Makronlar, Mossynoiklar ve Marlar: üç yüz talant gümüş
- XX. Hintliler: üç yüz altmış talant gümüş.

Ek 4) I. Dareios'un Nakş-ı Rüstem'deki Mezar Yazıtı'na göre satraplık listesi*

I.	Media
II.	Elam
III.	Parthia
IV.	Aria
V.	Baktria
VI.	Sogdia
VII.	Khorasmia
VIII.	Drangiana
IX.	Arakhosia
X.	Sattagydia
XI.	Gandaria
XII.	Sind
XIII.	Skythia *
XIV.	Sivri başlıklı İskitlerin bölgesi *
XV.	Babil
XVI.	Assur
XVII.	Arabistan
XVIII.	Mısır
XIX.	Armenia

* Kent, Roland G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon**, American Oriental Society, 1950, 138.

* Sir Derya nehrinin doğusunda yaşayan İskitler.

* Aral Nehri'nin doğusunda yaşayan İskitler.

- XX. Kapadokya
- XXI. Sardeis
- XXII. İyonya
- XXIII. Denizin ötesinde yaşayan İskitlerin bölgesi*
- XXIV. Skudra
- XXV. Petasos giyen İyonyalılar
- XXVI. Libya
- XXVII. Etiyopya
- XXVIII. Maka
- XXIX. Karya

---

* Avrupalı İskitler. Günümüz Ukrayna topraklarında yaşamaktaydılar.

Ek 5) I. Kserkses'in Daiva Yazıtı'na göre satraplık listesi*

I.	Media
II.	Elam
III.	Arakhosia
IV.	Armenia
V.	Drangiana
VI.	Parthia
VII.	Aria
VIII.	Baktria
IX.	Sogdia
X.	Khorasmia
XI.	Babil
XII.	Assur
XIII.	Sattagydia
XIV.	Sardeis
XV.	Mısır
XVI.	İyonya
XVII.	Denizin iki tarafındaki bölgeler
XVIII.	Maka
XIX.	Arabistan
XX.	Gandaria

---

* Kent, a.g.e., 151.

- XXI. Sind
- XXII. Kapadokya
- XXIII. Dahai
- XXIV. Skythia *
- XXV. Sivri başlıklı İskitlerin bölgesi *
- XXVI. Skudra
- XXVII. Âkaufaciya
- XXVIII. Libya
- XXIX. Karya
- XXX. Etiyopya

---

* Sir Derya nehrinin doğusunda yaşayan İskitler.

* Aral Nehri doğusunda yaşayan İskitler.

Ek 6) I. Dareios'un Behistun Yazıtı'na göre satraplık listesi*

I.	Persia
II.	Elam
III.	Babil
IV.	Assur
V.	Arabistan
VI.	Mısır
VII.	Deniz kenarındaki bölgeler
VIII.	Sardeis
IX.	İyonya
X.	Media
XI.	Armenia
XII.	Kapadokya
XIII.	Parthia
XIV.	Drangiana
XV.	Aria
XVI.	Khorasmia
XVII.	Baktria
XVIII.	Sogdia
XIX.	Gandaria
XX.	Skythia

---

* Kent, a.g.e., 119.

XXI. Sattagydia

XXII. Arakhosia

XXIII. Maka

Ek 7) Terimler Listesi

Eski Persçe	Grekçe	Çalışmada Tercih Edilen
Haxāmanišiya	Αχαμενίδης	Akhaimenid
Kūruš	Κῦρος	Kyros
Kabūjiya	Καμβύσης	Kambyses
Dārayavauš	Δαρείος	Dareios
Xšayāršāha	Ξέρξης	Kserkses
Artaxšaça	Ἄρταξέρξης	Artakserkses
Pārsā	Περσίς	Persia
Xšaθrapāvān	Σατράπης	Satrap

Ek 8) Tezde başvuru olan çiviyazılı metinlerin çevirileri

Ariaramnes Dönemi

AmH¹⁹:

- §1. 1-4: Ariaramnes, Büyük Kral, Kralların Kralı, Persia'nın Kralı, Kral Teispes'in oğlu, Akhaimenes'in torunu.
- §2. 4-9: Kral Ariaramnes der ki: İyi atları ve iyi halkı olan sahip olduğum bu ülke, Persia, Ahuramazda tarafından bana bahşedildi. Ahuramazda'nın lütfü ile ben bu ülkenin kralı oldum.
- §3. 9-11: Kral Ariaramnes der ki: Ahuramazda yardımcım olsun.

II. Kyros Dönemi

Nabonidus Kroniği²⁰:

i

1. [...] ... [...]
2. [...] ... o taşıdı, kral
3. [...] onların ülkesi [nin] o/onlar Babil'e götürdü.
4. [...] ...
5. [...] ... o taşımadı
6. [...] ... onların tüm ailesi

¹⁹ Metnin aslı Kent tarafından yapılmış İngilizce çevirisinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 116.

²⁰ Metnin aslı Grayson tarafından yapılmış İngilizce çevirisinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Grayson, 2000: 104-111.

7. [...] ... kral ordusunu topladı ve
8. [yürüdü]
7. Hume'a doğru
8. [...] ...
9. [İkinci yıl: ...] Tebet ayında, Hamath soğuktu.
10. [...] ...
11. [Üçüncü yıl: ...] Ab ayında Ammananu Dağı
12. [...] ... meyve bahçeleri, tüm meyveler
13. [...] ... den onlarla Babil'e
14. [...hasta oldu] ama iyileşti. Kislev ayında kral
15. [yürüdü]
14. onun ordusu
15. [...] ... ve Nabu Bel-dan, kardeşi
16. [...] ... Amurru'nun
17. [...] onlar/o kamp kurdu, Adummu [ya karşı]
18. [...] ... büyük ordu
19. [...] Rugdini kapısı
20. [...] ... o öldürdü/onu yendi
21. [...] ...
22. [...] ordu

ii

1. (Astyages) (ordusunu) topladı ve fetih için [...] Anşan kralı II. Kyros'a karşı yürüdü,
2. Ordu, Astyages'e karşı ayaklandı ve Astyages esir olarak alındı. Onlar Astyages'i II. Kyros'a [teslim etti]
3. II. Kyros başkent Ekbatana'ya yürüdü. Gümüş, altın, ürünler, [...]
4. onları ganimet olarak Ekbatana (dan) Anşan'a götürdü. Mallar, ordusunun [...]
5. 7. yılda: Kral Tema'dayken onun memurları (ve) ordusu Akkad'daydı. (Kral)
6. Babil'e gelmedi.
5. [Nisan ayında]
6. Nabu, Babil'e gelmedi. Bel ortaya çıkmadı. [Akitu festiva]li [yapılmadı].
7. Adaklar
8. adandı.
7. Esagil ve Ezida'daki Babil ve Borsippa'nın tanrıları
8. rahip *urigallû* libasyon sunusunda bulundu ve tapınağı denetledi. ([...])
9. Sekizinci yıl: (...)
10. Dokuzuncu yıl: kral Nabonidus, Tema'da (iken), prens, memurlar, ordu Akkad'daydı. Kral
11. gelmedi
10. Nisan ayında Babil'e
11. Nabu, Babil'e gelmedi. Bel ortaya çıkmadı. Akitu festivali yapılmadı.
12. <Babil> ve Borsippa tanrılarına *her zaman olduğu gibi* Esagil ve Ezida'da adaklar sunuldu.
13. Nisan ayının on beşinci gününde kralın annesi
14. öldü.
13. Fırat Nehri'nin kıyısında, Sippar'ın yukarısında yer alan Dur-Karashu'da
14. Prens ve onun ordusu üç gün yas tuttu (ve) (resmi bir) yas tutma dönemi vardı.
- Sivan ayında
15. Krallın annesi için (resmi bir) yas tutma dönemi vardı.

14. Akkad'da
15. Nisan ayında, Persia kralı II. Kyros, ordusunu topladı ve
16. Arbail'in aşağısından Dicle'yi geçti. İyyar ayında Li[dya]'ya [yürüdü].
17. Kralı yendi, esir aldı (ve) garnizon kurdu [...]
18. Daha sonra kral ve garnizonu ([...])
19. Onuncu yıl: Kral Tema'da (iken), prens, memurlar ve askerler Akkad'daydı. Kral [Nisan ayında Babil'e gelmedi].
20. Nabu, Babil'e gelmedi. Bel ortaya çıkmadı. Akitu festivali yapılmadı. Adaklar
21. *Her zaman olduğu gibi* Borsippa ve Babil tanrılarına sunuldu
22. E[sagil ve Ezida]da.
21. Sivan ayının yirmi birinci gününde [...]
22. Akkad'daki Elamma'nın ... [...] Uru[k...] kenti valisi
23. On birinci yıl: Kral Tema'da (iken), prens, memurlar ve askerler Akkad'daydı. [Kral Nisan ayında Babil'e gelmedi].
24. [Nabu] [Bab]il'e gelmedi. Bel ortaya çıkmadı. Akitu festivali yapılmadı. Ad[aklar]
25. [*Her zaman olduğu gibi* Borsippa ve Babil tanrıları](na) sunuldu
24. Esagil ve Ezida]'da.

iii

1. [...] öldürdü/yendi. Nehir ... [...]
2. [...] ... İhtar/Uruk [...]
3. [...] Deniz'in [ülke ...]
4. [...] ... [...]
5. On yedinci yıl: ... N]abu, Borsippa'dan [Bel'in ortaya çıkması] geçit töreni için [geldi].
6. [...] ayında] Tebet, kral Eturkalamma'ya girdi. Tapınak'ta [...]
7. [...] ... O şarap libasyonu yaptı [...]
8. [...] B]el ortaya çıktı. *Her zaman olduğu gibi* Akitu festivalini yaptılar.

9. Marad'ın, Zababa'nın [... tanrıları] ve Kiş'in tanrıları, Ninlil [*ve tanrıları*]
10. Hursagkalamma Babil'e girdi. Elul ayının sonuna kadar Akkad tanrıları [...]
11. ki onlar yukarıda ... ve altında ... Babil'e girdiler. Borsippa, Kuthah tanrıları,
12. ve Sippar (Babil) girmede.
Tişri ayında
13. ki bu ay
12. II. Kyros
13. -dı
12. Opis'te savaştı [kıyısında]
13. Dicle, Akkad halkına karşı savaştı, Akkad ordusu
14. geri çekildi. O, insanları esir aldı ve öldürdü. On dördüncü günde Sippar
savaş
yapılmadan ele geçirildi.
15. Nabonidus kaçtı. On altıncı günde, Gutı valisi Ugbaru ve II. Kyros'un ordusu
16. Babil'e girdi
15. savaş yapılmadan.
16. Daha sonra, Nabonidus geri çekildi, Babil ele geçirildi. Bu ayın sonuna kadar
17. Gutı'nin koruması Esagil kağılarına çevrelendi. (Ama)
18. yoktu
17. Esagil'de ve diğer tapınaklarda (dini törenlerde) kesinti
18. ve (sunular) aralıksız devam etti. Marşesvan ayının üçüncü gününde II.
Kyros,
Babil'e girdi.
19. ... ondan önce dolduruldu. II. Kyros ile birlikte kentte huzur vardı.
20. konuştu
19. (onun) kutlama
20. tümü
19. Babil.
20. Gubarru satrabı, Babil'e satrap olarak atandı.
21. Kislev ayından Adar ayına kadar, Nabonidus'un Babil'de yok saydığı Akkad
tanrıları

22. yeniden sayılmaya başlandı. Marşesvan ayının on birinci gecesinde Ugbaru öldü. [...] ayında
23. Kralın karısı öldü. Adar ayının yedinci gününden Nisan ayının üçüncü gününe kadar Akkad'da yas tutuldu.
24. Hiçbir insanın başında saç yoktu. On dördüncü günde Kambyses oğlu II. Kyros,
25. Egidrikalammasummu'ya gitti ... -Nabu'nun memuru ... [...]
26. Elam sebebiyle, O geldiğinde ... Nabu'nun eli [...] ... [...]
27. [mız]rak ve kılıftan [...] ... *veliaht* [...]
28. [...] Nabu, Esagil'e ... Bel ve oğlu B[el ...]'den önce

iv

1. [...]...
2. [...] Babil, su
3. [...] ... bulanıklaştı
4. [...] kapı harap oldu
5. [...] Eanna
6. [...] *bit mummu*, o çıktı
7. [...]
8. [...] Babil'de ...
9. [...] Babil, o savaştı.

Kyros Silindiri²¹:

1. Tüm cennetin ve yeryüzünün kralı olan Marduk [iken], ... onun ... tahrip oldu ...
2. [...] geniş? akıl, ... dün]yayı denetler (?)
3. [...] onun [ilk] çocuğu ve güçsüz olan (=Belşazar'a), sorumluluk verildi.

²¹ Metnin aslı Finkel tarafından yapılmış İngilizce çevirisinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Finkel, 2013: 1-5.

4. ama [.....] Onları kandırdı.
5. Esagil'in taklidini yaptı, [ve ...] ... Ur ve geri kalan kült merkezleri için.
6. Dini tören onlar için uygun değildi, [ahlaksız] yem[ek sunuları ...] hakaret olarak saygısızca [...] uğultular çıkarıldı.
7. O günlük yapılan sunuları durdurdu; [dini törenlere müdahale et]ti ve tapınaklar kurdu. Tanrıların kralı Marduk'a karşı, akılındaki saygı ile karışık korku duygusu sona erdi.
8. Her gün şehre daha fazla kötülük yaptı ... [insanlarına ...] o, hepsini perişan etti ve boyunduruk altına aldı.
9. Enlil onların övgülerine ve [...] ülkelerine çok kızdı. Onlarla yaşayan tanrılar parıldıyordu,
10. onların Shuanna (Babil)'ya girmesini sağladığı için kızgın. Yüce Marduk, Enlil merhamet etti. O (Marduk), tahrip edilen yerleşimler ve buralarda bulunan tapınaklar ile ilgili fikrini değiştirdi,
11. ve Sümer ile Akkad ülkelerinin ölen halklarına ve onlara merhamet etti. O (Marduk) tüm ülkeleri denetledi ve kontrol etti,
12. ve tercih edilen doğru kralı aradı.
- 13-14. O, bakmakta olduğu siyah başlı insanlara adalet ve doğruluk için yol gösterirken Guti ve Med askerleri onun ayağına kapandılar
- 14-15. İnsanları besleyen, yaptığı iyi şeyleri ve kalplerini gören büyük tanrı Marduk, ona (II. Kyros'a) Babil'e gitmesini emretti.
15. Onu (II. Kyros'u), Tintir (Babil) kentine götürdü ve bir arkadaşı gibi yanında yürüdü.
16. Onun, nehirdaki su gibi sayılamayacak kadar fazla olan, askeri birliği donanımlı olarak ilerliyordu.
17. Savaş yapılmadan Shuanna'ya girdi; Babil şehrini yoksulluktan kurtardı. O (Marduk), Nabonidus'u tutsak olarak ona (II. Kyros) verdi.
18. Tintir'in, Sümer ve Akkad'ın soylu ve yöneticileri de dahil olmak üzere tüm insanları ona (II. Kyros'a) diz çöktü ve ayaklarını öptü, onun krallığı sevinçle karşılandı ve insanların yüzü parladı.

19. Tanrı insanları ölümden, sıkıntıdan ve zorluktan kurtardı, onlar tanrıyı kutsadı ve onun adıyla dua etti.
20. Ben Kyros, Evrenin Kralı, Büyük Kral, en güçlü kral, Babil kralı, Sümer ve Akkad kralı,
21. Kambyses'in oğlu, Büyük Kral Anşan kentinin kralı, Kyros'un torunu, Büyük Kral, Anşan şehrinin kralı, Teispes'in soyundan, Büyük Kral, Anşan kentinin kralı,
22. Bel (Marduk) ve Bel ...'in hükümdarlığı olan krallığın ebedi tohumu olan ve krallıklarıyla birlikte neşe duydukları Kyros.
23. Sarayda kutlama ve sevinç ile egemenliğimi kurdum. Büyük tanrı Marduk, ... Babil'i seven birinin yüce büyüklüğünü bahşetti ve her gün onu saygı içinde aradım.
24. Benim büyük askeri birliğim, barışçıl bir şekilde, Babil'e yürüyordu; Sümer ve Akkad halkı bundan hiç korkmadı.
25. Babil şehrinin ve tüm kutsal alanların güvenliği için uğraştım. Onların yorgunluğunu yatıştırdım; ...
26. Ben onları rahatlattım; onları özgür bıraktım. Marduk, büyük tanrı, (benim iyi) yaptığım işleri sevdi
27. ve ondan korkan Kambyses'in oğlu kral Kyros'u ve tüm birliklerini büyük tanrı Marduk kutsadı,
28. onun huzurunda mutlu yaşayabiliriz. Yüce emrinde, tahtlara oturan krallar,
29. Yukarı Deniz'de Aşağı Deniz'de, uzak bölgelerde yaşayanlar ve Amurru topraklarının çadırda yaşayan kralları, hepsi,
30. Shuanna'ya haraçlarını getirdi ve ayaklarımı öptü. Shuanna'dan kendi yerleri olan Assur'a, Susa'ya,
31. Akkad'a, Eshnunna ülkesine, Zamban kentine, Meturnu kentine, Der'e, Guti ülkesine –Dicle Nehri üzerinde yer alan ve daha önce yıkılmış olan tapınaklara, geri gönderdim ve

32. orada yaşayan tanrılara kalıcı tapınaklar yaptılar. İnsanları bir araya topladım ve onları yaşadıkları yerlere,
33. Nabonidus'un Shuanna'ya getirdiği Sümer ve Akkad ülkesinin tanrıları ve büyük tanrı Marduk'un komutasında geri gönderdim,
34. Onları mutlu eden tapınaklardaki cellalara zarar vermeden geri gönderdim.
Her
gün tapınaklarına geri döndüğüm tüm tanrılar,
35. Bel ve Nabu'dan önce benim için uzun bir yaşam isteyip iyi işlerimden bahsettiler ve benim tanrım Marduk'a şunu söylesinler: senden korkan Kambyses'in oğlu kral Kyros,
36. Babil halkı krallığımı kutsadı ve ben bütün toprakları barışçıl yerlere yerleştirdim.
37. Ben daha önce kaz, ördek, kumru sunularını kaz, iki ördek ve on kumru olarak
fazlalaştırdım.
38. Babil'in büyük duvarı Imgur-Enlil duvarının savunmasını güçlendirmeye çalıştım,
39. ve daha önceki bir kralın inşa ettiği ancak tamamlamadığı hendek kıyısındaki pişmiş tuğla duvarı ben tamamladım.
40. Ben ... şehri daha önce dışarıdan kuşatmayan, daha önce hiç kimsenin inşa etmediği, ...
41. [...bitümlle] ve pişmiş toprak tuğla ile yeniden inşa ettim ve onun [işini] [tamamladım].
42. [...] görkemli [sedir kerestesinden yapılan kapıları] bronz kaplamalı,
43. tüm kapıların eşiklerine bakır levha ve kapı soketi yerleştirdim. [...]. Benden önce hüküm süren kral Assurbanipal'e ait bir yazıt gördüm.
44. [...] onun yerinde. Büyük tanrı Marduk, bana uzun ömürlü seneler,
45. [kalıcı bir saltanat ve taht] ... bahşetti.

Sippar Silindiri²²:

i.1-7: Ben, Nabonidus, Büyük Kral, güçlü kral, evrenin kralı, Babil kralı, dünyanın dört bucağının kralı, Esagila ve Ezida'nın bekçisi, Sin ve Ningal'in, annesinin karnındayken kaderini bir hükümdarın kaderi olarak belirlediği kişi, Nabû-balâssi-iqbi'nin oğlu, büyük tanrılara ibadet eden bilge prens, ben:

i.8-ii.25: Harran'da, eskiden beri büyük tanrı olan Sin'in tapınağı Ehulhul'u kurdum –onun yüce kalbi o şehre ve tapınağa karşı öfkeleni ve o Med'i uyandırdı, tapınağı yıktı, burayı harabeye çevirdi – meşru hükümdarlığım Bel ve büyük tanrı, bu kent ve tapınağı uzlaştırdı, şefkat gösterdi.

Sonsuz saltanatımın başlangıcında bana bir rüya gönderdiler. Büyük tanrı Marduk ve cennetin ve cehennemin aydınlatıcısı Sin, bir araya geldi. Marduk benimle konuştu: “Nabonidus, Babil kralı, ..., Ehulhul'u yeniden inşa ediyor ve büyük tanrı Sin'in yerleşmesini sağlıyor.”

Saygıyla, Tanrıların Enlil'i Marduk ile konuştum: “bana inşa etmem için emrettiğin bu tapınak, Med tarafından çevrelendi ve onun gücü çok fazla.”

Ancak Marduk benimle şöyle konuştu: “Bahsettiğin Med, onun ülkesi ve onun yanında yürüyen kralları artık olmayacak.”

Üçüncü yılın başında, Onlar, Anşan kralı II. Kyros'u uyandırdı. Küçük ordusuyla engin Med ordusunu dağıttı. Medlerin kralı Astyages'i ele geçirdi ve onu esir alarak ülkesine götürdü. Bu, yüce efendi Marduk ve cennet ile cehennemin aydınlatıcısı Sin'in reddedilemeyecek emri ile oldu. Onların yüce emirlerinden korktum,

²² Metnin aslı Beaulieu tarafından yapılmış İngilizce çevirisinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Beaulieu, 2018: 240-243.

endişelendim ve yüzümde kaygı vardı. Ne ihmalkâr oldum, ne dikkatsiz ne de umursamaz.

Efendim Sin için Ehulhul tapınağını yeniden inşa etmek amacıyla Harran'da yanımda Esarhaddon'un oğlu Assur kralı Assurbanipal yürüdü, Mısır sınırındaki Gaza ülkesinden, Fırat Nehri'nin diğer tarafındaki Yukarı Deniz'den ve Aşağı denizden krallar, prensler, yöneticiler ile Sin, Şamaş ve İştâr'ın bana verdiği ordumu topladım. Ve talihli bir günde, Şamaş ve Adad kehanet yoluyla, Ea'nın ve Asalluhi'nin bilgeliğiyle, ..., temellerin ve tuğla işçiliğinin ustası Kulla'ya göre, benim için ortaya çıktı, Şamaş ve Adad'ın bana kehanet yoluyla gösterdiği uygun bir ayda, uğurlu bir günde, Ea'nın ve Asalluhi'nin bilgeliğiyle, temellerin ve duvarcılığın efendisi Kulla'nın zanaatini icra eden rahibin maharetiyle, gümüş ve altın boncuklar, değerli taşlar, çıralı ağaç keresteleri, aromalı bitkiler ve sedir ağacı parçalarıyla, sevinç ve neşeyle, II. Assurnasirpal'in oğlu III. Salmanassar'ın temelini atan Assur kralı Assurbanipal'in temel kalıntılarının üzerinde, onun temellerini temizledim ve üzerine tuğlaları dizdim.

Harcını bira, şarap, yağ ve bal ile karıştırdım ve kazı rampasını bununla kutsadım. Kralların –babalarımın- yaptığının ötesinde, binasını güçlendirdim ve çalışmalarını mükemmelleştirdim. Temelinden korkuluğuna kadar olan bu tapınağı yeniden inşa ederek tamamladım. Lübnan'da bulunan sedir ağaçlarından kapılarını yaptım. Altın ve gümüş sır ile duvarını kapladım ve güneş gibi parlamasını sağladım. İbadetin yapıldığı odaya gümüş alaşımından parlak “yaban boğası” koydum. Gündoğumu kapısına biri sağ biri de solda olan ve düşmanları yok eden gümüşle kaplı iki “uzun saçlı kahraman” koydum. Benim krali kentim Babil'den, efendilerim Sin, Ningal, Nusku ve Sadarnunna'nın sevinç içinde olmalarını ve eğlence sürdürmelerini sağladım. Sunularımı sundum, Ehulhul'u iyi ürünler ile doldurdum ve Harran kentini ay ışığı kadar parlak yaptım.

ii. 26-43a: Sin, göğün ve yeraltının tanrılarının kralı, onsuz hiçbir kent ve ülke kurulamaz ya da yenilenemez, bereketinin meskeni Ehulhul'a girdiğinde, o kent ve tapınak için iyi övgüler dudaklarına konsun. Gökte ve yeraltında oturan tanrılar, babaları ve yaratıcıları Sin'in tapınağını devamlı övsünler. O tapınağı inşa eden bana, Babil kralı Nabonidus'a gelince; Sin, göğün ve yeraltının tanrılarının kralı, iyi bakışını neşeyle benim üzerimde tut ve her ay, doğarken ve batarken, benimle ilgili olumsuz kehanetleri olumlu yap.

ii.43b-46: Assur kralı Assurbanipal adına yazdırılan bu yazıtı buldum. Onu yağ ile kutsadım ve ona kurban sundum, onu kendi yazıtım ile yerleştirdim ve yerine geri koydum.

ii. 47-iii.7: Cennetin ve cehennem hâkimi Şamaş için, Ebabbar [parlayan ev], Nabukadnezar tarafından yeniden inşa edilen, onun Sippar'daki tapınağın duvarları 45 yıl sonra çökmüş, bu sebeple korktum, endişelendim ve yüzümde kaygı belirtileri vardı.

Şamaş'ı kendi yerinden çıkarıp onu başka bir mabede yerleştirdiğimde, o tapınağın yıkıntılarını kaldırdım, onun eski temel kalıntılarını aradım, 18 kübit derinliğe kadar kazdım ve sonra Şamaş, atalarımın arasında 3200 yıl boyunca hiçbir kralın bulamadığı Sargon'un oğlu Naram-Sin'in temel kalıntılarını açığa çıkararak bana, gözde meskeni olan Ebabbar'ın özgün temellerini gösterdi.

Taşrîtu ayında, gümüş ve altın yataklar, değerli taşlar, reçineli ağaç kütükleri, aromatik otlar ve sedir ağacı kesimleriyle Şamaş ve Adad'ın bana kehanet yoluyla ifşa ettiği neşe ve sevinçle, Sargon'un oğlu Naram-Sin'in temelini tuğla işini yaptım. Beş bin sedir ağacı kirişini çatı için hazırladım. Sedir ağacının yüksek kapılarını ve eşiklerini kapılara yerleştirdim. Ebabbar, E-kun-ankuga ile birlikte, ziguratımı yeniden inşa ettim ve tamamladım. Efendimiz Şamaş'a geçit töreni ile mutlulukla ve sevinçle en sevdiği konutunda oturmasına neden oldum.

- iii. 8-10: Sargon'un oğlu Naram-Sin adında yazıt buldum ve değiştirmedim. Onu yağ ile kutsadım, sunular yaptım ve kendi yazıtımla, asıl yerine getirdim.
- iii. 11-21: şamaş, göğün ve yeraltının efendisi, tanrıların ışığı, Sin ve Ningal'in nesli, gözde tapınağın Ebabbar'a girdiğinde, ebedi kürsüne yerleştiğinde, bana neşeyle bak, Nabonidus, Babil kralı, hizmetkarının prensi, kutsal tapınağını inşa ederek seni hoşnut eden, benim iyi işlerimden dolayı, her gün doğarken ve batarken, gökyüzünde ve yerde, benim kehanetlerimi olumlu yap, yakarışlarımı kabul et ve dualarımı işit. Ellerime verilmiş olan asam ve meşru değneğim ile sonsuza kadar hüküm süreyim.
- iii.22-38: Anunitu'ya – savaşın efendisi, yayı ve okluğu taşıyan, babası Enlil'in emrini yerine getiren, düşmanı yok eden, kötü olanı mahveden, tanrıların önünden giden, gün doğarken ve batarken benimle ilgili olumsuz kehanetleri olumlu yapan, onun, Babil kralı Kudur-Enlil'in oğlu Babil kralı şagarakti-şuriaş döneminden beri sekiz yüz yıldır Sippar-Anunitu'da bulunan tapınağı Eulmaş'ın eski temel kalıntılarını kazdım ve aradım ve Kudur-Enlil'in oğlu şagarakti-şuriaş'ın temel kalıntılarını temizledim ve üzerine tuğlaları dizdim. O tapınağı yeniden yaptım ve işi tamamladım. Anunitu, savaşın efendisi, babası Enlil'in emrini yerine getiren, düşmanı yok eden, kötü olanı mahveden, tanrıların önünden giden, ben onun evini kurmasını sağladım. Önceden ona sunulan düzenli adakları ve diğer adakları arttırdım ve onun için tesis ettim.
- iii.38-42: Sana gelince ey Anunitu, o tapınağa neşeyle girdiğinde, benim iyi işlerimi neşeyle bak ve her ay gün doğarken ve batarken baban Sin'e benim hakkımda teveccüh etmesini iste.
- iii.43-51: Sin ve şamaş'ın ileride krallığa getireceği sen her kimsen ve her kimin yönetiminde bu tapınak bakımsız kalır ya da kim onu yeniden yaparsa, o benim adıma yazılmış olan yazıtı bulsun ve değiştirmesin. O, onu yağ ile meshetsin ve bir adak sunup onu kendi adına yazılmış bir

yazıtla birlikte koysun ve yazıtı özgün yerine geri yerleştiresin. Şamaş ve Anunitu onun yakarışını duysunlar, sözlerini kabul etsinler, onun tarafında yürüsünler, düşmanlarını yok etsinler ve her gün onun hakkında babaları ve yaratıcıları Sin'e iyi övgülerde bulunsunlar.

I. Dareios Dönemi

Behistun Yazıtı²³:

DB I

- §1. 1.1-3. Ben Dareios, Büyük Kral, Krallar Kralı, Pers Kralı, Ülkeler Kralı, Hystaspes'in oğlu, Arsames'in torunu, Akhaimenid.
- §2. 1.3-6. Kral Dareios der ki: Babam Hystaspes'tir, Hystaspes'in babası Arsames, Arsames'in babası Ariaramnes, Ariaramnes'in babası Teispes, Teispes'in babası Akhaimenes'tir.
- §3. 1.6-8. Kral Dareios der ki: bu yüzden bize Akhaimenidler denir; Çok eskiden beri asıldık. Çok eskiden beri ailemiz kraldı.
- §4. 1.8-11. Kral Dareios der ki: benden önce hanedanımdan sekiz kral vardı. Ben dokuzuncuyum. Art arda dokuz kere kral olduk.
- §5. 1.11-12. Kral Dareios der ki: Ahuramazda'nın lütfuyla ben kralım, Ahuramazda bu krallığı bana bahşetti.
- §6. 1.12-17. Kral Dareios der ki: Bunlar bana bağlı olan ülkeler ve ben Ahuramazda'nın lütfuyla onların kralı oldum; Persia, Elam, Babil, Assur, Arabistan, Mısır, deniz kenarındaki ülkeler, Sardeis, İyonya, Media, Armenia, Kapadokya, Parthia, Drangiana, Aria, Khorasmia, Baktria, Sogdia, Gandaria, Skythia, , Sattagydia, Arakhosia ve Maka, tüm 23 ülke.

²³ Metnin aslı Kent tarafından yapılmış İngilizce çevirisinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 116-134.

- §7. 1.17-20. Kral Dareios der ki: Bunlar bana gelen ülkeler; Ahuramazda'nın lütfuyla bana tabi oldular, bana vergi ödediler. Onlara verdiğim her emir, gece veya gündüz, onlar tarafından yerine getirilir.
- §8. 1.20-24. Kral Dareios der ki: bu ülkelerde, mükemmel olanı ödüllendirdim, kötü olanı cezalandırdım. Ahuramazda'nın lütfuyla, bu ülkeler benim yasalarımaya saygı gösterir, tıpkı emrettiklerimin yapılması gibi.
- §9. 1.24-26. Kral Dareios der ki: Ahuramazda bana bu imparatorluğu bağışladı. Ben bu imparatorluğu elde edene kadar, Ahuramazda bana yardımını bahşetti; Ahuramazda'nın yardımıyla da ben bu imparatorluğu elimde tutuyorum.
- §10. 1.26-35. Kral Dareios der ki: Bu ben Kral olduktan sonra benim tarafımdan yapılanlar. Kyros'un Kambyes adında bir oğlu, ailemden biri, benden önce kraldı. Kambyes'in, kendisiyle aynı anneden ve aynı babadan olma Smerdis adında bir kardeşi vardı. Sonra, Kambyes Smerdis'i öldürdü. Kambyes Smerdis'i öldürdüğünde, Smerdis'in öldürüldüğü halk tarafından bilinmiyordu. Ardından, Kambyes Mısır'a gitti. Kambyes Mısır'a gittiğinde, halk düşman oldu ve Persia'da, Media'da ve diğer bölgelerde de yalanlar duyuldu.
- §11. 1.35-43. Kral Dareios der ki: Ardından, Gaumata adında Mag bir adam vardı. Paishiyauvada'da, Arakadrsi adı verilen dağda ayaklandı. Viyaksana ayının on dördüncü gününde isyan çıkardı. İnsanlara şöyle yalan söyledi: "Ben Smerdis'im, Kyros'un oğlu, Kambyes'in kardeşi." Sonra Kambyes'e isyan eden halkın hepsi onun yanına gitti, Persia'daki, Media'daki ve diğer bölgelerdeki. Krallığı ele geçirdi; Garmapada ayının dokuzuncu gününde krallığı ele geçirdi. Sonra, Kambyes kendi eliyle öldü.
- §12. 1.43-48. Kral Dareios der ki: Mag Gaumata'nın Kambyes'in elinden aldığı krallık, çok eskiden beri ailemize ait olmuştur. Mag Gaumata,

Kambyses'in Persia'yı ve Media'sını ve diğer bölgeleri ele geçirdi ve kral oldu.

§13. 1.48-61. Kral Dareios der: ne bizim ailemizden biri ne bir Pers ne de bir Med vardı ki krallığı Mag Gaumata'nın elinden alsın. İnsanlar ondan çok korkuyorlardı, gerçek Smerdis'i bilen birçok kişiyi öldürteceğini (düşünerek). 'Benim Kyros'un oğlu Smerdis olmadığını bilmesinler' diyerek bu sebeple onları katlederdi. Ben gelene kadar, Mag Gaumata'ya karşı bir hareket başlatmaya cüret eden kimse yoktu. Sonra ben Ahuramazda'dan yardım istedim; Ahuramazda bana yardım etti. Bagayadis ayının onuncu gününde, ben, birkaç adamla birlikte Mag Gaumata'yı ve onun önde gelen yandaşlarını öldürdüm. Sikayauvatis adındaki kalede, Media'daki Nisaia adındaki yerde, onu öldürdüm ve krallığı ondan aldım. Ahuramazda'nın yardımıyla kral oldum; Ahuramazda bana bu krallığı bağışladı.

§14. 1.61-71. Kral Dareios der ki: Bizim ailemizden alınan krallığı geri getirdim, yerine koydum ve temelleri üzerine tekrar kurdum. Mag Gaumata'nın yıktığı tapınakları, halk için tekrar yaptım ve Mag Gaumata'nın ellerinden aldığı otlak alanlarını, hayvan sürülerini ve konutları, evleri halka geri verdim. Halkı yerlerine yerleştirdim, Persia'daki, Media'daki ve diğer bölgelerdekileri. Önceki gibi, alınanları geri verdim. Bunu Ahuramazda'nın yardımıyla yaptım, hanedanımızı eski günlerdeki haline getirebilmek için çabaladım; çalıştım ve Ahuramazda'nın yardımıyla, bundan böyle Mag Gaumata hanedanımızı silemesin diye.

§15. 1.71-72. Kral Dareios der ki: Bu ben kral olduktan sonra yaptıklarımıdır.

§16. 1.72-81. Kral Dareios der ki: ben Mag Gaumata'yı öldürdükten sonra, Açına adında bir adam, Upadarma'nın oğlu, Elam'da bir ayaklanma başlattı ve Elam halkına şöyle dedi: 'Elam'da kral benim'. Bunun üzerine, Elam halkı isyan çıkardı ve Açına'ya gittiler. Açına Elam'da kral oldu ve Nidintu-bel denilen bir Babilli, Kin-zer'in oğlu, Babil'de bir isyan

çıkardı, halkı kandırdı: “ben Nabukadnezar, Nabonidus’un oğlu’.
Sonra bütün Babil şehri Nidintu-bel’e katıldı ve Babil ayaklandı.
Nidintu-bel, Babil Krallığı’na el koydu.

§17. 1.81-83. Kral Dareios der ki: Sonra ben Elam’a (bir haber) gönderdim. Açına bana zincire vurulmuş olarak getirildi ve onu öldürdüm.

§18. 1.83-90. Kral Dareios der ki: sonra, kendisine Nabukadnezar diyen Nidintu-bel’in üstüne yürüdüm. Nidintu-bel’in ordusu Dicle’yi tutmuştu, orda yerlerini almışlardı suyun faydası nedeniyle. Bunun üzerine ben de ordumu postlarla destekledim, diğerlerine hörgüçlü develer verdim, başkaları için de atlar getirttim. Ahuramazda bana yardım etti ve Ahuramazda’nın lütfuyla Dicle’yi geçtik. Sonra Nidintu-bel kuvvetlerini tamamıyla püskürttüm. Savaşığımızda Açıyadiya ayının yirmi altıncı günüydü.

§19. 1.90-96. Kral Dareios der ki: Bundan sonra ben Babil’in üstüne yürüdüm fakat ben Babil’e ulaşmadan önce, kendine Nabukadnezar diyen Nidintu-bel Fırat üzerindeki Zazana denilen bir kentte savaşmak için bana karşı orduyla geldi. Ardından savaşmaya başladık. Ahuramazda bana yardım etti, Ahuramazda’nın lütfuyla Nidintu-bel’in kuvvetlerini tamamen dağıttım. Kalanlar suya atıldılar ve su onları götürdü. Savaşığımızda Anamaka ayının ikinci günüydü.

DB II

§20. 2.1-5. Kral Dareios der ki: Sonra Nidintu-bel birkaç atlıyla birlikte Babil’e kaçtı. Ben de oradan Babil’e gittim Ahuramazda’nın yardımıyla Babil’i esir aldım ve Nidintu-bel’i yakaladım. Sonra da Nidintu-bel’i Babil’de öldürdüm.

§21. 2.5-8. Kral Dareios der ki: Ben Babil’deyken, bu bölgeler bana başkaldırdı: Persia, Elam, Media, Assur, Mısır, Parthia, Margiana, Sattagydia ve Skythia.

- §22. 2.8-11. Kral Dareios der ki: Martiya adındaki bir adam, Zinzakris'in oğlu, Persia'da Kuganaka denilen bir kentte ikamet ederdi. Bu adam Elam' da isyan çıkardı ve halka şöyle dedi: 'Ben Ummanis, Elam'daki kral'.
- §23. 2.11-13. Kral Dareios der ki: O sırada ben Elam' a yakındım. Elamlılar benden korkuyordu; liderleri olan Martiya'yı yakalayıp öldürdüler.
- §24. 2.13-17. Kral Dareios der ki: Phraortes adındaki bir Med, Media'da isyan çıkardı ve halka şöyle dedi: "Ben Kyaksares ailesinden Khshathrita'yım." Ardından saraydaki Med ordusu benden ayrıldı ve Phraortes'e katıldılar. O Media'da kral oldu.
- §25. 2.18-29. Kral Dareios der ki: Benimle birlikte olan Pers ve Med orduları küçüktü. Bunun üzerine ben de başka bir ordu gönderdim. Tebaamdan olan Hydarnes adındaki bir Persi onların lideri yaptım ve onlara dedim ki "Gidin, benim olduğumu kabul etmeyen o Medialı orduyu cezalandırın!" Bunun üzerine Hydarnes orduyla birlikte yürüdü. Media'ya gittiğinde, Media'da Marus adı verilen bir kentte, Medlerle savaştı. Medlerin lideri o anda orada değildi. Ahuramazda bana yardım etti: Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu tamamen yendi. Anamaka ayının yirmi yedinci gününde savaştılar. Sonra ordum, ben Media'ya gelene kadar Media'da Kampana adı verilen bir bölgede beni bekledi.
- §26. 2.29-37. Kral Dareios der ki: Tebaamdan olan Dadarsi adındaki bir Armenialıyı, Armenia'ya gönderdim ve ona dedim: "Git, beni tanımayan ve isyan eden o orduyu cezalandır." Dadarsi gitti. Armenia'ya gittiğinde, isyancılar toplandılar ve Dadarsi'ye karşı savaşa hazırlandılar. Armenia'da Zuzza denilen yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı ordusunu cezalandırdı. Thuravahara ayının sekizinci gününde savaşılmıştı.

- §27. 2.37-42. Kral Dareios der ki: İsyancılar ikinci defa toplandılar ve Dadarsi'ye karşı savaşa hazırlandılar. Armenia'da Tigra adı verilen bir kalede savaşmaya başladılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı ordusunu cezalandırdı. Thuravahara ayının on sekizinci gününde savaşılmıştı.
- §28. 2.42-49. Kral Dareios der ki: isyancılar üçüncü kez toplandılar ve Dadaris'e karşı savaşa hazırlandılar. Armenia'da Uyama adı verilen bir kalede savaşmaya başladılar. Thaigacis ayının dokuzuncu gününde savaşılmıştı. Sonra Dadarsi, ben Armenia'ya gelene kadar Armenia'da beni bekledi.
- §29. 2.49-57. Kral Dareios der ki: Tebaamdan olan Vaumisa adındaki bir Pers, onu Armenia'ya gönderdim ve ona dedim ki: "Git, beni tanımayan ve bana isyan eden orduyu cezalandır." Vaumisa gitti. Vaumisa Armenia'ya vardığında, isyancılar toplandı ve ona karşı savaşmaya hazırlandılar. Assur'da Izala adındaki yerde savaşa başladılar. Ahuramazda bana yardım etti, Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu cezalandırdı. Anamaka ayının on beşinci gününde savaşılmıştı.
- §30. 2.57-63. Kral Dareios der: İsyancılar ikinci kez toplandılar ve Vaumisa 'ya karşı savaşa hazırlandılar. Armenia'da Autiyara adı verilen yerde savaşa başladılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu cezalandırdı. Thuravahara ayının sonunda savaşılmıştı.
- §31. 2.64-70. Kral Dareios der ki: sonra Babil'den ayrıldım ve Media'ya geldim. Media'ya geldiğimde, kendini Media'daki kral olarak tanıtan Phraortes, Media'da Kundurus adı verilen kentte karşıma bir orduyla çıktı. Ardından savaşmaya başladık. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu cezalandırdı. Adukanaisa ayının yirmi beşinci gününde savaştık.

§32. 2.70-78. Kral Dareios der ki: Bunun üzerine de Phraortes birkaç atlı adamla birlikte Media'da Rhagae adı verilen bölgeye kaçtı. Bunun üzerine peşinden bir ordu gönderdim. Phraortes ele geçirildi ve bana getirildi. Phraortes'in burnunu, kulaklarını ve dilini kestim, bir gözünü çıkardım ve onu sarayımın girişinde zincire vurdum ve tüm halk onu gördü. Sonra onu Ekbatana'da kazığa oturttum ve Ekbatana'daki kalede olan, onun önde gelen adamlarının derilerini yüzdüm ve astım.

§33. 2.78-91. Kral Dareios der ki: Çıçantakhma adında bir adam, bir Sagartialı, bana başkaldırdı, halka şöyle dedi: "ben Sagartia'daki kralım, Kyaksares ailesindenim." Bunun üzerine, ben bir Pers ve Med ordusu gönderdim. Takhmaspada adındaki bir Med, benim tebaamdan olan, onu ordunun lideri yaptım ve ona şöyle dedim: "Git, beni tanımayan ve bana isyan eden o orduyu cezalandır." Bunun üzerine Takhmaspada orduyla birlikte gitti ve Çıçantakhma ile savaştı. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu tamamen bozguna uğrattı ve Çıçantakhma'ı ele geçirdiler ve onu bana getirdiler. Sonrasında onun burnunu ve kulaklarını kestim, bir gözünü çıkardım. Onu sarayımın girişine bağladım ve bütün halka gösterdim. Sonra da onu Arbela'da kazığa oturttum.

§34. 2.91-92. Kral Dareios der: bu, Media'da benim tarafımdan yapılanlardır.

§35. 2.92-98. Kral Dareios der ki: Parthia ve Hyrkania bana başkaldırdı ve kendilerini Phraortes'in tarafında ilan ettiler. Babam Hystaspes Parthia'daydı ve halk onu terk etti ve isyan ettiler. Bunun üzerine Hystaspes, inancını koruyan birliklerle beraber yürüdü. Parthia'da Vispauzatis adı verilen bir kentte, Parthialılarla savaştı. Ahuramazda bana yardım getirdi; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu yendi. Viyaxana ayının ikinci gününde savaşılmıştı.

DB III

- §36. 3.1-9. Kral Dareios der ki: Sonrasında ben, Hystaspes'e Rhagae'den bir ordu Pers ordusu gönderdim. Bu ordu Hystaspes'e ulaştığında, o bu kuvvetlerle birlikte yürüyüşe geçti. Parthia'da Patigrabana adındaki bir kentte isyancılarla savaştı. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla Hystaspes isyancı orduyu kesin olarak yendi. Garmapada ayının ilk gününde savaşılmıştı.
- §37. 3.9-10. Kral Dareios der ki: Sonra bölge benim oldu. Bu benim Parthia'da yaptıklarımıdır.
- §38. 3.10-19. Kral Dareios der ki: Margiana adı verilen kent bana karşı ayaklandı. Frada adındaki bir adam onların lideri oldu. Sonra ben ona karşı benim tebaamdan olan ve Baktria valisi olan Dadarsi adındaki bir Pers'i gönderdim ve ona şöyle dedim: "Git, beni tanımayan ve bana isyan eden o orduyu cezalandır." ardından Dadarsi orduyla beraber gitti ve Margianalılarla savaştı. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu bozguna uğrattı. Açiyadiya ayının yirmi üçüncü gününde savaşılmıştı.
- §39. 3.19-21. Kral Dareios der ki: sonra kent benim oldu. Bu benim Baktria'da yaptıklarımıdır.
- §40. 3.21-28. Kral Dareios der ki: Vahyazdata adındaki bir adam Persiande Yautiya denilen bir bölgedeki Tarava adındaki kentte yaşıyordu. Bu adam Persia'da ikinci kez isyan çıkardı ve halka şöyle söyledi: "Ben Smerdis, Kyros'un oğlu." Bunun üzerine saraydaki Pers ordusu bana başkaldırdı ve Vahyazdata'ya katıldılar. Vahyazdata Persia'da kral oldu.
- §41. 3.28-40. Kral Dareios der ki: Ardından ben, beraberimde Pers ve Med ordumu götürdüm. Benim tebaamdan olan Artavardiya adındaki bir Pers'i onların lideri yaptım. Pers ordusunun kalanı Media'da bana ulaştı. Sonra da Artavardiya orduyla birlikte Persia'ya gitti. Artavardiya

Persia'ya vardığında, Persia'da Rakha adı verilen bir kentte, kendine Smerdis diyen Vahyazdata, Artavardiya'ya karşı savaşmak için ordusunu hazırladı. Bunun üzerine savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla benim kuvvetlerim Vahyazdata'nın ordusunu tamamen cezalandırdı. Thuravahara ayının on ikinci gününde savaşılmıştı.

§42. 3.40-49. Kral Dareios der ki: Bunun sonrasında Vahyazdata birkaç atlı adamla birlikte Paishiyauvada'ya doğru kaçtı. Oradan bir ordu aldı. Artavardiya'ya karşı savaşmaya geldi. Parga adı verilen bir dağda savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla kuvvetlerim Vahyazdata'nın ordusunu tamamen cezalandırdı. Garmapada ayının beşinci gününde savaşılmıştı ve Vahyazdata'yı ele geçirdiler ve onun önde gelen adamları da ele geçirildi.

§43. 3.49-52. Kral Dareios der ki: Sonra ben Persia'da Uvadaicaya adındaki bir kentte Vahyazdata'yı ve onun önde gelen adamlarını kazığa oturttum.

§44. 3.52-53. Kral Dareios der ki: Bunlar benim Persia'da yaptıklarıdır.

§45. 3.54-64. Kral Dareios der ki: Kendine Smerdis diyen bu Vahyazdata, benim tebaamdan olan ve Arachosia valisi olan Vivana adındaki bir Pers'e karşı Arakhosia'ya ordu gönderdi. Onların lideri olması için bir adam tayin etti ve ona şöyle dedi: "Git, Vivana'yı ve Kral Dareios'un ordusunu olduğunu söyleyen o orduyu cezalandır." Sonra Vahyazdata'nın gönderdiği o ordu Vivana'yla savaşmak için yürüdü. Kapishakani adındaki bir kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum isyancı orduyu tamamen bozguna uğrattı. Anamaka ayının on üçüncü gününde savaşılmıştı.

§46. 3.64-69. Kral Dareios der ki: İsyancılar ikinci defa toplandılar ve Vivana'yla savaşmak için yürüdüler. Ganduvata adındaki yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla ordum

isyancı orduyu tamamen cezalandırdı. Viyaxana ayının yedinci gününde savaşılmıştı.

§47. 3.69-75. Kral Dareios der ki: Bunun üzerine Vahyazdata'nın Vivana'ya karşı gönderdiği ordunun kumandanı olan adam birkaç atlıyla birlikte kaçtı ve gitti. Arakhosia'daki Arsada adı verilen kaleye gittiler. Sonrasında Vivana orduyla birlikte onların peşinden gitti. Orada Vivana onu ele geçirdi ve onun baş yandaşlarını öldürdü.

§48. 3.75-76. Kral Dareios der ki: Ondan sonra bölge benim oldu. Bunlar benim Arakhosia 'da yaptıklarıdır.

§49. 3.76-83. Kral Dareios der ki: Ben Persia ve Media'dayken, Babilliler ikinci defa bana başkaldırdılar. Haldita'nın oğlu Arakha adındaki Armenialı bir adam Babil'de isyan çıkardı. Dubala adındaki bir yerde halka şöyle yalan söyledi: "Ben Nabonidus'un oğlu Nabukadnezar'ım". Bunun üzerine Babil halkı bana isyan çıkardı ve Arakha'ya katıldılar. Arakha Babil'e el koydu ve Babil'de kral oldu.

§50. 3.83-92. Kral Dareios der ki: Bunun üzerine ben Babil'e bir ordu gönderdi. Benim tebaamdan olan Intaphrenes adındaki bir Pers'i onlara lider olarak atadım ve onlara şöyle dedim: "Git, beni tanımayan o Babilli topluluğu cezalandır." Böylelikle Intaphrenes orduyla birlikte Babil'e yürüdü. Ahuramazda bana yardım etti; Ahuramazda'nın yardımıyla Intaphrenes, Babillileri yendi ve halkı bana bağlı olmaya ikna etti. Markasanas ayının yirmi ikinci gününde kendisine Nabukadnezar diyen Arakha'yı ve onun baş yandaşlarını tutukladılar. Bunun üzerine emrettim: "Arakha ve önde gelen adamları Babil'de kazığa oturtulsun.

DB IV

§51. 4.1-2. Kral Dareios der ki: Bunlar benim Babil'de yaptıklarıdır.

§52. 4.2-31. Kral Dareios der ki: Kral olmamın ilk yılında Ahuramazda'nın yardımıyla yaptıklarım bunlardı. 19 savaş yaptım ve Ahuramazda'nın

yardımıyla 9 kralı yendim ve esir aldım. Birinin adı Mag Gaumata'ydı, yalan söyledi ve "Ben Kyros'un oğlu Smerdis'im" dedi. Persia'yı ayaklandırdı. Diğerinin adı Elamlı Açına'ydı, yalan söyledi ve "Ben Elam Kralıyım dedi" Elam'ı ayaklandırdı. Diğerinin adı Babilli Nidintu-bel'di, yalan söyledi ve "Ben Nabonidus'un oğlu Nabukadnezar'im" dedi. Babil'i ayaklandırdı. Diğerinin adı Pers Martiya idi, yalan söyledi ve "Ben Elam Kralı Ummanis'im" dedi. Elam'ı ayaklandırdı. Diğerinin adı Med Phraortes'di, yalan söyledi ve "Ben Kyksares hanedanından Khshatrita'yım" dedi. Media'yı ayaklandırdı. Diğerinin adı Sagartialı Ciçantakhma idi, yalan söyledi ve "Ben Kyksares hanedanındanım, Sagartia Kralıyım" dedi. Sagartia'yı ayaklandırdı. Diğerinin adı Margianalı Frada'ydı, yalan söyledi ve "Ben Margiana kralıyım" dedi. Margiana'yı ayaklandırdı. Diğerinin adı Pers Vahyazdata'ydı, yalan söyledi ve "Ben Kyros'un oğlu Smerdis'im" dedi. Persia'yı ayaklandırdı. Diğerinin adı Armenialı Arakha'ydı, yalan söyledi ve "Ben Nabonidus'un oğlu Nabukadnezar'im" dedi. Babil'i ayaklandırdı.

- §53. 4.31-32. Kral Dareios der ki: Bu savaşlarda bu dokuz kralı esir aldım.
- §54. 4.33-36. Kral Dareios der ki: Bu başkaldıran bölgelere söylenen onlara başkaldırtan yalanlar, halkı kandırmak içindi. Ahuramazda o yalancıları istediğim gibi benim elime getirdi.
- §55. 4.36-40. Kral Dareios der ki: Benden sonra kral olacak olan sen, eğer ki 'ülkem güvende olsun' diye düşünürsen, kendini yalanlardan çok güçlü koru, yalancıları iyi cezalandır.
- §56. 4.40-43. Kral Dareios der ki: Bu benim yaptıklarımdır, hepsini Ahuramazda'nın yardımıyla yaptım. Gelecekte bu yazıtı okuyan her kim olursa yaptıklarıma inansın. Bunu yanlış olarak bilmeyin.
- §57. 4.43-45. Kral Dareios der ki: Bunun doğru olduğuna ve yalan olmadığına şahidim Ahuramazda'dır, Bunun hepsini tek bir yıl içinde yaptım.

- §58. 4.45-50. Kral Dareios der ki: Ahuramazda'nın yardımıyla bu yazıtta olmayan çok daha fazla şeyler yaptım. Onlar bu hikâyede, gelecekte bu yazıtı okuyan kişi yaptıklarımı abartılı görüp inanmayıp yalan bilmesin diye kayıt edilmedi.
- §59. 4.50-52. Kral Dareios der ki: Önceki krallar yaşamları boyunca, Ahuramazda'nın yardımıyla benim bir yılda yaptığım kadar şey yapmadılar.
- §60. 4.52-56. Kral Dareios der ki: Şimdi yaptıklarına sizi inandırırım. Halkın iyiliği için bunu gizleme. Eğer bu kaydı gizlemezsen ve bunu bütün dünyaya yayarsan, Ahuramazda da sana dost olur, soyunu çoğaltır ve uzun yaşarsın.
- §61. 4.57-59. Kral Dareios der ki: Eğer ki bu kaydı gizlersen ve halka duyurmazsan, Ahuramazda seni ve aileni cezalandırır.
- §62. 4.59-61. Kral Dareios der ki: Bunlar benim tek bir sene içinde yaptıklarımıdır. Hepsini Ahuramazda'nın yardımıyla yaptım. Ahuramazda ve olan diğer tanrılar bana yardım etti.
- §63. 4.61-67. Kral Dareios der ki: bu yüzden Ahuramazda ve olan diğer tanrılar bana yardım etti, çünkü ben ne kötüydüm ne yalancıydım ne de kötülük yaptım, ne de ailemden birisi öyleydi. Ben doğruluğa göre davrandım. Ne güçlüye ne de zayıfa yanlış davrandım. Her kim benim haneme yardım ettiyse ona iyilik yaptım, her kim düşmanlık ettiyse onu cezalandırdım.
- §64. 4.67-69. Kral Dareios der ki: Gelecekte kral olacak olan sen, her kim yalan söylerse veya isyan ederse veya sana dostça davranmazsa, onu cezalandır.
- §65. 4.69-72. Kral Dareios der ki: Gelecekte benim yazdığım bu yazıtı veya bu heykelleri okuyacak olan sen, bunları yok etme, yaşadığın süre boyunca bunları koru!

§66. 4. 72-76. Kral Dareios der ki: Eğer ki bu yazıtları ve heykelleri gözetirsen ve bunların yok edilmesine izin vermezsen ve soyun devam ettiği sürece bunları korursan, Ahuramazda dostun olacaktır ve soyunu çoğaltacaktır. Sana uzun ömür verecek ve ne yaparsan yap Ahuramazda seni başarılı yapacaktır.

§67. 4.76-80. Kral Dareios der ki: eğer ki bu yazıtları veya bu heykelleri gözetmezsen ve onları kaybedersen, onları soyun devam ettiği sürece korumazsan, Ahuramazda seni cezalandıracaktır, aileni bitirecektir ve Ahuramazda seni yok edecektir.

§68. 4.80-86. Kral Dareios der ki: Bunlar Smerdis denilen Mag Gaumata'yı öldürdüğümde benimle birlikte olan adamlardır, bu adamlar benim yanımda olarak bana yardım ettiler: Intaphrenes, Vayaspara'nın oğlu, Pers; Otanes, Thukhra'nın oğlu, Pers; Gobryas Mardonios'un oğlu, Pers; Hydarnes, Bagabigna'nın oğlu, Pers; Megabyzos (bagabuxa), Datuvahya'nın oğlu, Pers; Ardumanis, Vakauka'nın oğlu, Pers.

§69. 4.86-88. Kral Dareios der ki: Gelecekte kral olacak olan sen, bu adamların ailelerini koru.

§70. 4.88-92. Kral Dareios der ki: Ahuramazda'nın yardımıyla bu yazıtı başka şekillerde de yaptım. Ayrıca, Ari dilindeydi ve deri üzerine yapılmıştı. Buna ek olarak, bu yazıt mühürlenerek onaylandı ve bu benden önce seslice okundu ve kayıt edildi. Sonra bu yazıtı bütün bölgelerimin hepsine gönderdim. Halkın tamamı memnun oldu.

DB V

§71. 5.1-14. Kral Dareios der ki: Aşağıdakiler hükümranlığımın ikinci ve üçüncü senesinde yaptıklarımdır. Elam denilen bölge bana başkaldırdı. Atamaita adındaki bir Elamlı onların lideriydi. Bunun üzerine Elam'a bir ordu gönderdim. Benim tebaamdan olan Gobryas adındaki bir Pers'i onların lideri yaptım. Sonra Gobryas orduyla birlikte yürümeye başladı, Elamlılara karşı savaştı. Gobryas onların birçoğunu yok etti

ve liderleri olan Atamaita'yı ele geçirdi ve onu bana getirdi ve ben de onu öldürdüm. Ardından kent benim oldu.

§72. 5.14-17. Kral Dareios der ki: o Elamlılar inançsızdı ve Ahuramazda'ya ibadet etmiyorlardı. Ben Ahuramazda'ya ibadet ettim; Ahuramazda'nın yardımıyla ben onlara dilediğim gibi davrandım.

§73. 5.18-20. Kral Dareios der ki: her kim Ahuramazda'ya ibadet ederse hem yaşarken hem de ölünce mutlu olacaktır.

§74. 5.20-30. Kral Dareios der ki: sivri uçlu başlık giyen İskitlerden sonra, bir orduyla Skythia'ya gittim. Bu İskitler benden ayrıldılar. Nehre vardığımda, bütün ordumla birlikte nehri geçtim. Ardından İskitleri sert bir şekilde kırıp geçirdim, liderlerinden birini esir aldım ve onu öldürdüm. Onların Skunkha adındaki diğer bir lideri ele geçirildi ve bana getirildi. Sonrasında onların başka bir liderine dilediğim gibi davrandım. Ve böylece kent benim oldu.

§75. 5. 30-33. Kral Dareios der ki: o İskitler inançsızdı ve Ahuramazda'ya ibadet etmediler. Ben Ahuramazda'ya ibadet ettim; Ahuramazda'nın lütfuyla bunu kendi isteğimle yaptım.

§76. 5.33-36. Her kim Ahuramazda'ya ibadet ederse hem yaşarken hem de ölünce mutlu olacaktır.

DNa²⁴:

§1. 1-8: Bu evreni, gökyüzünü, insanı, insanlık için mutluluğu yaratan büyük kral Ahuramazda, Dareios'u birçoğunun kralı, birçoğunun efendisi olarak kral yaptı.

§2. 8-15: Ben Büyük Kral Dareios, Kralların Kralı, tüm insanları kapsayan ülkelerin kralı, tüm evrenin kralı, Hystaspes'in oğlu, bir Akhaimenid, bir Pers, bir Pers'in oğlu, bir Aryan, Aryan soyundan olan.

---

²⁴ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 137-138; Lecoq, 1977: 219-221.

- §3. 15-30: Kral Dareios der ki: Ahuramazda'nın lütfuyla Persia dışında egemen olduğum ülkeler var; onlar bana vergi verir, benim söylediklerimi yapar ve kurallarına bağlılardır: Media, Elam, Parthia, Aria, Baktria, Sogdia, Khorasmia, Drangiana, Arakhosia, Sattagydia, Gandaria, Sind, Skythia, Sivri başlıklı İskitlerin bölgesi, Babil, Assur, Arabistan, Mısır, Armenia, Kapadokya, Sardeis, İyonya, Denizin ötesinde yaşayan İskitlerin bölgesi, Skudra, Petasos giyen İyonyalılar, Libya, Etiyopya, Maka, Karya.
- §4. 30-47: Kral Dareios der ki: Ahuramazda bu evreni kargaşa içinde gördüğü zaman beni kral yaptı, ben kralım. Ahuramazda'nın lütfuyla kurdum; onlara ne söylediysem benim istediğim gibi yaptılar. Şimdi "Kral Dareios'un egemen olduğu ülkeler kaç tane?" diye düşüneceksiniz. Tahtı taşıyanların heykellerine bakın, sonra bileceksiniz: şimdi "Kral Dareios'un egemen olduğu ülkeler kaç tane?" diye düşüneceksiniz, tahtı taşıyanların heykellerine bakın, sonra bileceksiniz: Eğer şimdi "Kral Dareios'un sahip olduğu kaç ülke var?" diye düşünürseniz, tahta sahip olanların heykellerine bakın, o zaman bileceksiniz, o zaman bilinir olacak sizin için: bir Persin mızrağı ne kadar uzağa gitmiş, o zaman bilinir olacak sizin için bir Pers, Persia'dan çok uzaklara savaşmaya gitmiş.
- §5. 47-55: Kral Dareios der ki: Ahuramazda'nın isteği ile bunu yaptım. Bu işi yapana kadar Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda beni, evimi ve toprağımı zarardan korusun: bunun için Ahuramazda'ya dua ediyorum, Ahuramazda bunu bana versin!
- §6. 56-60: Ahuramazda'nın emrinde olanlar, bu size kötü görünmesin; doğru yolu bırakmayın ve ayaklanmayın!

DSI²⁵:

- §1. 1-5: Evreni, bu yeryüzünü, insanı, insanlar için mutluluğu yaratan büyük tanrı Ahuramazda, Dareios'u birçoğunun kralı, birçoğunun efendisi olarak kral yaptı.
- §2. 5-8: Kral Dareios der ki: Ahuramazda'nın lütfuyla ben bu sarayı inşa ettim.
- §3a. 8-12: Kral Dareios der ki: Tanrıların en yücesi Ahuramazda –beni yarattı; beni kral yaptı; iyi atların ve insanların olduğu bu krallığı bana bağışladı,
- §3b. 12-15: Ahuramazda'nın lütfuyla babam Hystaspes ve dedem Arsames yaşarken Ahuramazda beni bu evrenin kralı yaptı.
- §3c. 15-18: Ahuramazda'nın isteği buydu: beni tüm evrendeki adamı olarak seçti; beni tüm evrenin kralı yaptı.
- §3d. 18-22: Ben Ahuramazda'ya ibadet ettim. Ahuramazda bana yardım etti. Yapılmasını emrettiklerimi, benim için başarıya ulaştırdı. Yaptıklarımı Ahuramazda'nın lütfuyla gerçekleştirdim.
- §3e. 22-27: Susa'da inşa ettiğim bu sarayın malzemeleri uzaktan getirildi. Kayaya ulaşılan kadar toprak kazıldı. Sarayın inşa edilmesi için bazı kısımlarda 40 kübit (20 m), diğer kısımlarda ise 20 kübit (10 m) derinliğinde temel oluşturuldu.
- §3f. 28-30: Toprağın kazılması, temelin oluşturulması ve kerpicingin dökülmesi gibi işler Babilliler tarafından yapıldı.
- §3g. 30-35: Sedir kerestesi Lübnan Dağı'ndan getirildi. Assurlular bunları Babil'e getirdi, Karyalılar ve İyonyalılar ise bu keresteleri Babil'den Susa'ya götürdüler. Gandaria ve Karmania'dan da yaka kerestesi getirildi.

---

²⁵ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 142-144; Lecoq, 1977: 234-237.

- §3h. 35-40: Altın Sardeis'ten, işlenmiş hali ise Baktria'dan getirildi. Lapis lazuli ve akik işlendiği yer olan Sogdia'dan getirildi. Turkuaz taşı ise işlendiği yer olan Harezm'den getirildi.
- §3i. 40-45: Mısır'dan gümüş ve abanoz getirildi. Duvarın süslenmesi için bezemeler İyonya'dan getirildi. Etiyopya, Sind ve Arakhosia'dan fildişi getirildi.
- §3j. 45-49: Elam'da Abiradu adında bir köyden işlenmiş sütunlar getirildi. Taşları işleyen taş ustaları ise İyonyalı ve Sardeisliydi.
- §3k. 49-55: Altını işleyen kuyumcular Medialı ve Mısırlıydı. Odunu işleyen ustalar ise Sardeis ve Mısırlıydı. Pişmiş tuğlayı işleyenler ise Babillilerdi. Duvarları işleyenler Medialı ve Mısırlıydı.
- §4. 55-58: Kral Dareios der ki: Susa'daki mükemmel iş emredildi ve tamamlandı. Ahuramazda beni, babam Hystaspes'i ve ülkemi korusun.

DZc²⁶:

- §1. 1-4: Evreni, gökyüzünü, insanı, insanlık için mutluluğu yaratan büyük tanrı Ahuramazda Dareios'u kral yaptı, Dareios'a iyi atların ve insanların olduğu bu büyük krallığı bağışladı.
- §2. 4-7: Ben Büyük Kral Dareios, Kralların Kralı, tüm insanların kralı, büyük evrenin kralı, Hystaspes'in oğlu, bir Akhaimenid.
- §3. 7-12: Kral Dareios der ki: Ben Persim ve Persia'dan Mısır'ı fethetmek için yola çıktım. Persia'dan, Nil deneni ve Mısır'dan akan nehre doğru olan bu kanalın kazılması için emir verdim. Bu yüzden bu kanal emrettiğim gibi kazıldı ve gemiler istediğim gibi bu kanaldan Mısır'a gitti.

---

²⁶ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 147; Lecoq, 1977: 247.

I. Kserkses Dönemi

XPf²⁷:

- §1. 1-8: Evreni, gökyüzünü, insanı, insanlık için mutluluğu yaratan büyük tanrı Ahuramazda Kserkses'i kral ve birçok kralın bir kralı, birçok komutanın bir komutanı yaptı.
- §2. 8-15: Ben Kserkses, Büyük Kral, Kralların Kralı, birçok insanın ve tüm ülkelerin kralı, büyük evrenin kralı.
- §3. 15-27: Kral Kserkses der ki: Babam Dareios'tu; Dareios'un babası Hystaspes'i; Hystaspes'in babası Arsames'ti; Hystaspes ve Arsames o sıralarda yaşıyorlardı -bunlar Ahuramazda'nın arzusuydu- babam Dareios beni bu evrenin kralı yaptı. Dareios kral olunca, bu mükemmel yapıyı inşa etti.
- §4. 27-43: Kral Dareios'un başka oğulları da vardı ancak -Ahuramazda'nın isteği buydu- babam beni kendinden sonra gelecek en büyük kişi yaptı. Babam Dareios'un ardından, Ahuramazda'nın lütfuyla, kral oldum. Kral olduğumda mükemmel olanı yaptım. Babam tarafından inşa edilen yapıları korudum ve başka yapılar da inşa ettim. Ahuramazda'nın lütfuyla biz inşa ettik.
- §5. 43-48: Kral Kserkses der ki: Ahuramazda beni, krallığımı ve babamın yaptıklarını korusun. Ahuramazda bunu korusun.

XPh²⁸:

- §1. 1-6: Evreni, gökyüzünü, insanı, insanlık için mutluluğu yaratan Büyük tanrı Ahuramazda, Kserkses'i birçoğunun kralı, birçoğunun efendisi olarak kral yaptı.

---

²⁷ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 149; Lecoq, 1977: 254.

²⁸ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 150-152; Lecoq, 1977: 256.

- §2. 6-13: Ben Kserkses, Büyük Kral, Kralların Kralı, pek çok insanı içeren ülkelerin kralı, evrenin kralı, kral Dareios'un oğlu, bir Akhaimenid, bir Pers, bir Pers'in oğlu, bir Aryan, Aryan soyundan.
- §3. 13-28: Kral Kserkses der ki: Ahuramazda'nın lütfuyla Persia dışında egemen olduğum ülkeler var; onlar bana vergi verir, benim söylediklerimi yapar ve kurallarımına bağlılardır: Media, Elam, Arakhosia, Armenia, Drangiana, Parthia, Aria, Baktria, Sogdia, Khorasmia, Babil, Assur, Sattagydia, Sardeis, Mısır, İyonya, Denizin iki tarafındaki bölgeler, Maka, Arabistan, Gandaria, Sind, Kapadokya, Dahai, Skythia, Sivri başlıklı İskitlerin ülkesi, Skudra, Âkaufaciyâ, Libya, Karya, Etiyopya.
- §4a. 28-35: Kral Kserkses der ki: Ben kral olduğumda bu ülkelerin arasından birinde kargaşa vardı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ben o ülkeyi cezalandırdım ve kurdum.
- §4b. 35-41: Ve bu ülkeler arasında daha önce şeytanlara ibadet edilen bir yer vardı. Daha sonra Ahuramazda'nın lütfuyla, şeytanların kutsal alanını yok ettim ve şunu ilan ettim: 'Şeytanlara ibadet edilmeyecek!' Daha önce şeytanlara ibadet edilen yerde, Ahuramazda'ya doğru zamanda ve uygun şekilde ibadet ettim.
- §4c. 41-46: Ve sorun olan başka bir iş vardı, ben onu düzelttim. Yaptığım şeyi Ahuramazda'nın lütfuyla yaptım. Tamamlayana kadar Ahuramazda bana yardım etti.
- §4d. 46-56: Bundan sonra yaşadığınız zaman boyunca, 'Yaşarken mutlu olabilir miyim ve öldüğümde huzurlu olabilecek miyim?' diye düşünecekseniz Ahuramazda'nın koyduğu kurallara saygı duymalısınız. Doğru zamanda ve uygun şekilde Ahuramazda'ya ibadet edin. Ahuramazda'nın koyduğu kurallara saygı duyan, ona doğru zamanda ve doğru şekilde ibadet eden herkes hem hayattayken hem de öldüğünde huzurlu olur.

§5. 56-60: Kral Kserkses der ki: Ahuramazda beni, evimi ve toprağımı zarardan korusun. Ahuramazda'dan isteğim budur. Ahuramazda bunu bana verdi.

XV²⁹:

§1. 1-9: Tanrıların en büyüğü, bu evreni, gökyüzünü, insanı yaratan, insanlık için mutluluğu yaratan, Kserkses'i herkes için bir kral ve bir yönetici yapan Büyük tanrı Ahuramazda'dır.

§2. 9-16: Ben Kserkses, Büyük Kral, Kralların Kralı, tüm insanların kralı, evrenin kralı, Dareios'un oğlu bir Akhaimenid.

§3. 16-27: Kral Kserkses der ki: Kral Dareios, benim babam, Ahuramazda'nın lütfuyla bu nişleri kazmak için emir verdi ama o yazıt kazıtmadı. Yazıtın yapılması için emri ben verdim. Ahuramazda ve diğer tanrılar beni, krallığımı ve yaptıklarımı korusun.

I. Artakserkses Dönemi

A1Pa³⁰:

§1. 1-8: Evreni, gökyüzünü, insan için mutluluğu yaratan, Büyük tanrı Ahuramazda, Artakserkses'i herkes için lider olarak kral ilan etti.

§2. 9-16: Ben Artakserkses, Büyük Kral, Kralların Kralı, tüm insanlar ile ülkelerin kralı, evrenin kralı, Kserkses'in oğlu, Dareios'un torunu, Akhaimenid.

§3. 17-24: Büyük Kral Artakserkses der ki: Ahuramazda'nın lütfuyla, babam, kral Kserkses bu sarayı inşa etti. Onun ardından ben inşa ettim. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve inşa ettiklerimi korusun.

²⁹ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Kent, 1950: 152-153; Lecoq, 1977: 263.

³⁰ Metnin aslı Kent ve Lecoq tarafından yapılmış İngilizce ve Fransızca çevirilerinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviriler için bkz. Kent, 1950: 153; Lecoq, 1977: 265.

A1Pb³¹:

Kral Artakserkses der ki: Babam Kserkses, bu sarayın temellerini attı.

Ahuramazda'nın korumasıyla, ben, kral Artakserkses, bu sarayın inşasını bitirdim.

---

³¹ Metnin aslı Lecoq tarafından yapılmış Fransızca çevirisinden uyarlanmıştır. Orijinal çeviri için bkz. Lecoq, 1977: 265.

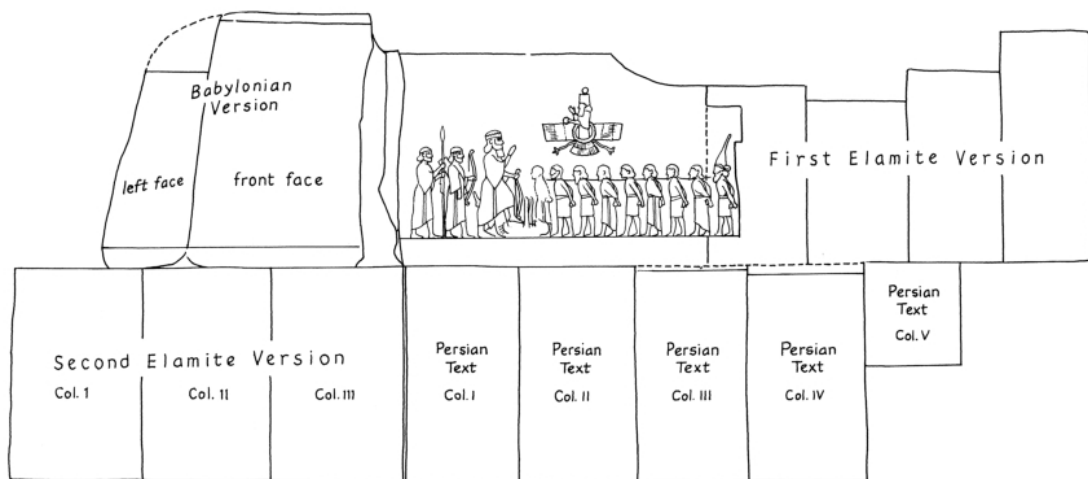
RESİMLER

Resim 1. Behistun Yazıtı ve kabartması.

<https://www.livius.org/pictures/iran/behistun/behistun-relief-and-inscription/>

Resim 2. Behistun Yazıtı.

Brosius, M.: 2016 **The Persians An Introduction**, New York, Routledge, 19.

Resim 3. I. Dareios'un heykeli.

National Museum of Iran (Tehran)

Resim 4. II. Kyros'un Anıt Mezarı.

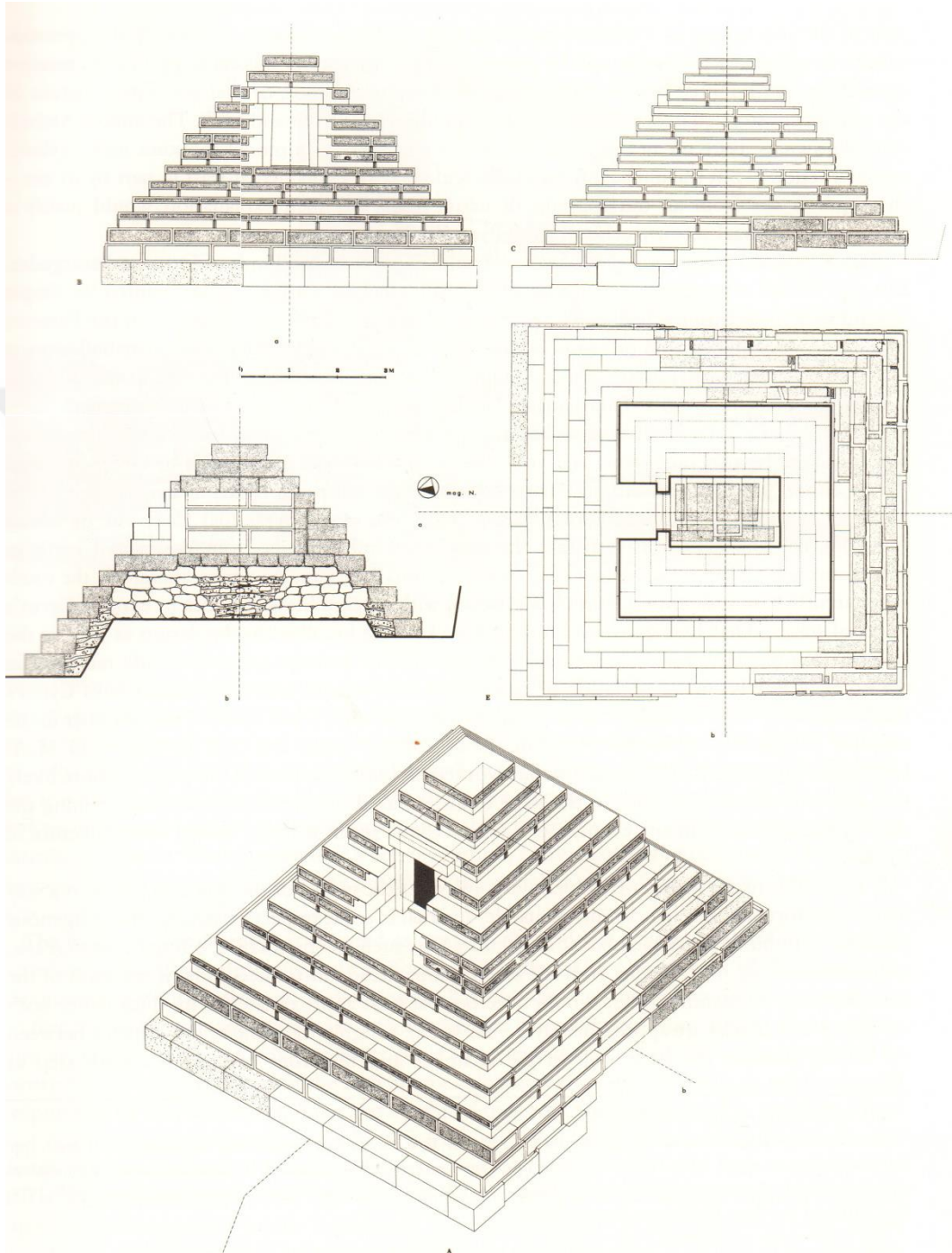
<https://www.livius.org/pictures/iran/pasargadae/tomb-of-cyrus-1/>

Resim 5. Pasargadai R kapısında yer alan cin abartması.

<https://www.livius.org/pictures/iran/pasargadae/pasargadae-gate-r-genius/>

Resim 6. Piramit Mezar.

Rattē, C.: 1992 The Pyramid Tomb at Sardis”, **Istanbuler Mitteilungen** 42, 160.

Resim 7. Foça'daki Taş Kule.

http://www.foca.bel.tr/fo%C3%A7a_hakk%C4%B1nda-1-Fo%C3%A7a_Hakk%C4%B1nda.aspx

Resim 8. Daskyleion antik kenti.

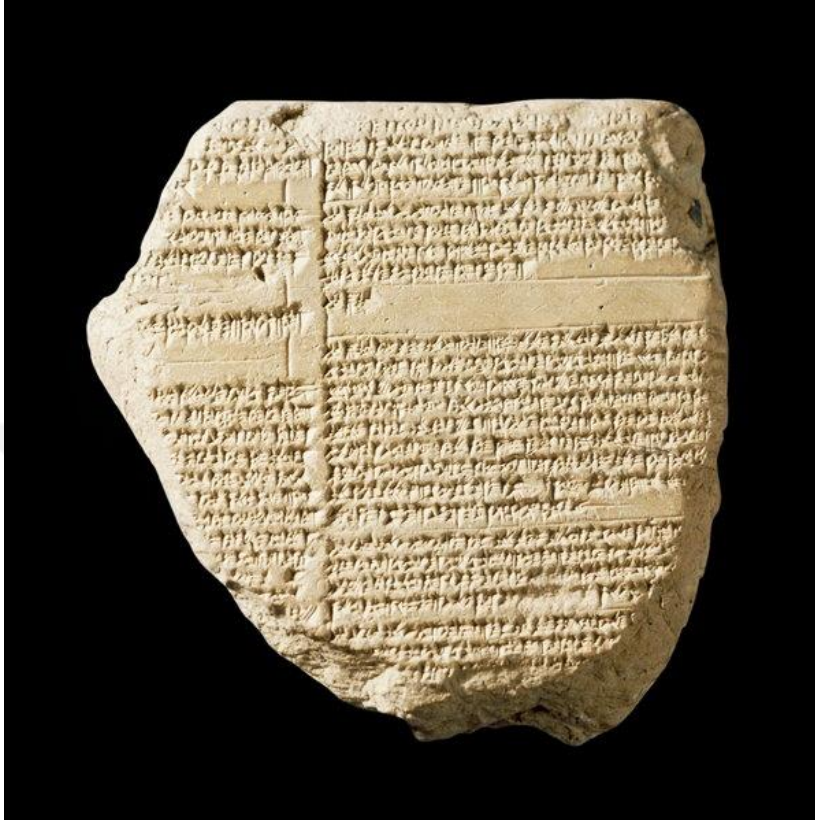
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/daskyleion-antik-kenti>

Resim 9. Siyah Obelisk.

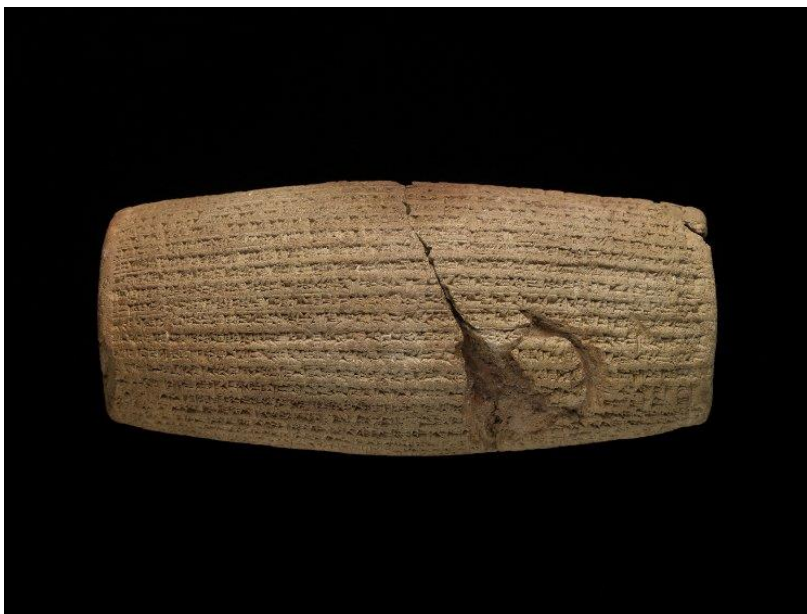
British Museum

Resim 10. Nabonidus Kroniği.

British Museum

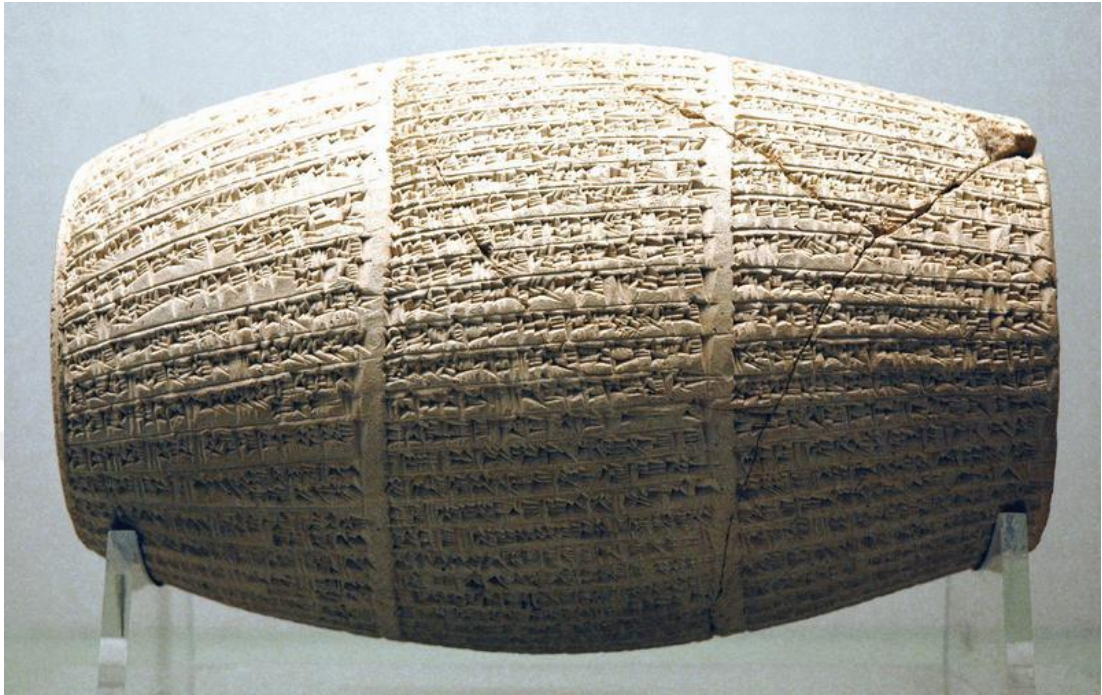
Resim 11. Kyros Silindiri.

British Museum

Resim 12. Sippar Silindiri.

British Museum

Resim 13. Kroisos'un yakılma sahnesinin tasviri.

Louvre Museum

Resim 14. Ucahorresnet heykeli.

<https://www.livius.org/pictures/italy/tivoli-tibur/tivoli-museum-pieces/naophoros-of-wedjahor-resne/>

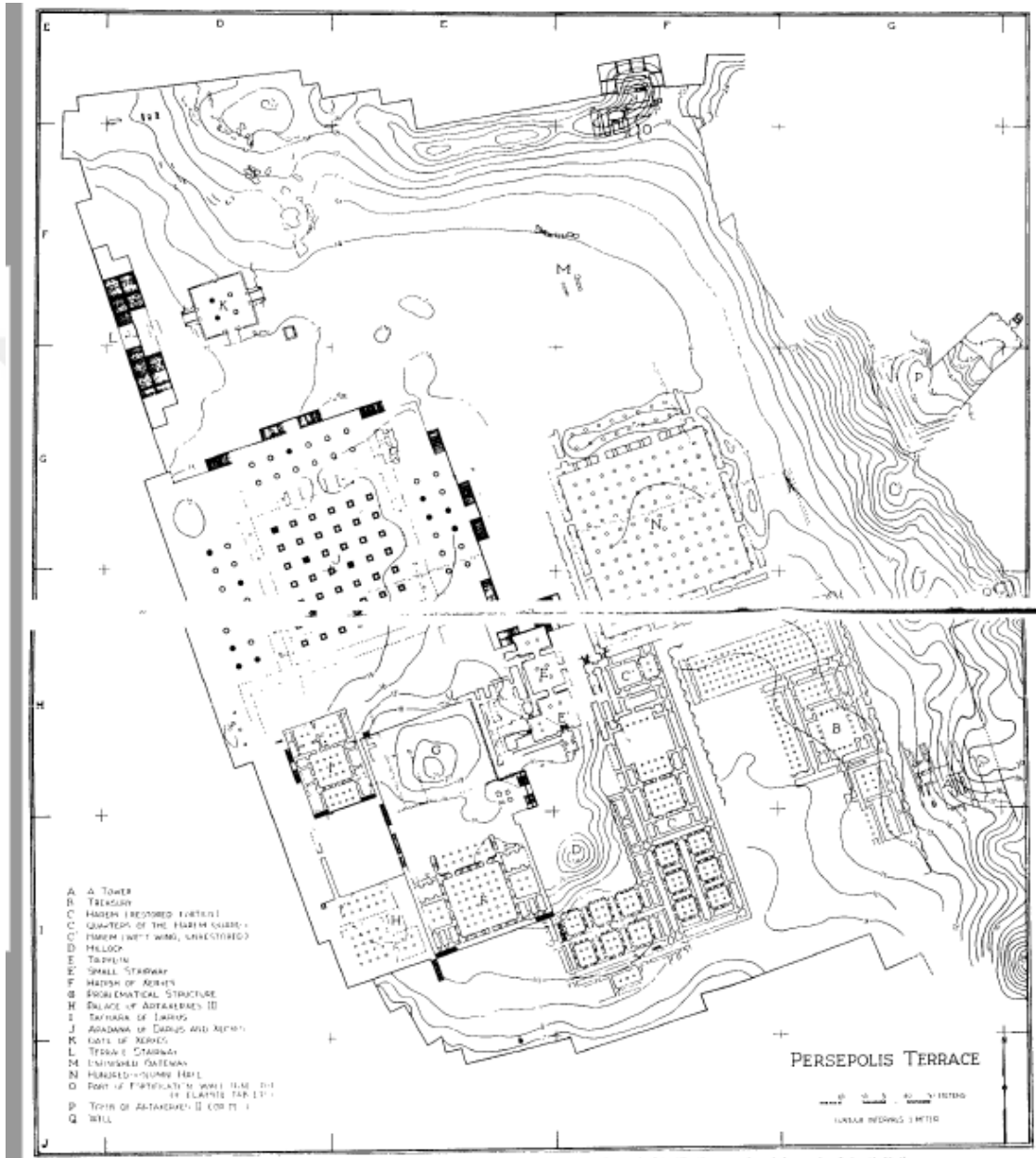
Resim 15. Apis steli.

<https://www.livius.org/pictures/egypt/saqqara/saqqara-serapeum/apis-stela/>

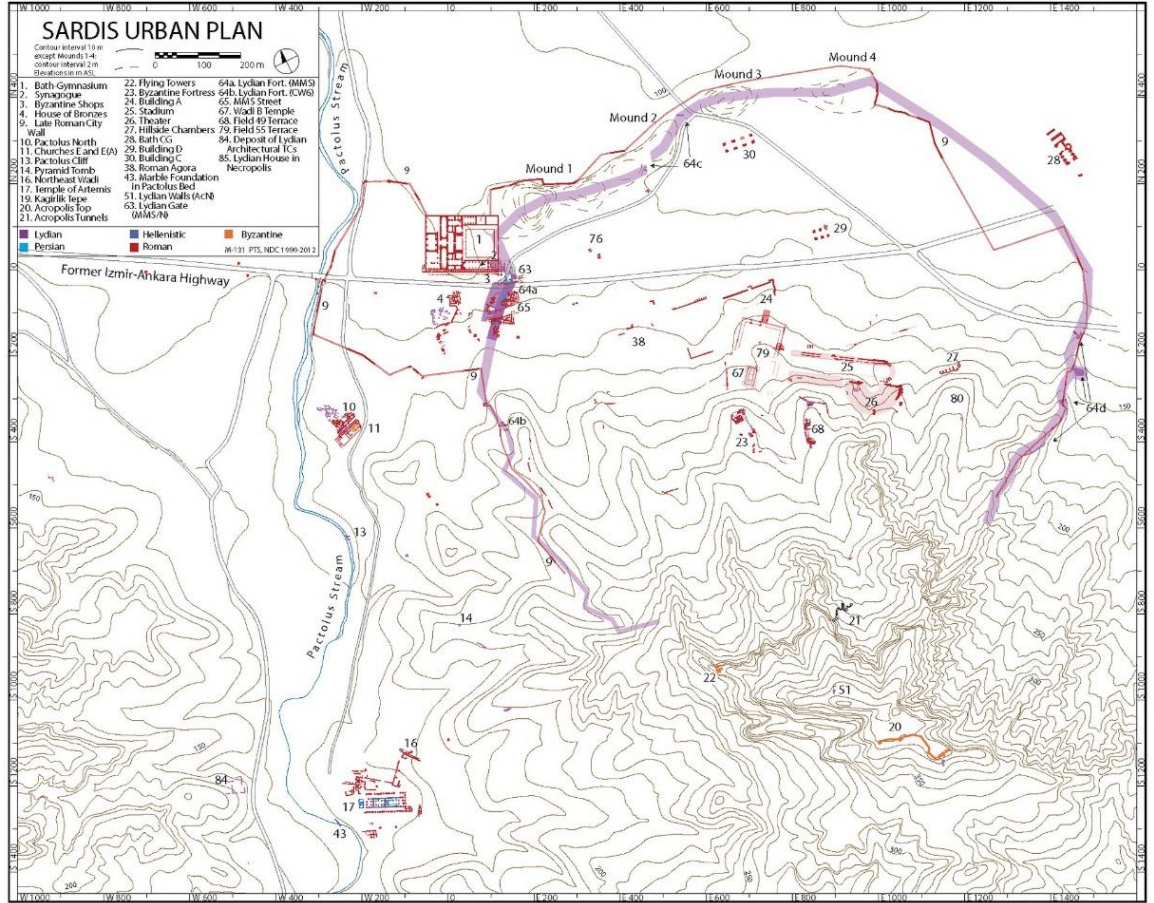
HARİTALAR

Harita 1: Persepolis.

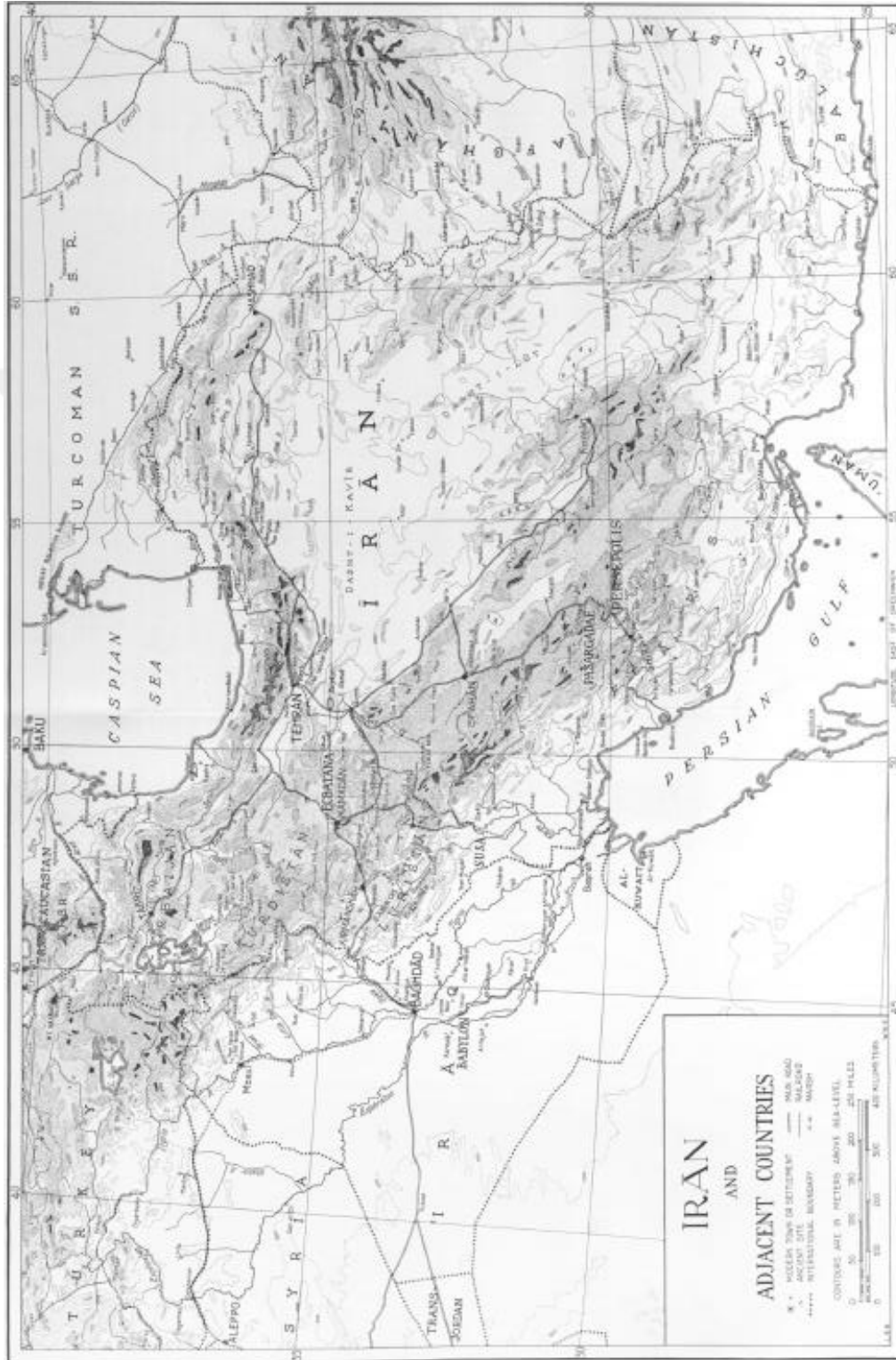
Olmstead, A. T.:1948 **History of the Persian Empire**, Chicago, xxi.

Harita 2: Sardeis kent planı.

<http://sardisexpedition.org/tr/essays/about-sardis>

Harita 3: İran coğrafyası.

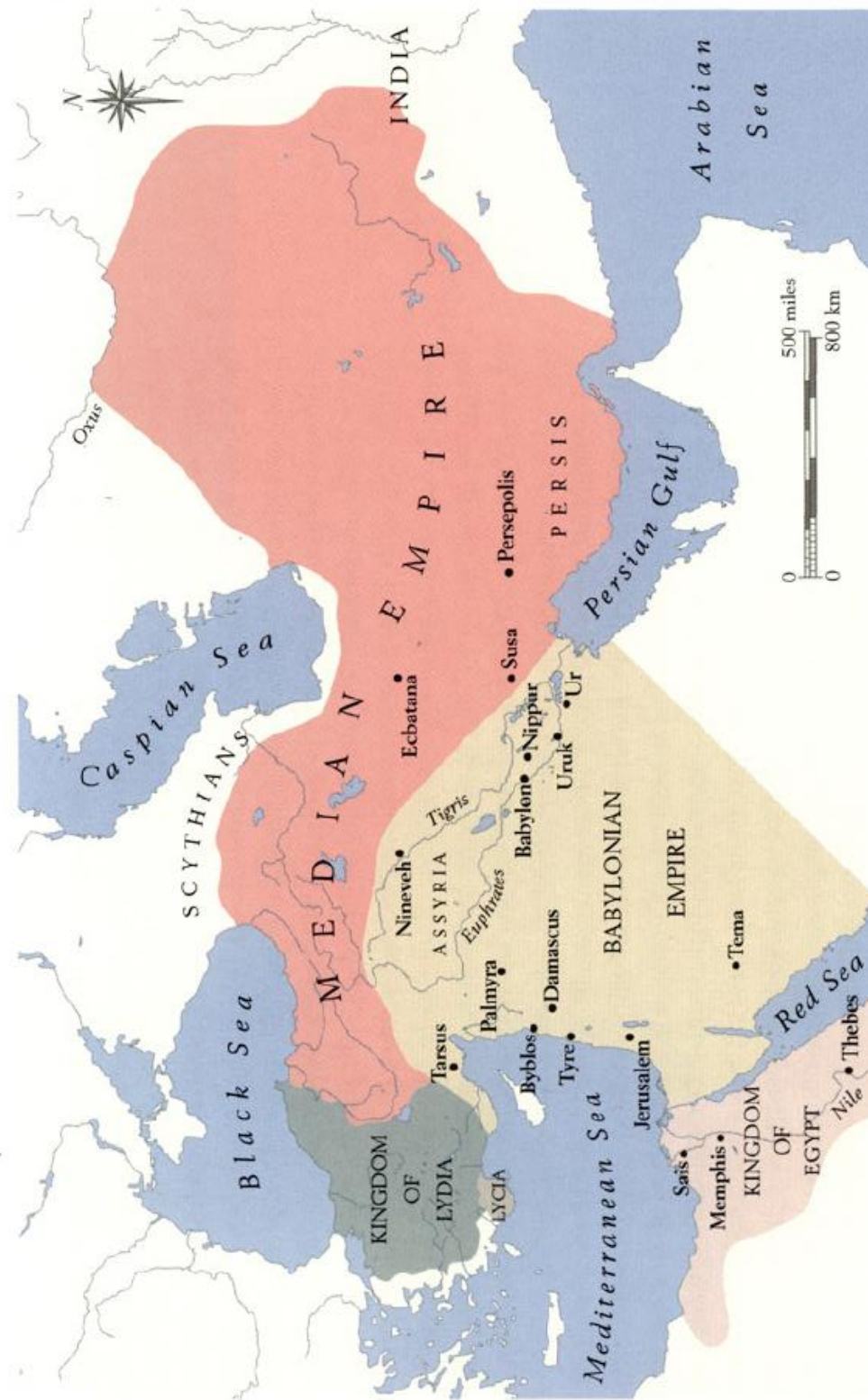

Schmidt, E. F.: 1953 **Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions**, Chicago, Oriental Institute Publications 68, 2.

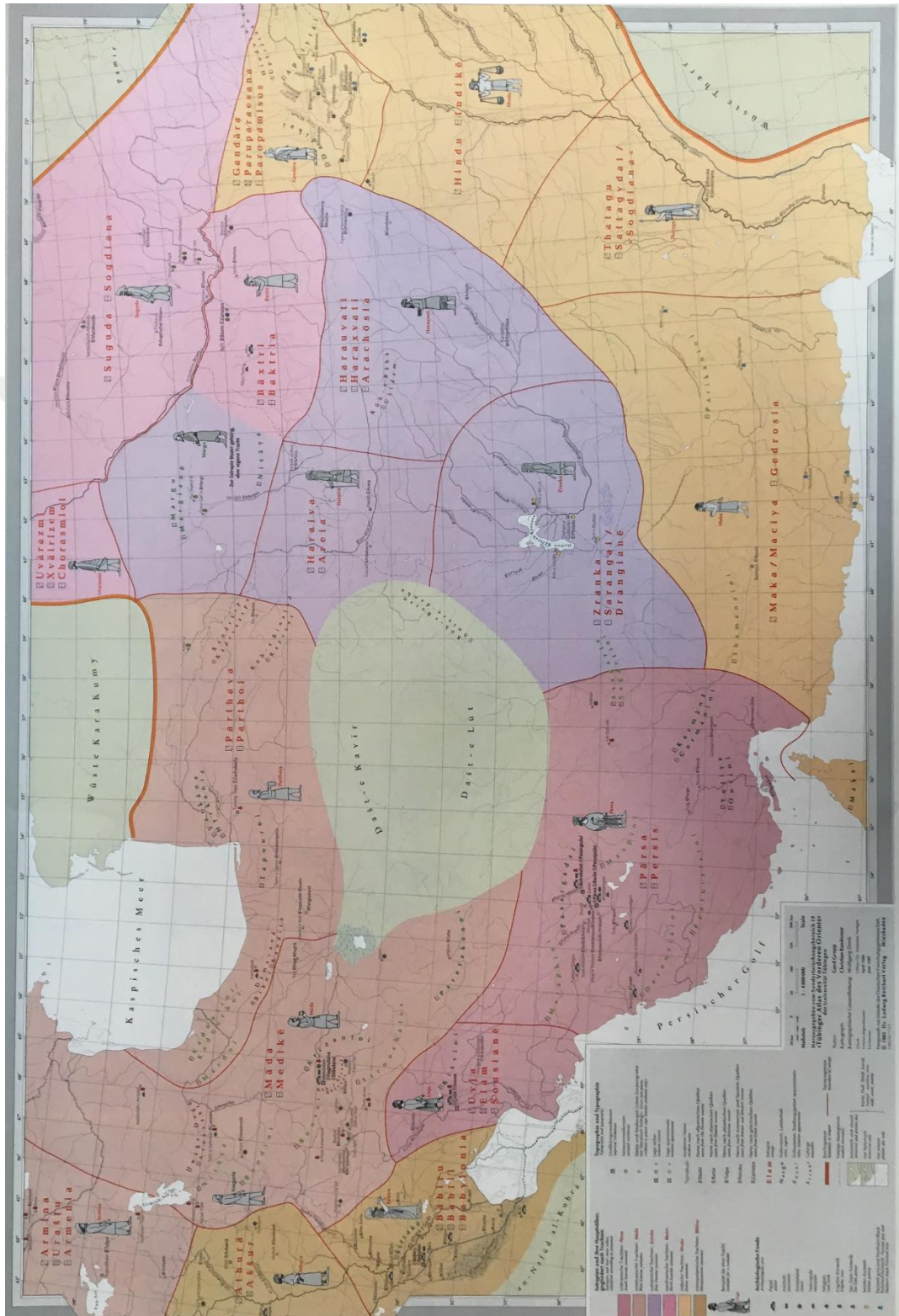

Harita 5: Media.

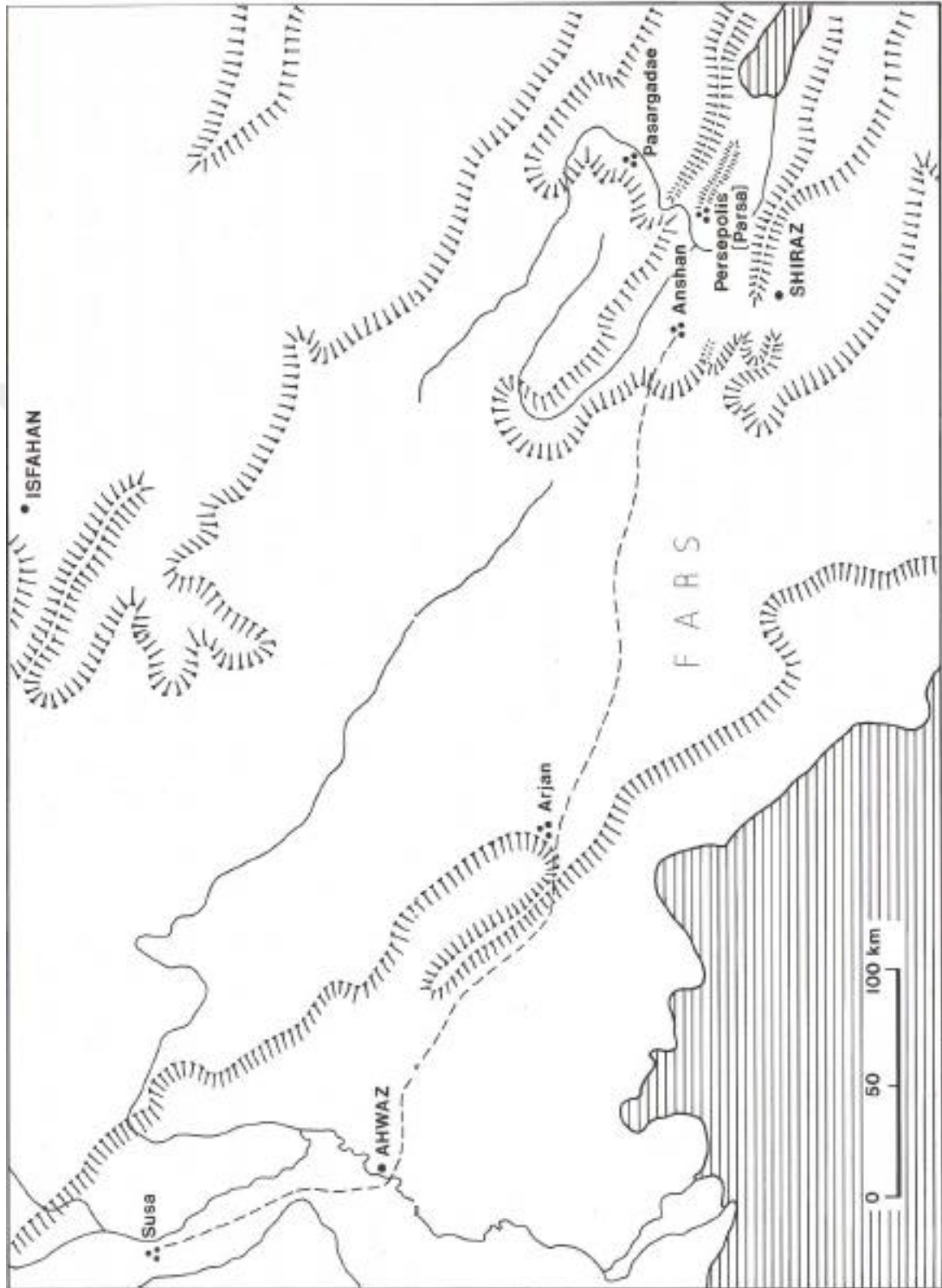
Farrokh, K.: 2007 *Shadows in the Desert Ancient Persia at War*, Osprey Publishing. 31.

Harita 6: Akhaimenid Dönemi'nde İran coğrafyası.

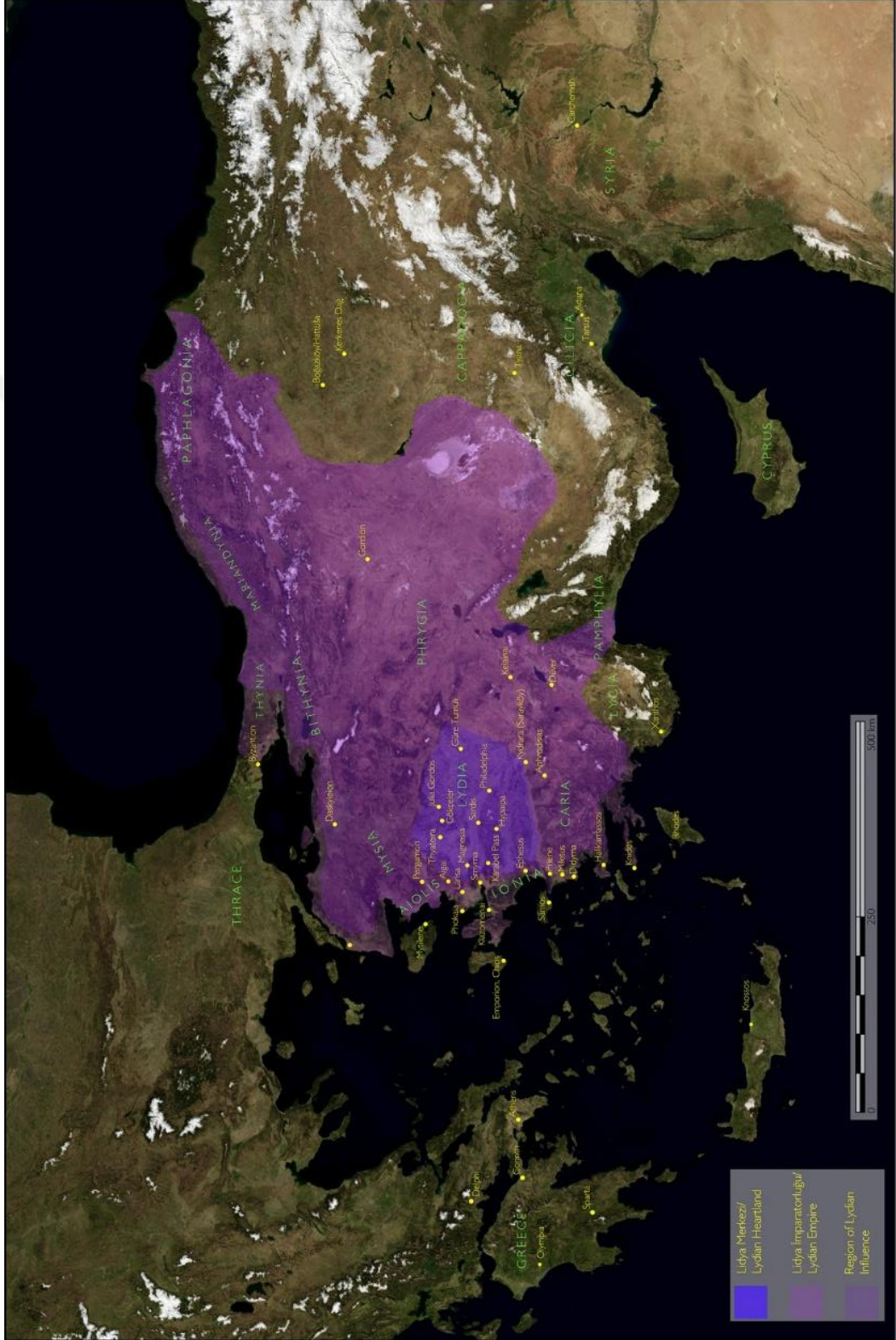
Gropp, G., 1988: "Iran unter den Achämeniden (6.-4. Jahrhundert v. Chr.), **Tübinger Atlas des Vorderen Orients Karte B IV 22**, Wiesbaden.

Harita 7: Anşan ve Persia.

Stronach, D.:1997: "Anshan and Parsa: Early Achaemenid History, Art and Architecture on the Iranian Plateau", ed. J. Curtis, **Mesopotamia and Iran in the Persian Period: Conquest and Imperialism 539-331 B.C.**, London, The British Museum Press, 36.

Harita 8: Lidya Krallığı'nın egemenlik alanı.

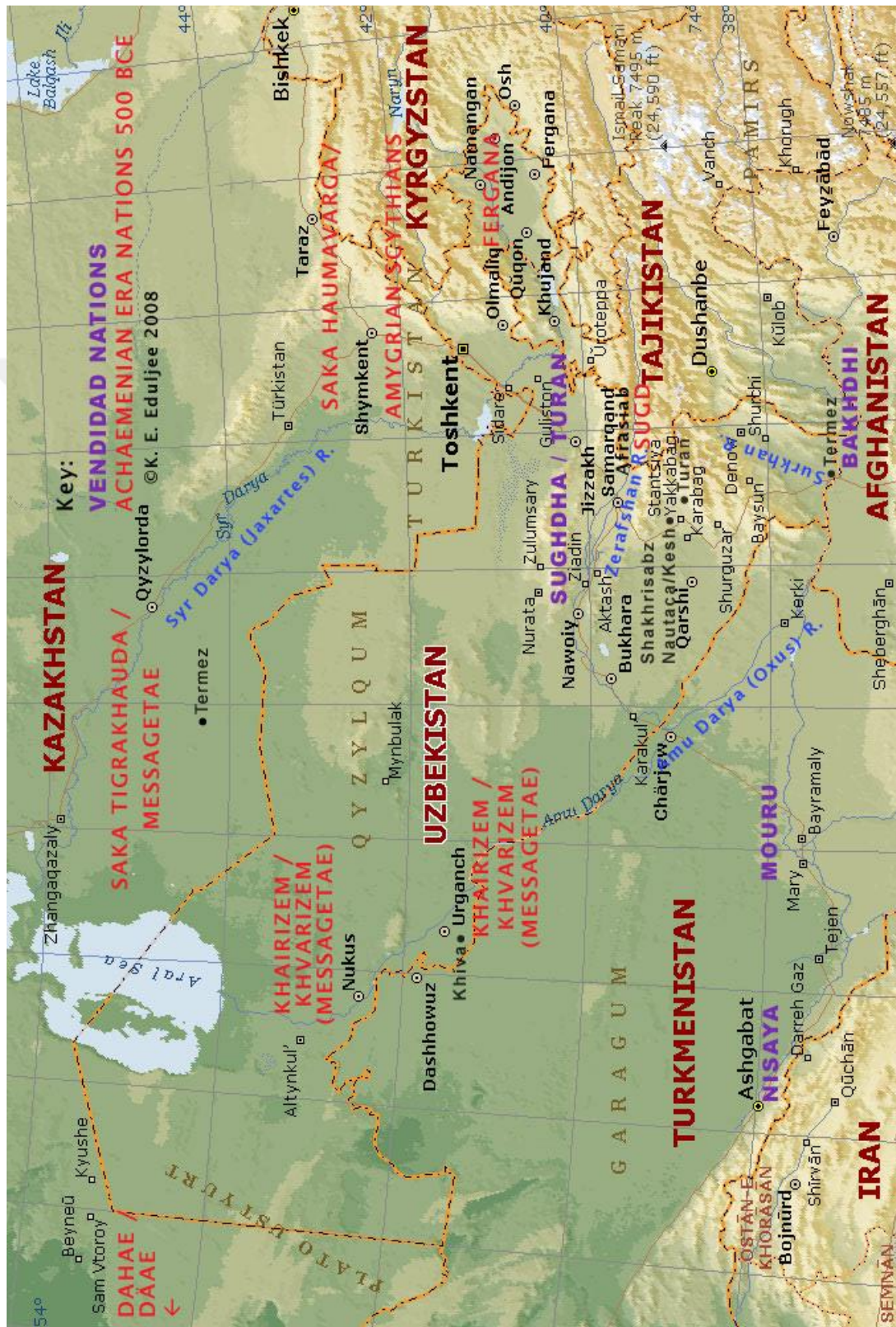
<http://sardisexpedition.org/tr/essays/about-sardis>

Harita 9: Babil kenti (M.Ö. 626-539).

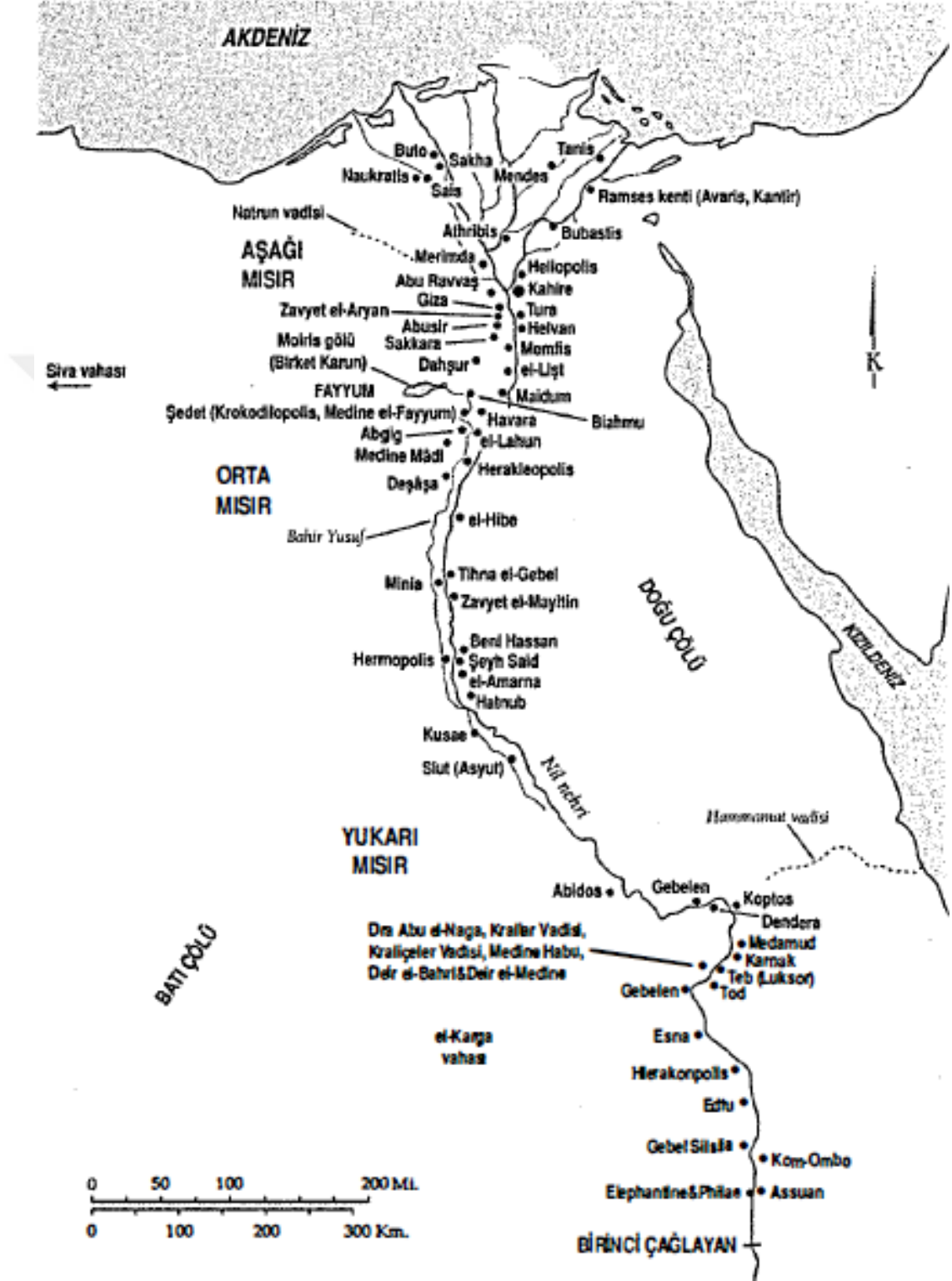
Finkbeiner, U.: 1993 "Beispiele altorientalischer Städte Babylon zur Zeit des Neubabylonischen Reiches", *Tübinger Atlas des Vorderen Orients B IV 19*, Wiesbaden.

Harita 10: İskit coğrafyası.

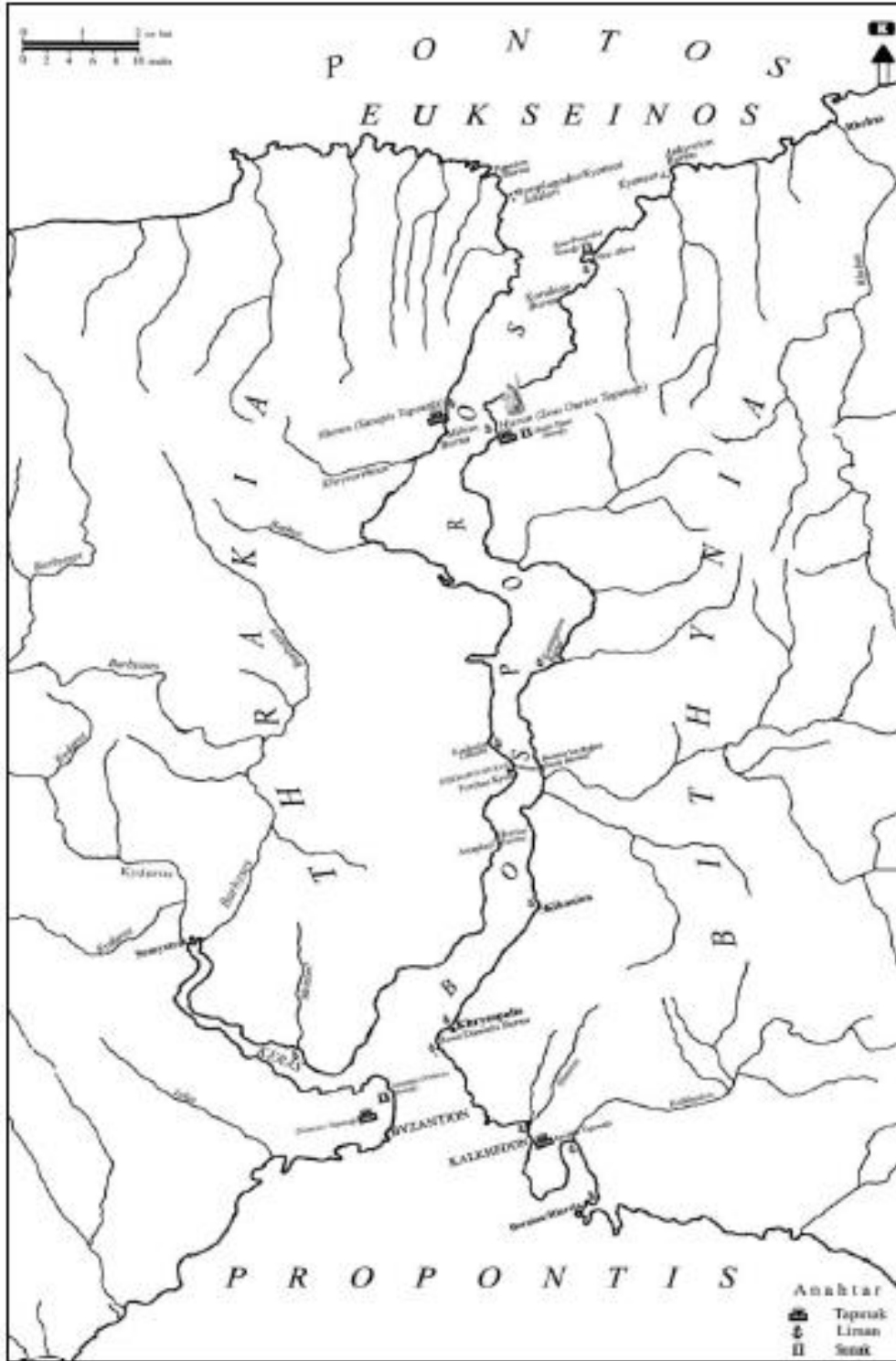
<http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/saka/index.htm>

Harita 11: Mısır coğrafyası.

Hornung, E.: 2003 *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, çev. Z. A. Yılmaz, ed. M. Küpüşoğlu, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 11.

Harita 12: İstanbul Boğazı'nda I. Dareios tarafından köprü kurulması.

Arslan, M.: 2010 *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Helenistik Dönemler*, İstanbul, Odin Yayıncılık, 55.

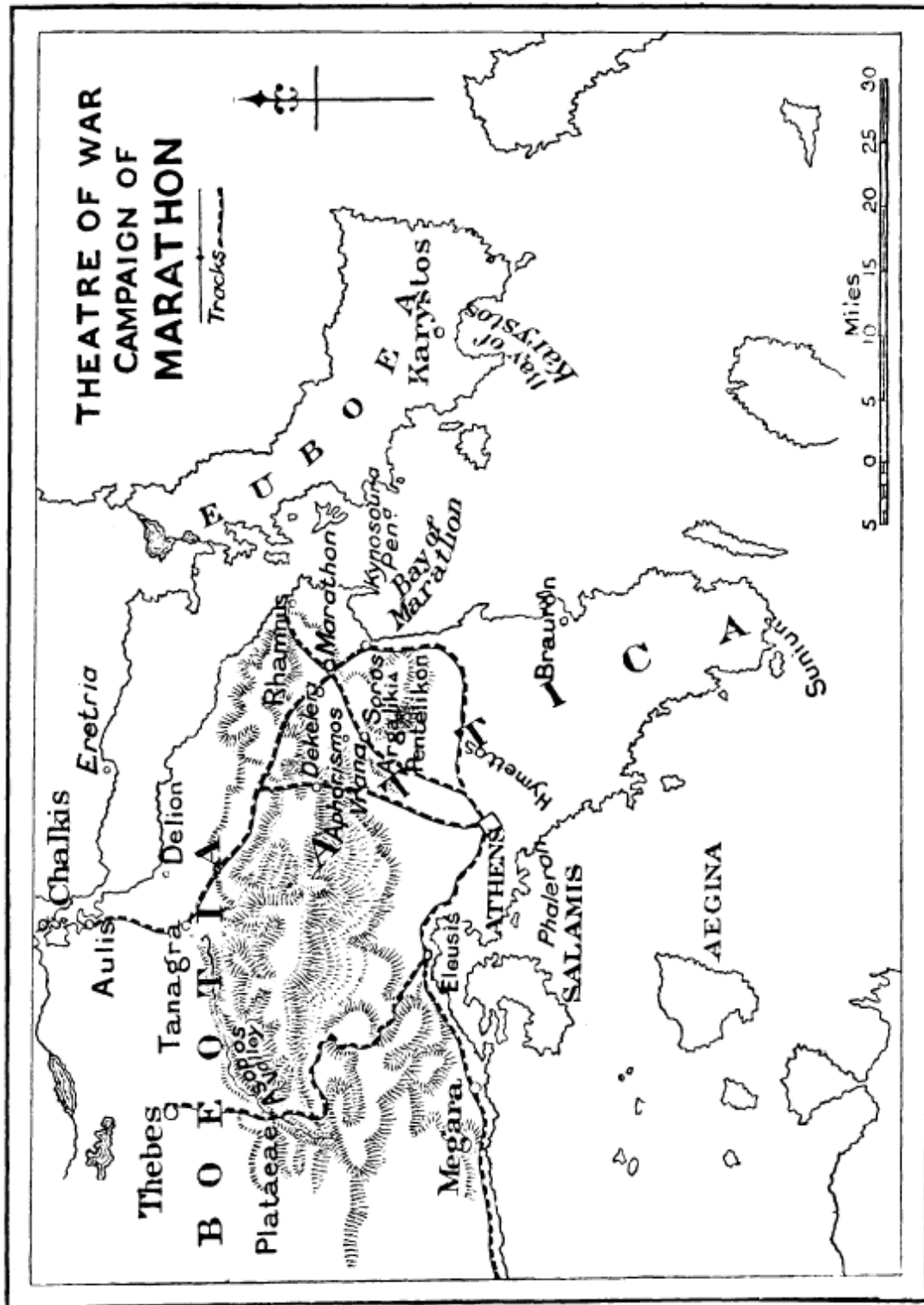

Harita 13: İyonya Ayaklanması.

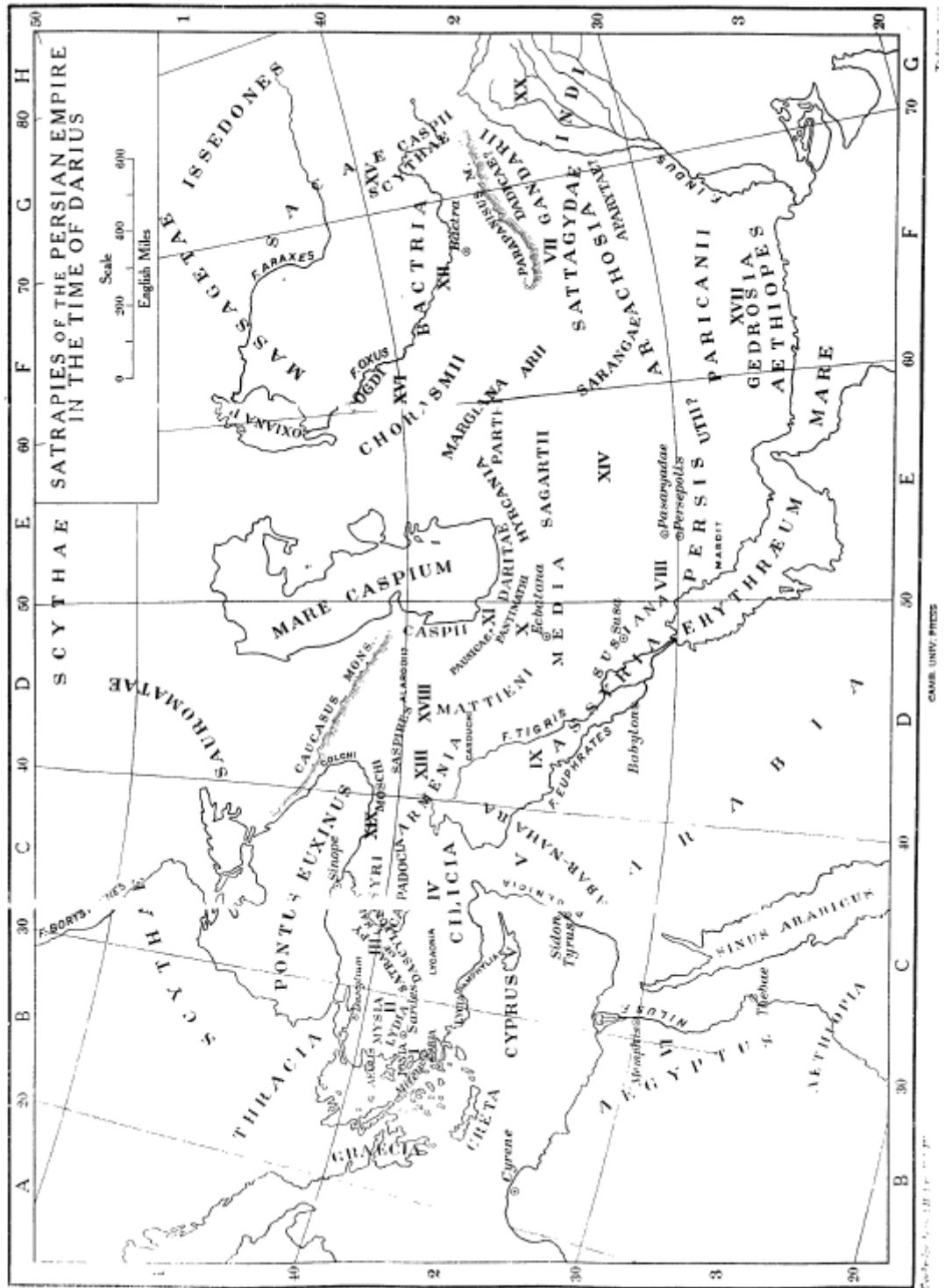
Arslan, M.: 2010 **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Helenistik Dönemler**, İstanbul, Odin Yayıncılık, 68.

Harita 14: Marathon Ovası.

Maurice, F.:1932 "The Campaign of Marathon", *The Journal of Hellenic Studies* 52, 1, 15.

Harita 15: I. Dareios döneminde satraplıklar.

Gray, G.B., Cary, M.: 1926 "The Reign of Darius", ed. J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, **The Cambridge Ancient History, Volume IV, The Persian Empire and the West**, Cambridge, Cambridge University Press, 194.

Harita 16: Batı Anadolu satraplıkları.

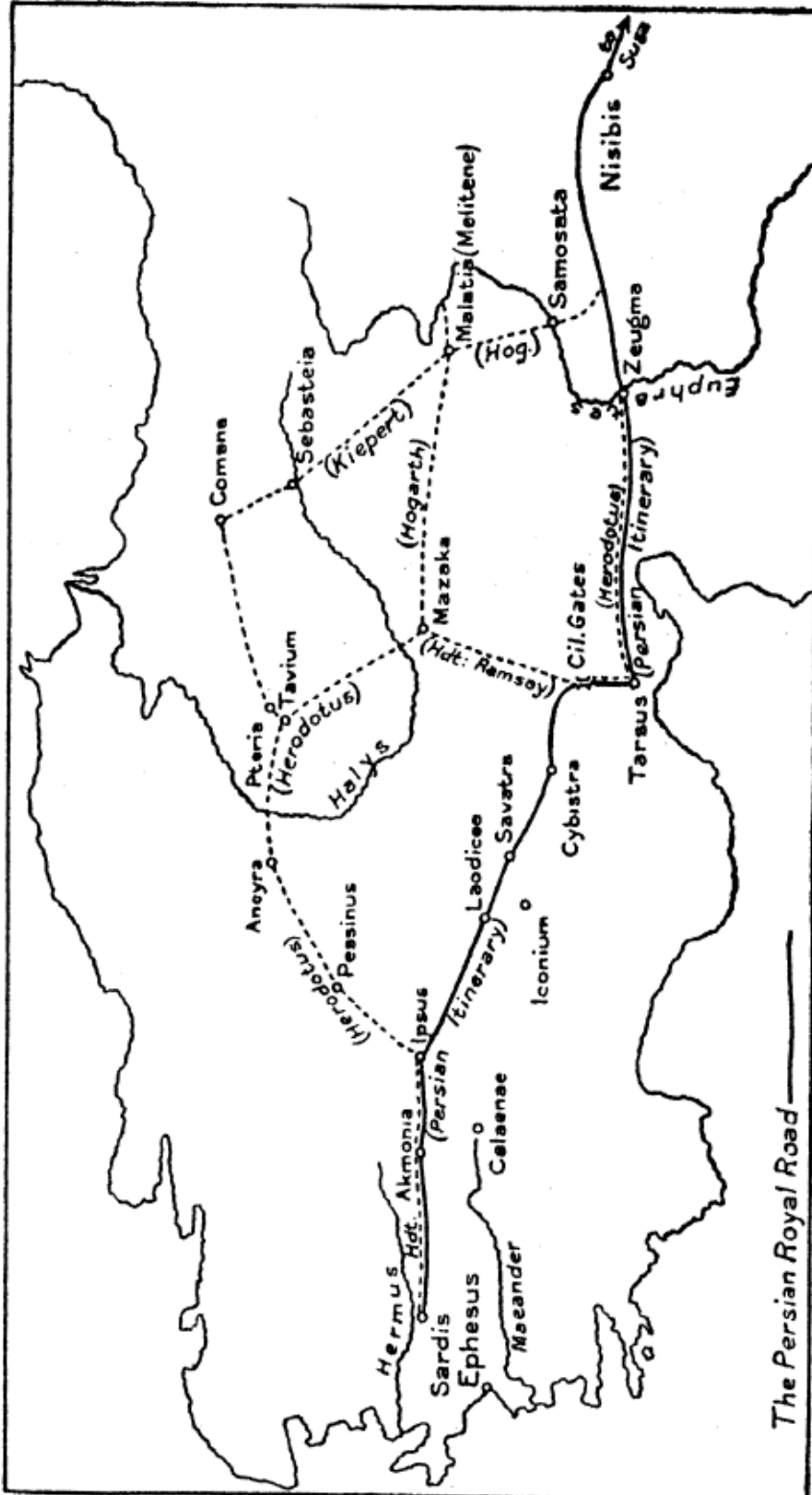
Holland, T.: 2005 **Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West**, New York, Anchor Books, 156.

Harita 17: Yol ağı.

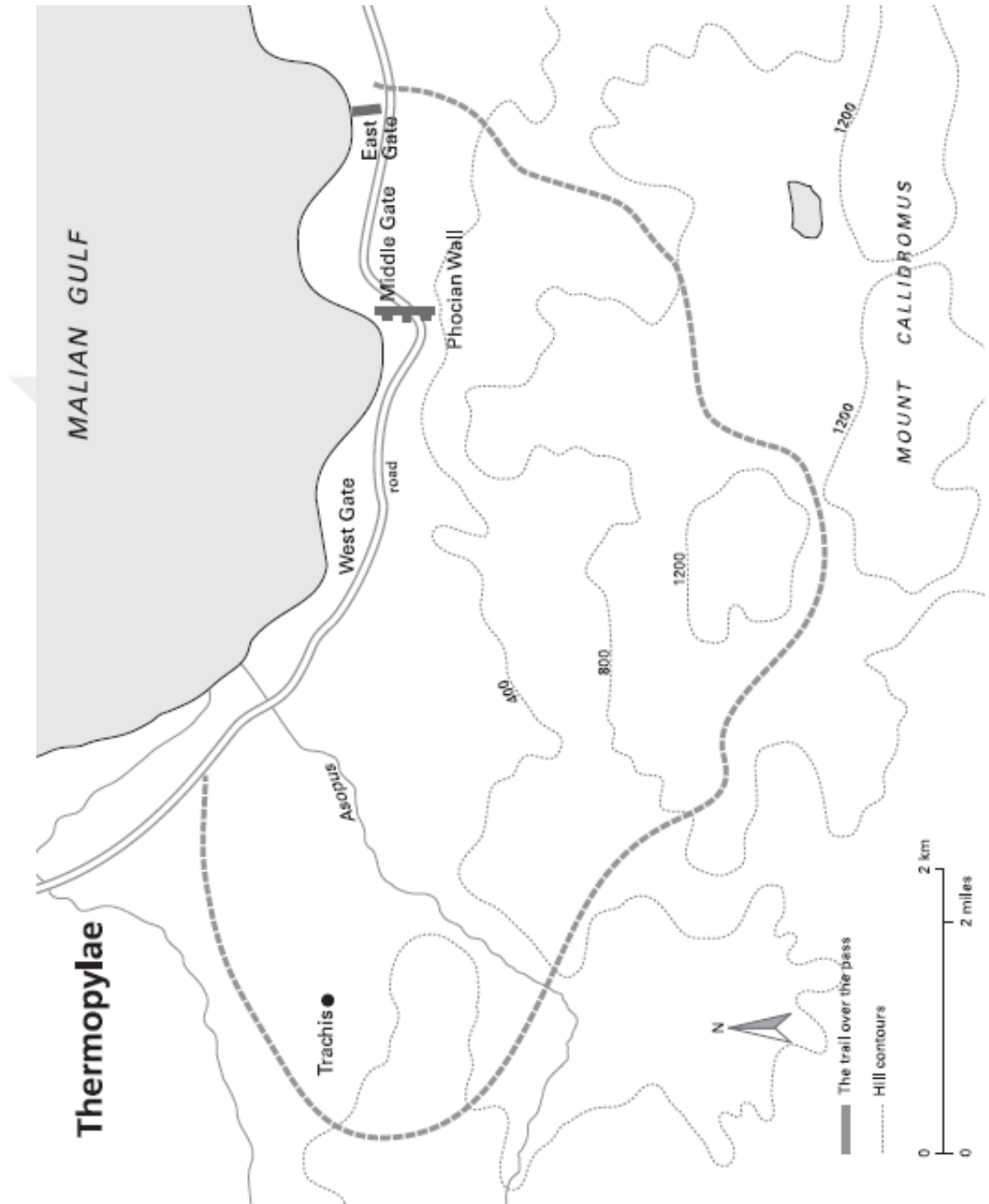
Brosius, M.: 2016 *The Persians An Introduction*, New York, Routledge, 54.

Harita 18: Kral yolu.

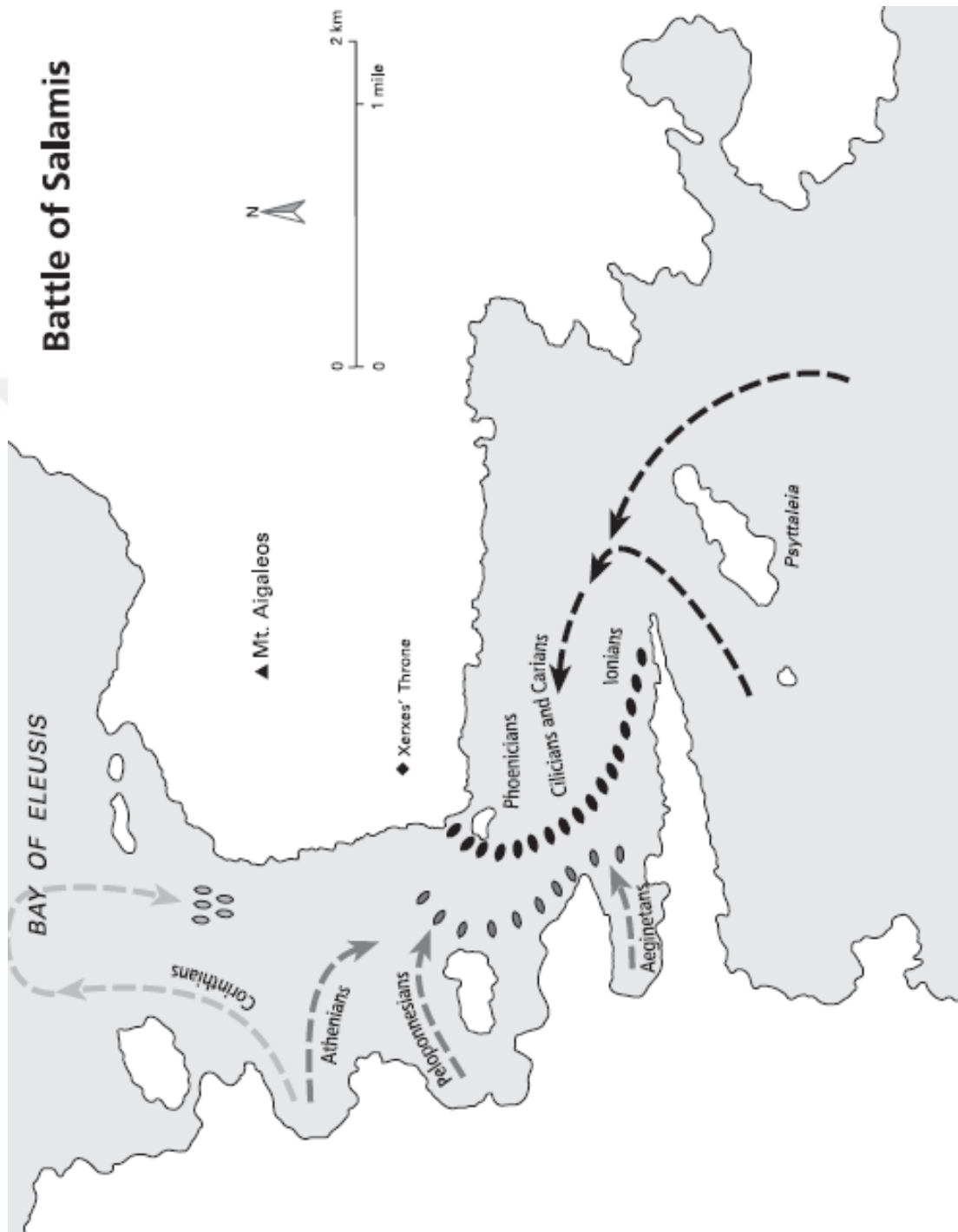
Calder, W. M.: 1925: "The Royal Road in Herodotus", *The Classical Review*, 39 (1/2), 8.

Harita 19: Thermopylai Geçidi.

Holland, T.: 2005 **Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West**, New York, Anchor Books, 290.

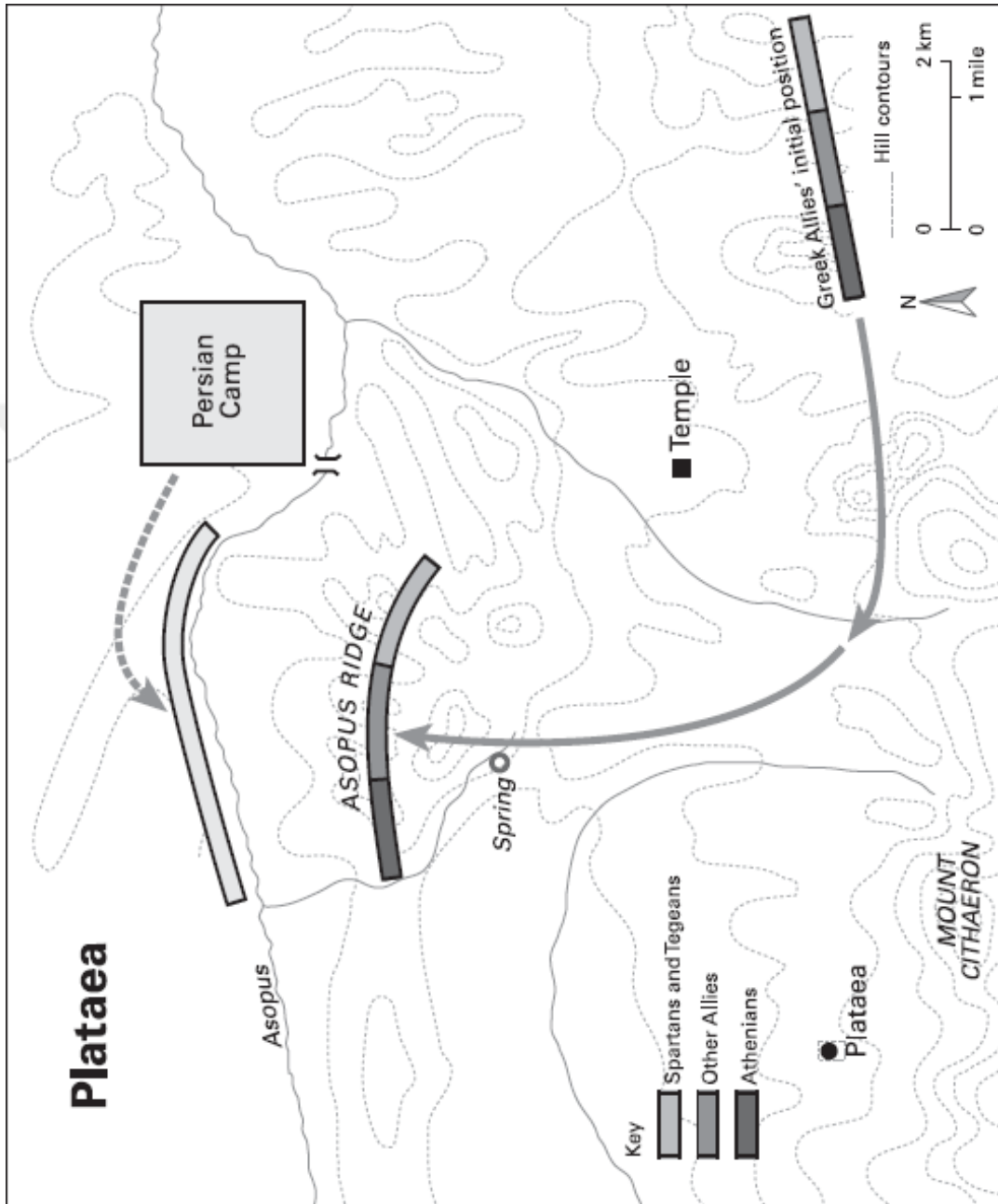
Harita 20: Salamis Adası.

Holland, T.: 2005 *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West*, New York, Anchor Books, 322.

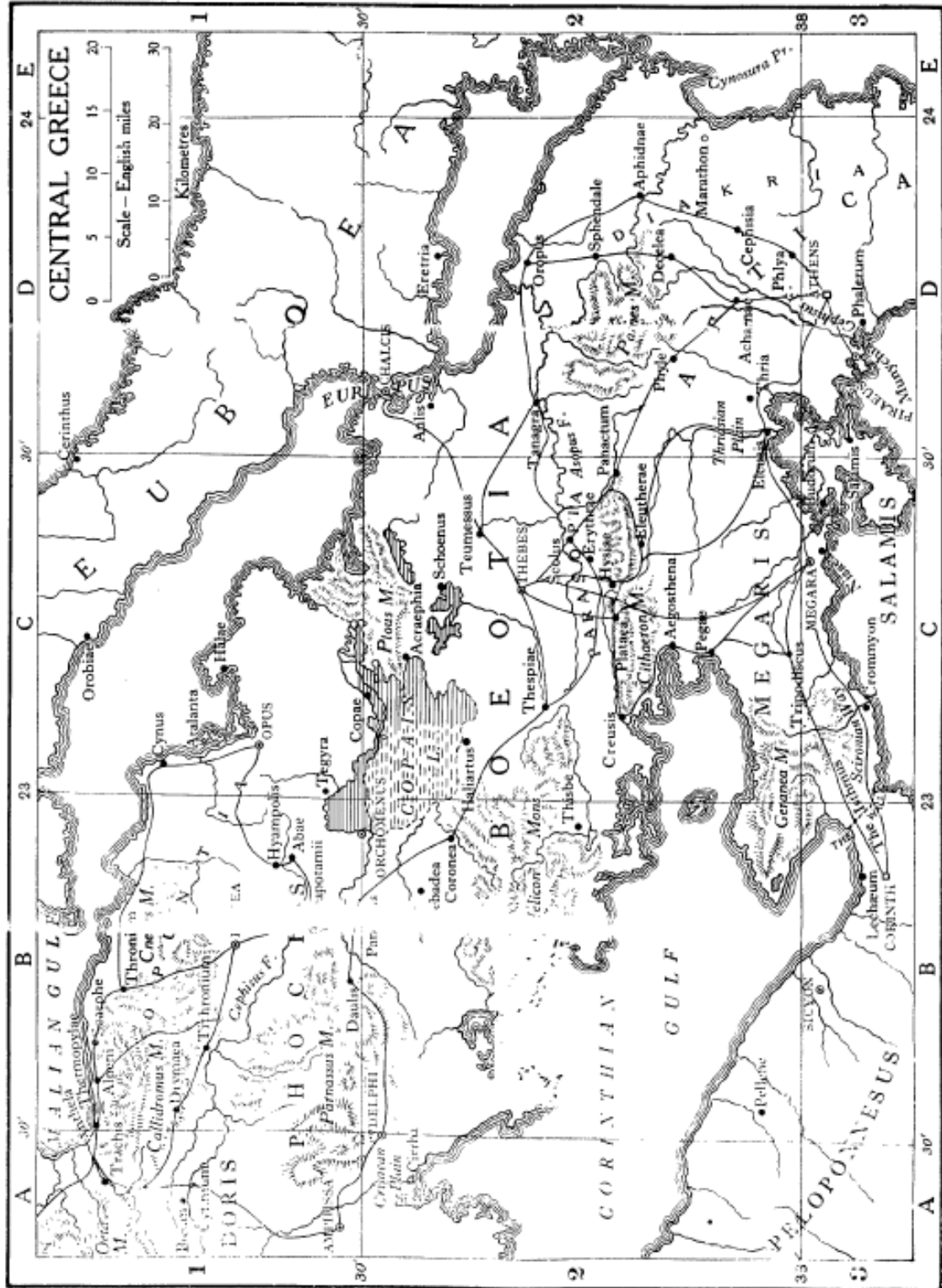

Harita 21: Plataia Savaşı.

Holland, T.: 2005 **Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West**, New York, Anchor Books, 351.

Harita 22: Orta Hellas.

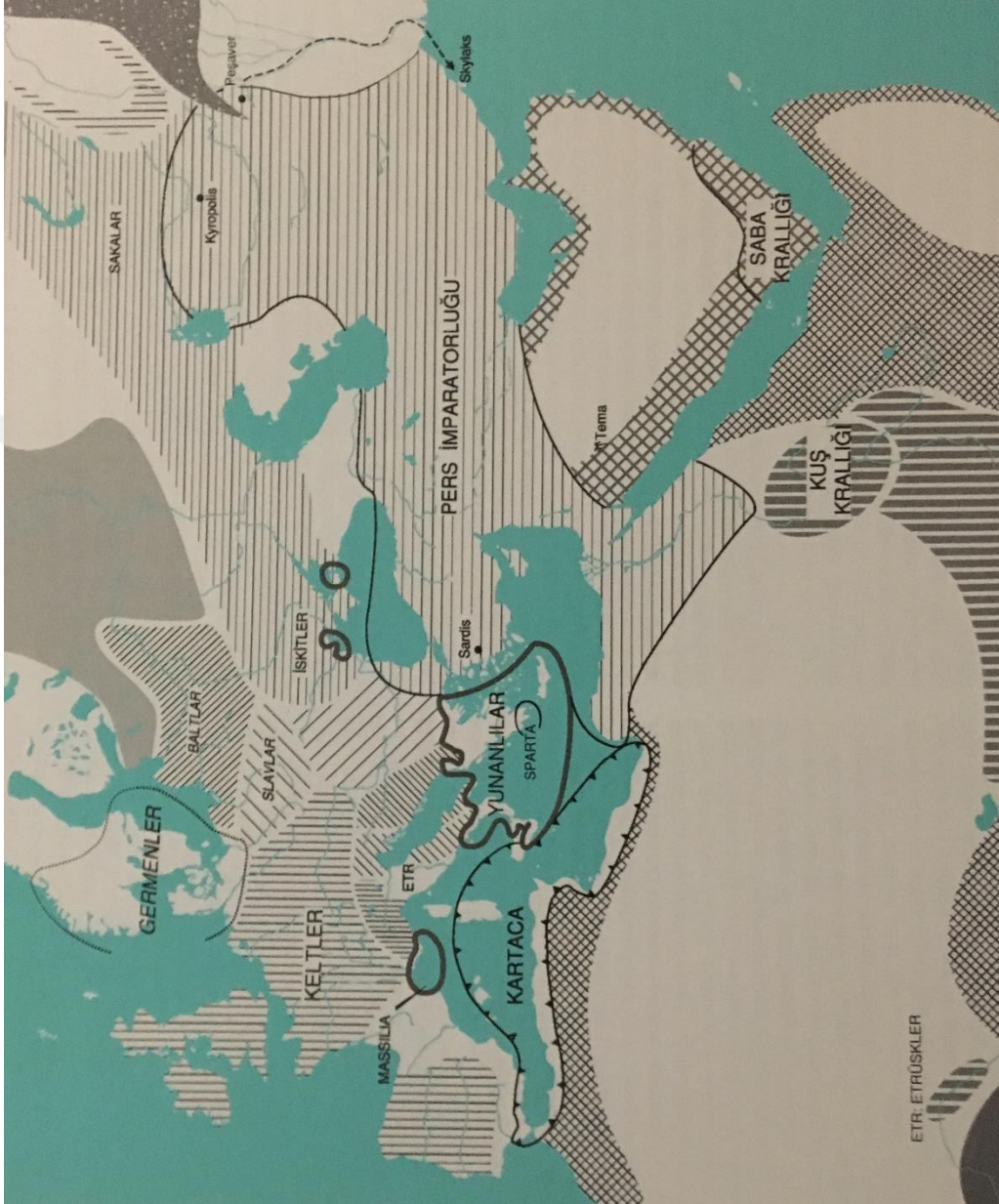
Munro, J. A. R.: 1926 "Xerxes' Invasion of Greece", ed. J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, **The Cambridge Ancient History, Volume IV, The Persian Empire and the West**, Cambridge: Cambridge University Press, 278.

Harita 23: Ege Denizi'nin batı ve kuzey kıyıları.

Olmstead, A. T.:1948 History of the Persian Empire, Chicago, xxiv.

Harita 24: I. Dareios döneminde Pers İmparatorluğu'nun yayılım alanı.

McEvedy, C.: 2018 **İlkçağ Tarih Atlası**, çev. A. Anadol, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 57.